LENIN

ÁLLAM ÉS FORRADALOM

SZIKRA KIADÁS

SZKŁA

A MARXIZMUS-LENINIZMUS KIS KÖNYVTÁRA

24—25. szám

LENIN

ÁLLAM ÉS FORRADALOM

A MARXIZMUS TANÍTÁSA AZ ÁLLAMRÓL ÉS A PROLETARIÁTUS FELADATAI (1917)

II. kiadás
25.001—75.000

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1949

Az orosz eredeti címe:

ГОСУДАРСТВО И РЕВОЛЮЦИЯ
УЧЕНИЕ МАРКСИЗМА О ГОСУДАРСТВЕ И
ЗАДАЧИ ПРОЛЕТАРИАТА В РЕВОЛЮЦИИ

A megírás ideje 1917 augusztus-szeptember.
Könyvalakban először 1918-ban jelent meg.

A magyar fordítás szövege azonos a «Lenin. Válogatott művek» 2. kötetében (Szikra 1949) megjelent szöveggel. Kiadásunkat ellátjuk tájékoztató-jegyzetekkel, név- és tárgymutatóval.

Budapest, 1949 május

A kiadó

Felelős kiadó: dr. Czóbel Ernő.
862. Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: Janka Gyula vállalatvezető.

ÁLLAM ÉS FORRADALOM

A MARXIZMUS TANÍTÁSA AZ ÁLLAMRÓL ÉS A PROLETARIÁTUS FELADATAIRÓL A FORRADALOMBAN[1]

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ

Az állam kérdése jelenleg különös jelentőségre tesz szert mind elméleti, mind gyakorlati politikai szempontból. Az imperialista háború rendkívül meggyorsította és kiélezte azt a folyamatot, amelynek során a monopolista kapitalizmus állammonopolista kapitalizmussá alakul át. A dolgozó tömegeket egyre szörnyűségesebben nyomja el az állam, amely mind szorosabban olvad egybe a kapitalisták mindenható egyesüléseivel. A legelőrehaladottabb országok — ez országok „mögöttes területeiről" beszélünk — katonai fegyházakká válnak a munkások számára.

Az elhúzódó háború hallatlan borzalmai és nyomora elviselhetetlenné teszik a tömegek helyzetét, fokozzák felháborodásukat. Szemmelláthatóan érlelődik a nemzetközi proletárforradalom; az államhoz való viszonyának kérdése gyakorlati jelentőségre tesz szert.

Az opportunizmus elemei, amelyek a viszonylagosan békés fejlődés évtizedei folyamán felhalmozódtak, megteremtették a szociálsovinizmusnak az egész világ hivatalos szocialista pártjaiban uralkodó áramlatát. Ezt az áramlatot (Plechánov, Potrjészov, Breskovszkája, Rubanovics, azután némileg rejtett formában Cereteli, Csernov és Társai Oroszországban, Scheidemann, Legien, David stb. Németországban, Renaudel, Guesde, Vandervelde Franciaországban és

Belgiumban; Hyndman és a fábiánusok[2] Angliában stb. stb.), amely csak szavaiban szocialista, tetteiben soviniszta — a „szocializmus" „vezéreinek" nemcsak a „saját" nemzeti burzsoáziájukhoz, hanem éppen „saját" államukhoz való aljas, lakájszerű alkalmazkodása jellemzi, mert az úgynevezett nagyhatalmak többsége már régóta kizsákmányolja és leigázza a kicsi és gyenge népek egész sorát. Az imperialista háború pedig éppen az effajta zsákmány felosztásáért és újrafelosztásáért folyó háború. Lehetetlen harcolni a dolgozó tömegeknek általában a burzsoázia befolyása alól, és különösen az imperialista burzsoázia befolyása alól való felszabadulásáért, ha nem harcolunk az „államra" vonatkozó opportunista előítéletek ellen.

Először Marx és Engels államtanát vesszük szemügyre, és különös részletességgel foglalkozunk e tan elfelejtett, vagy opportunista torzításoknak alávetett részeivel. Azután külön foglalkozunk majd ezeknek a torzításoknak főképviselőjével, Karl Kautskyval, annak a II. Internacionálénak (1889—1914) legismertebb vezérével, amely a most folyó háború idején olyan siralmas csődbe jutott. Végül összegezni fogjuk az 1905-ös és különösen az 1917-es orosz forradalom tapasztalatainak fő eredményeit. Ez utóbbi ezidő szerint (1917 augusztus elején) nyilván befejezi fejlődésének első szakaszát, azonban ez az egész forradalom általában csak úgy érthető meg, mint az imperialista háború felidézte szocialista proletárforradalmak láncolatának egyik láncszeme. Ilymódon az a kérdés, hogy milyen a proletariátus szocialista forradalmának a viszonya az államhoz, nemcsak gyakorlati politikai jelentőségre, hanem a legaktuálisabb jelentőségre is tesz szert, mert arról van itt szó, hogy megmagyarázzuk a tömegeknek, mit kell tenniök a legközelebbi jövőben, hogy felszabaduljanak a tőke igája alól.

1917 augusztus

A szerző

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ

A mostani második kiadás csaknem minden változtatás nélkül kerül sajtó alá. Csupán a II. fejezetet bővítettem ki a 3. paragrafussal.

Moszkva, 1918 december 17.

A szerző

I. FEJEZET

OSZTÁLYTÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

1. *Az állam — az osztályellentétek kibékíthetetlenségének terméke*

Marx tanaival most ugyanaz történik, ami a történelemben nem egyszer megtörtént már forradalmi gondolkodók és az elnyomott osztályok felszabadításáért folytatott harc vezéreinek tanításaival. A nagy forradalmároknak, amíg éltek, az elnyomó osztályok állandó üldözéssel fizettek, tanításaikat a legvadabb dühvel, a legtajtékzóbb gyülölettel, a hazugság és rágalom legféktelenebb áradatával fogadták. Haláluk után azonban megkísérlik, hogy ártalmatlan szentképekké változtassák, úgyszólván szentté avassák öket, *nevüket* az elnyomott osztályok „vigasztalására" és ámítására bizonyos dicsöséggel övezik körül, s ugyanakkor kiherélik forradalmi tanításuk *tartalmát*, kicsorbítják forradalmi élét, ellaposítják. A burzsoázia és a munkásmozgalom opportunistái ma egy gyékényen árulnak a marxizmus ilyen „megmunkálásában". Elfelejtik, elkenik, eltorzítják a tanítás forradalmi oldalát, forradalmi lelkét. Elötérbe tolják és dicsöítik azt, amit a burzsoázia elfogadhat vagy elfogadhatónak tart. Ma — nem tréfálunk — minden szociálsoviniszta „marxista"! S a német polgári tudósok, a marxizmus kiirtásának ezek a tegnapi specialistái, mind gyakrabban

beszélnek a „német nemzeti" Marxról, aki — állítólag — felnevelte a rablóháború viselésére oly nagyszerűen megszervezett munkásegyesületeket!

Ilyen körülmények között, amikor a marxizmus elferdítése ilyen hallatlanul elterjedt, feladatunk elsősorban abban áll, hogy teljes épségében *helyreállítsuk* a marxizmus valódi tanítását az államról. Ehhez egész sor hosszú idézetet kell adnunk magának Marxnak és Engelsnek műveiből. A hosszú idézetek természetesen nehézkessé teszik a kérdés tárgyalását és cseppet sem segítik elő ennek a munkának népszerűségét. De semmiképpen sem lehetünk meg nélkülük. Feltétlenül és lehetőleg csonkítatlanul idéznünk kell Marx és Engels műveiből az állam kérdésére vonatkozó minden, vagy legalább is minden döntő jelentőségű helyet, hogy az olvasó önállóan alkothasson magának fogalmat azoknak a nézeteknek összességéről, amelyeket a tudományos szocializmus alapítói vallottak, valamint ezeknek a nézeteknek fejlődéséről. De szükség van erre azért is, hogy a ma uralkodó „kautskyzmus" ferdítéseit okmányszerűen bebizonyítsuk és szemléltetően bemutassuk.

Kezdjük Engels Frigyes legelterjedtebb művével, „A család, a magántulajdon és az állam eredete" című munkájával, amely 1894-ben Stuttgartban már hatodik kiadásban jelent meg.

„Az állam — mondja Engels, történelmi elemzését összefoglalva — tehát semmiesetre sem olyan hatalom, amelyet kívülről kényszerítenek rá a társadalomra; nem is «az erkölcsi eszme valósága» vagy «az értelem képe és valósága», mint Hegel állítja. Az állam, ellenkezőleg, a társadalom terméke a társadalom bizonyos fejlettségi fokán; annak bevallása, hogy ez a társadalom önmagával kiegyenlíthetetlen, megoldhatatlan ellentmondásba bonyolódott, önmagával kibékíthetetlen ellentétekre hasadt, amelyeknek leküzdésére képtelen. Hogy azonban ezek az ellentétek, az ellentétes gazdasági érdekű osztá-

lyok ne semmisítsék meg egymást és a társadalmat meddő küzdelemben, olyan hatalomra van szükség, amely látszólag a társadalom fölött áll, az összeütközést tompítja és a «rend» határain belül tartja. Ez a hatalom, amely a társadalomból keletkezett, de mindinkább fölébe helyezi magát, s mindjobban elidegenedik töle: az állam" (6. német kiadás. 177—178. old.).*

Itt egészen világosan jut kifejezésre a marxizmus alapgondolata az állam történeti szerepének és jelentőségének kérdéséről. Az állam az osztályellentétek *kibékíthetetlenségének* terméke és megnyilvánulása. Állam ott, akkor és annyiban jött létre, ahol amikor és amennyiben objektíve *lehetetlen* az osztályellentétek kibékítése. És fordítva: az állam léte bizonyítja, hogy az osztályellentétek kibékíthetetlenek.

Éppen ennél a legfontosabb és alapvető pontnál kezdődik a marxizmus meghamisítása, amely két főirányban halad.

Az egyik oldalon a polgári és főleg kispolgári ideológusok — ha már kétségtelen történeti tények nyomására kénytelenek elismerni, hogy állam csak ott van, ahol osztályellentétek és osztályharc van — úgy „helyesbítik" Marxot, hogy náluk az állam az osztályok *kibékítésének* szervévé lesz. Marx szerint nem keletkezhetne és nem maradhatna fenn állam, ha az osztályok kibékülése lehetséges volna. A kispolgári és nyárspolgári tanárok és publicisták szerint — akik emellett lépten-nyomon jóindulatúan Marxra hivatkoznak! — az állam éppen arra szolgál, hogy az osztályokat egymással kibékítse. Marx szerint az állam az osztály*uralom* szerve, az egyik osztály szerve a másik *elnyomására*, annak a „rendnek" a szülötte, amely az osztályok közötti összeütközéseket mérsékelve, ezt az elnyomást törvényesíti és tartóssá teszi. A kispolgári politikusok véleménye szerint a rend éppen az, hogy az osztályokat ki-

* *Engels.* A család, a magántulajdon és az állam eredete. Szikra 1949. 173. old. — *Ford.*

békítik és nem az, hogy az egyik elnyomja a másikat; az összeütközések mérséklése szerintük kibékítést jelent és nem azt, hogy az elnyomott osztályokat megfosztják a harc bizonyos eszközeitől és módszereitől, amelyekkel lerázhatnák magukról elnyomóikat.

Az 1917-es forradalomban például, éppen amikor az állam jelentőségének és szerepének kérdése teljes nagyságában merült fel, a gyakorlatban merült fel, mint a rögtöni cselekvés, mégpedig a tömegcselekvés kérdése, valamennyi eszer (szociálforradalmár) és mensevik tüstént és teljesen lecsúszott ahhoz a kispolgári elmélethez, amely az „állam" szerepét az osztályok „kibékítésében" látja. Mindkét párt politikusainak számtalan határozata és cikke ezzel a kispolgári és nyárspolgári „kibékítő" elmélettel van teljesen át- meg átitatva. A kispolgári demokrácia sohasem tudja megérteni, hogy az állam egy meghatározott osztály hatalmi szerve, amely osztály *nem békíthető ki* ellenlábasával (a vele szemben álló osztállyal). Eszereink és mensevikeink viszonya az államhoz egyik legszemléltetőbb megnyilvánulása annak, hogy ők egyáltalán nem szocialisták (amit mi bolsevikok mindig is állítottunk), hanem kispolgári demokraták, majdnem-szocialista frazeológiával.

A másik oldalon a marxizmus „kautskysta" elferdítése sokkal finomabb. „Elméletileg" sem azt nem tagadja, hogy az állam az osztályuralom szerve, sem azt, hogy az osztályellentétek kibékíthetetlenek. De figyelmen kívül hagyja vagy homályba burkolja a következőt: ha az állam az osztályellentétek kibékíthetetlenségének a terméke, ha olyan erő, amely a társadalom *felett* áll és a „társadalomtól *mind jobban és jobban elidegenedik*", akkor nyilvánvaló, hogy lehetetlen az elnyomott osztály felszabadulása nemcsak erőszakos forradalom nélkül, *hanem* az államhatalom ama szervezetének *megsemmisítése nél kül* is, amelyet az uralkodó osztály teremtett és amelyben

ez az „elidegenedés" megtestesül. Marx ezt az elméletileg önmagában is világos következtetést, mint később látni fogjuk, a forradalom feladatainak konkrét történelmi elemzése alapján, a legteljesebb határozottsággal vonta le. És éppen ezt a következtetést ... „felejtette el" és forgatta ki Kautsky — amint azt további fejtegetéseinkben részletesen ki fogjuk mutatni.

c. Felfegyverzett emberek külön alakulatai, börtönök stb.

...„A régi nemzetségi szervezettel szemben az államot — folytatja Engels — elsősorban az állampolgárok *területszerinti* beosztása jellemzi"...* Nekünk ez a beosztás „természetes" nek" látszik, holott az a régi nemzetségi és törzsi szervezettel folytatott hosszú küzdelem eredménye.

...„Az állam második jellegzetessége olyan *közhatalom* létesítése, amely már nem közvetlenül azonos az önmagát fegyveres hatalomként megszervező lakossággal. Ez a külön hatalom, ez a közhatalom azért szükséges, mert a lakosság öntevékeny fegyveres szervezete a lakosság osztályokra szakadása óta lehetetlenné vált... Ez a közhatalom minden államban megvan; nemcsak felfegyverzett emberekből áll, hanem dologi függvényekből is, börtönökből és mindenféle kényszer-intézményekből, amelyekről a nemzetségi társadalom mit sem tudott"...**

Engels az államnak nevezett „hatalom" fogalmát fejti ki, amely a társadalomból fakadt, de föléje helyezkedett és tőle mind jobban és jobban elidegenedik. Miben áll elsősorban ez a hatalom? Felfegyverzett emberek külön alakulataiból, amelyeknek börtönök stb. állnak rendelkezésükre.

Jogunk van felfegyverzett emberek külön alakulatairól beszélni, mert a minden államot jellemző közhatalom „már nem közvetlenül azonos" a fegyveres lakossággal, a lakosság „öntevékeny fegyveres szervezetével".

---

* *Engels.* A család, a magántulajdon és az állam eredete. Id. kiad. 173. old. — *Ford.*

** Ugyanott, 174. old. — *Ford.*

Mint minden nagy forradalmi gondolkodó, Engels is éppen arra akarja terelni az öntudatos munkások figyelmét, ami az uralkodó nyárspolgári szellem számára a legkevésbbé figyelemreméltó, a legmegszokottabb, s amit nemcsak szívós, de mondhatnók megkövesedett előítéletek szentesítettek. Az állandó hadsereg és a rendőrség az államhatalom erejének legfőbb eszközei, de — hát lehetne-e ez másképpen?

Azoknak a XIX. századvégi európaiaknak hatalmas többsége szempontjából, akikhez Engels fordult és akik maguk egyetlen nagy forradalmat sem éltek át és nem figyeltek meg közelről, ez nem is lehet másképpen. Ezeknek teljesen érthetetlen, hogy mi is az a „lakosság öntevékeny fegyveres szervezete"? Arra a kérdésre, hogy miért váltak szükségessé külön, a társadalom fölé helyezett és a társadalomtól elidegenedett fegyveres alakulatok (rendőrség, állandó hadsereg), a nyugateurópai és orosz nyárspolgár hajlandó néhány Spencertől vagy Michajlovszkijtól kölcsönvett frázissal, a társadalmi élet fokozódott bonyolultságára, a funkciók differenciálódására stb. való utalással felelni.

Az ilyen utalás „tudományosnak" látszik és nagyszerűen álomba ringatja a nyárspolgárt, mert éppen azt homályosítja el, ami a legfőbb és alapvető: a társadalomnak kibékíthetetlenül ellenséges osztályokra szakadását.

Ha ez a szakadás nem volna, akkor a „lakosság öntevékeny fegyveres szervezete" csak bonyolultságában, technikájának magasabb fokában stb. különböznék a botokat ragadó majomhorda primitív szervezetétől vagy a primitív emberekétől, vagy a nemzetségi társadalom embereinek szervezetétől, de az ilyen szervezet lehetséges volna.

Ámde ilyen szervezet lehetetlen, mert a civilizált társadalom ellenséges, mégpedig egymással szemben kibékíthetetlenül ellenséges osztályokra szakad, amelyeknek

„öntevékeny" felfegyverkezése egymásközti fegyveres harchoz vezetne. Létrejön az állam, külön erő alakul, felfegyverzett emberek külön osztagai, és minden forradalom, amikor elpusztítja az államgépezetet, szemléltetően mutatja, hogy az uralkodó osztály felújítani törekszik a felfegyverzett emberek *őt* szolgáló külön osztagait és hogy az elnyomott osztály törekszik hasonló új szervezetet alakítani, amely alkalmas arra, hogy a kizsákmányoltakat s ne a kizsákmányolókat szolgálja.

Engels az idézett fejtegetésben elméletben ugyanazt a kérdést veti fel, amelyet minden nagy forradalom a gyakorlatban, szemléltetően és azonkívül a tömegcselekvés méreteiben állít elénk, nevezetesen azt a kérdést, hogy hogyan viszonylanak egymáshoz a felfegyverzett emberek „külön" osztagai és a „lakosság" öntevékeny fegyveres szervezete? Látni fogjuk, hogyan világítják meg konkréten ezt a kérdést az európai forradalmak és az orosz forradalmak tapasztalatai.

De térjünk vissza Engels fejtegetéséhez:

Engels rámutat arra, hogy néha, például valahol Észak-Amerikában ez a közhatalom gyenge (itt a tőkés társadalomban ritka kivételről van szó és az imperializmust megelőző korszak Észak-Amerikájának ama részeiről, ahol a szabad telepes volt túlsúlyban), általában azonban erősödik:

> ...„Ez [a közhatalom] olyan mértékben erősödik, amilyen mértékben az osztályellentétek az államon belül kiéleződnek és amilyen mértékben az egymással határos államok nőnek és népességben gyarapodnak — csak mai Európánkat kell megnézni, ahol az osztályharc és a hódításokért való versengés a közhatalmat olyan magas fokra emelte, amelyen az egész társadalmat és magát az államot is elnyeléssel fenyegeti"...*

* *Engels.* A család, a magántulajdon és az állam eredete. Id. kiad 174. old — *Ford.*

Ezt Engels a mult század 90-es éveinek elején és nem később írta. Utolsó előszavát 1891 június 16-áról keltezte. Akkor az imperializmusba való átmenet — akár a trösztök teljhatalma, akár a nagybankok mindenhatósága vagy a nagyszabású gyarmatpolitika stb. tekintetében — alig-alig kezdődött meg Franciaországban, még gyengébb volt Észak-Amerikában és Németországban. Azóta a „hódításokért való versengés" óriási léptekkel haladt előre, annál is inkább, mert a földteke a XX. század második évtizedének kezdetén véglegesen fel volt osztva e „versengő hódítók", azaz a nagy rablóhatalmak között. Azóta a szárazföldi és tengeri fegyverkezés hihetetlen mértékben fokozódott és az Anglia vagy Németország világuralmáért, a zsákmány felosztásáért folyó 1914—1917-es rablóháború a társadalom minden erejének a rabló államhatalom által való „elnyelését" odáig juttatta, hogy a teljes katasztrófa fenyeget.

Engels már 1891-ben rá tudott mutatni a „hódításokért való versengésre", mint a nagyhatalmak külpolitikájának egyik legfontosabb jellemző vonására, a szociálsovinizmus semmirekellői azonban az 1914—1917-es években, amikor ez a sokszorosan kiéleződött verseny az imperialista háborút idézte elő, a „saját" burzsoáziájuk rablóérdekeinek megvédését a „haza védelméről", a „köztársaság és a forradalom oltalmazásáról" stb. szóló frázisokba burkolják!

3. Az állam — az elnyomott osztályok kizsákmányolásának eszköze

Egy külön, a társadalom felett álló közhatalom fenntartására adók és államadósságok kellenek.

„A közhatalom és az adóbehajtás jogának birtokában — írja *Engels* — a hivatalnokok a társadalomnak a társadalom *fölött* álló szerveivé váltak. A szabad, önkéntes tisztelet,

amellyel a nemzetségi társadalom övezte szerveit, őket már nem elégíti ki, még ha meg is kaphatnák"... Kivételes törvényeket hoznak, a hivatalnokok szentségéről és sérthetetlenségéről. „A... leghitványabb rendőrszolgának több a «tekintélye», mint a nemzetségi társadalom valamennyi szervének együttvéve; de a civilizált állam leghatalmasabb fejedelme és legnagyobb államférfia vagy hadvezére is megirígyelheti a a legkisebb nemzetségfőt, azért a kényszertől mentes és magától értetődő tiszteletért, amellyel azt körülveszik."*

Itt Engels felveti a kérdést a hivatalnokoknak, mint az államhatalom szerveinek kiváltságos helyzetéről. Lényegesnek azt emeli ki: mi helyezi őket a társadalom *fölé?* Látni fogjuk, hogy ezt az elméleti kérdést hogyan oldotta meg a gyakorlatban a Párizsi Kommün 1871-ben és milyen reakciósan homályosította el Kautsky 1912-ben.

„Minthogy az állam abból a szükségből keletkezett, hogy az osztályellentéteket fékentartsa, de minthogy ugyanakkor ez osztályok összeütközésének közepette keletkezett, ezért az állam rendszerint a leghatalmasabb, gazdaságilag uralkodó osztálynak az állama, amely osztály általa politikailag is uralkodó osztállyá válik és ekképpen az elnyomott osztályok fékentartásának és kizsákmányolásának új eszközeire tesz szert"... Nemcsak az ókori és a feudális állam voltak a rabszolgák és jobbágy- és féljobbágyparasztok kizsákmányolásának szervei, hanem a „modern képviseleti állam is a tőke eszköze a bérmunka kizsákmányolására. Kivételesen azonban olyan korszakok is előfordulnak, amelyekben az egymással küzdő osztályok majdnem annyira egyensúlyban tartják egymást, hogy az államhatalom mint látszólagos közvetítő, pillanatnyilag bizonyos önállóságra tesz szert mindkét féllel szemben"... Ilyen a XVII. és XVIII. század abszolút monarchiája, ilyen az első és második császárság bonapartizmusa Franciaországban, ilyen Bismarck korszaka Németországban.**

---

* *Engels.* A család, a magántulajdon és az állam eredete. Id. kiad. 174—175 old. — *Ford.*

** Ugyanott, 175. old. — *Ford.*

És ilyen — tesszük mi hozzá — a köztársasági Oroszország Kerenszkij kormánya, amióta áttért a forradalmi proletariátus üldözésére, oly pillanatban, amikor a Szovjetek a kispolgár-demokrata vezetés következtében *már* erőtlenek, a burzsoázia azonban *még* elég erős ahhoz, hogy egyszerűen szétkergesse őket.

> A demokratikus köztársaságban — folytatja Engels — „a vagyon közvetve, de annál biztosabban gyakorolja hatalmát" éspedig először „a hivatalnokok közvetlen megvesztegetése" (Amerika), másodszor „a kormány és a tőzsde szövetsége" útján (Franciaország és Amerika).*

Jelenleg az imperializmus és a bankok uralma rendkívüli művészetté „fejlesztették" ezt a két módszert, amelyek arra irányulnak, hogy a vagyon mindenhatóságát bármely demokratikus köztársaságban megvédelmezzék és érvényesítsék. Ha például Oroszországban Palcsinszkij úr már a demokratikus köztársaság első hónapjaiban — mondhatnók annak a házasságnak mézesheteiben, amelyet a „szocialista" eszerek és mensevikek a burzsoáziával kötöttek — a koalíciós kormányban[3] elszabotált minden rendszabályt, amely a tőkések és fosztogatásaik megfékezésére, valamint az ellen irányult, hogy az államkincstárt a hadseregszállításoknál kirabolják, és ha azután a kapitalisták a kormányukból kivált Palcsinszkij urat (akit természetesen másik, de teljesen ugyanolyan Palcsinszkij váltott fel) 120.000 rubel évi fizetéssel járó kis állásocskával „jutalmazták meg" — minek nevezzük ezt? Közvetlen vagy közvetett vesztegetésnek? A kormány és a szindikátusok szövetségének, vagy „csak" barátságos kapcsolatnak? Milyen szerepet játszanak itt a Csernovok és Ceretelik, Avkszentjevek és Szkóbeljevek? „Köz-

---

* *Engels.* A család, a magántulajdon és az állam eredete. Id kiad 176 old. — *Ford.*

vetlen" vagy csak közvetett szövetségesei-e vajjon ők az államkincstár-rabló milliomosoknak?

A „vagyon" mindenhatósága azért biztosítottabb a demokratikus köztársaságban, mert nem függ a kapitalizmus rossz politikai burkolatától. A demokratikus köztársaság a kapitalizmus lehető legjobb politikai burkolata és ezért a tőke, miután (a Palcsinszkijek, Csernovok, Ceretelik és társaik segítségével) birtokába vette ezt a legjobb burkolatot, olyan biztosan és szilárdan alapozza meg uralmát, hogy ezt a hatalmat a személyeknek, intézményeknek, a burzsoá-demokrata köztársaság pártjainak *semmiféle* változása sem ingatja meg.

Meg kell még jegyeznünk, hogy Engels az általános választójogot a leghatározottabban a burzsoá uralom eszközének nevezi. Az általános választójog — mondja Engels, nyilvánvalóan számot vetve a német szociáldemokrácia hosszú időn át szerzett tapasztalataival — nem egyéb, mint

> „a munkásosztály érettségének fokmérője. A mai államban ennél több soha nem lehet és nem is lesz".*

A mi eszereinkhez és mensevikeinkhez hasonló kispolgári demokraták pedig éppúgy, mint édestestvéreik, Nyugat-Európa valamennyi szociálsovinisztája és opportunistája, határozottan „többet" várnak az általános választójogtól. Maguk is azt a hamis nézetet valljak és a néppel is elhitetik, hogy az általános választójog a *„mai* államban" valóban ki tudja fejezni a dolgozók többségének akaratát és biztosítani tudja ennek az akaratnak megvalósítását.

Mi ezt a hamis nézetet most csak megemlítjük, csak utalunk arra, hogy Engels teljesen világos, pontos és konkrét kijelentését a „hivatalos" (azaz opportunista) szocia-

---

* *Engels.* A család, a magántulajdon és az állam eredete. Id. kiad. 177. old. — *Ford.*

lista pártok propagandájukban és agitációjukban léptennyomon elferdítik. Ennek a nézetnek, amelyet Engels itt elvet, teljesen hazug voltát részletesen ott világítjuk majd meg, ahol Marx és Engels felfogását a „*mai*" államról kifejtjük.

Idevágó nézeteink általános összefoglalását Engels legnépszerűbb művében a következő szavakban adja:

„Az állam tehát nem öröktől való. Voltak társadalmak, amelyek nélküle is boldogultak, amelyeknek államról és államhatalomról sejtelmük sem volt. A gazdasági fejlődés bizonyos fokán, amely szükségszerűen egybekapcsolódott a társadalomnak osztályokra szakadásával, e szakadás folytán szükségességgé vált az állam. Gyors léptekkel közeledünk most a termelés fejlődésének olyan fokához, amelyen ezeknek az osztályoknak a léte nemcsak nem szükséges többé, hanem a termelés határozott akadályává válik. Eltűnésük tehát ugyanolyan elkerülhetetlen, amilyen egykor keletkezésük volt. Bukásukkal elkerülhetetlenül bukik az állam is. A társadalom, amely a termelést a termelők szabad és egyenlő társulása alapján szervezi újjá, az egész államgépezetet odahelyezi majd, ahová akkor való lesz, a régiségek múzeumába, a rokka és a bronzbalta mellé."*

A mai szociáldemokrácia propaganda- és agitációs irodalmában nem valami gyakran találkozunk ezzel az idézettel. De még akkor is, ha találkozunk vele, legtöbbször úgy idézik, mintha szentkép előtt hajlongnának, azaz, mint az Engels iránti tisztelet hivatalos kifejezését és meg sem kísérlik, hogy elgondolják, a forradalomnak milyen széles és mély lendületét tételezi fel „az egész államgépezetnek a régiségek múzeumába való helyezése". Többnyire még azt sem értik meg, hogy mit is nevez Engels államgépezetnek.

---

* *Engels*, A család, a magántulajdon és az állam eredete. Id. kiad. 177. old. — *Ford.*

4. *Az állam „elhalása" és az erőszakos forradalom*

Engelsnek az állam „elhalásáról" szóló szavai oly széles körben ismeretesek, azokat oly gyakran idézik és azok oly plasztikusan mutatják a lényegét annak a megszokott hamisításnak, amellyel a marxizmust opportunizmussá gyúrják át, hogy behatóan kell velük foglalkozni. Idézzük itt az egész fejtegetést, amelyből ezek a szavak valók:

„A proletariátus megragadja az államhatalmat és a termelési eszközöket egyelőre állami tulajdonná változtatja. Ezzel azonban megszünteti önmagát mint proletariátust, ezzel megszüntet minden osztálykülönbséget és osztályellentétet, s ezzel megszünteti az államot is mint államot. Az eddigi, osztályellentétekben mozgó társadalomnak szüksége volt az államra, vagyis a mindenkori kizsákmányoló osztály ama szervezetére, amely a termelés külső feltételeinek fenntartására, nevezetesen tehát arra szolgált, hogy a kizsákmányolt osztályt az elnyomatásnak a fennálló termelési mód által megadott feltételei között (rabszolgaság, jobbágyság vagy féljobbágyság, bérmunka) erőszakkal fékentartsa. Az állam hivatalos képviselője volt az egész társadalomnak, látható testületben való összefoglalása, de csak annyiban volt ez, amennyiben annak az osztálynak állama volt, amely a maga idejében maga képviselte az egész társadalmat: az ókorban a rabszolgatartó állampolgárok állama, a középkorban a feudális nemesség, korunkban a burzsoázia állama. Azzal, hogy végre ténylegesen az egész társadalom képviselőjévé lesz, fölöslegessé teszi önmagát. Mihelyt nem lesz többé elnyomandó társadalmi osztály, mihelyt az osztályuralommal és a termelés eddigi anarchiájában gyökerező, az egyéni létért folytatott küzdelemmel együtt az ebből fakadó összeütközések és erőszakosságok is megszűnnek, nem lesz semmi többé, amit el kell nyomni, ami külön elnyomó hatalmat, államot tenne szükségessé. Az első tett, amelyben az állam valóban az egész társadalom képviselőjeként lép fel — a termelőeszközök birtokbavétele a társadalom nevében — egyszersmind utolsó önálló tette, mint államnak. Valamely államhatalom beavatkozása a társadalmi viszonyokba egyik téren a másik után válik feleslegessé s azután magától elalszik.

A személyek feletti kormányzás helyébe dolgok igazgatása és termelési folyamatok vezetése lép. Az államot nem «törlik el», *az állam elhal.* Ennek alapján kell megítélni a «szabad népállam» frázisát mind ideiglenes agitatórikus jogosultságát, mind tudományos szempontból végső soron való elégtelenségét, szintúgy az úgynevezett anarchistáknak azt a követelését, hogy az államot máról-holnapra töröljék el" („Anti-Dühring. Hogyan «forradalmasítja» Eugen Dühring úr a tudományt?" 3. német kiadás. Stuttgart 1894. 302—303. old.).*

Anélkül, hogy tévedéstől kellene tartanunk, elmondhatjuk, hogy Engelsnek ebből a gondolatokban csodálatosan gazdag fejtegetéséből a mai szocialista pártokban a szocialista gondolkodás valódi közkincsévé csak az lett, hogy Marx szerint az állam „elhal", ellentétben az állam „eltörléséről" szóló anarchista tanítással. A marxizmust így megnyirbálni annyit jelent, mint opportunizmussá alacsonyítani, minthogy az ilyen „értelmezés" esetén csak valami zavaros elképzelés marad meg lassú, egyenletes, fokozatos változásról, ugrások és viharok nélkül, forradalom nélkül. Az állam „elhalása", a köznapi, általánosan elterjedt, mondhatnók tömegértelemben, minden kétségen kívül a forradalom elködösítését, ha ugyan nem tagadását jelenti.

Ám az ilyen „értelmezés" nem egyéb, mint a marxizmus legdurvább, csak a burzsoáziának előnyös elferdítése, amely elméletileg azon alapszik, hogy megfeledkeznek azokról a legfontosabb körülményekről és megfontolásokról, amelyekre pedig Engelsnek általunk teljes egészében idézett „összegező" fejtegetései is rámutatnak.

---

* *Engels.* Hogyan „forradalmasítja" Eugen Dühring úr a tudományt. (Anti-Dühring.) Szikra 1948. 265—266. old. (Harmadik rész, 11 fej.), vagy: *Engels.* A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 2. sz.) Szikra 1948. 46—48. old. — *Ford*

Először. Ennek a fejtegetésnek a legelején azt mondja Engels, hogy a proletariátus az államhatalom átvételével „megszünteti az államot, mint államot". Hogy ez mit jelent, azon „nem szokás" gondolkodni. Rendszerint vagy egyáltalán nem vesznek róla tudomást, vagy Engels holmi „hegeliánus" „gyengéjének" tekintik. Valójában ezek a szavak az egyik legnagyobb proletárforradalomnak, az 1871-es Párizsi Kommünnek tapasztalatait fejezik ki röviden. Erről később még bővebben fogunk beszélni. Valójában Engels itt a *burzsoázia* államának a „megszüntetéséről" beszél, amit a proletárforradalom hajt végre, az elhalásról szóló szavak pedig a szocialista forradalom *után* keletkezett *proletárállam* maradványaira vonatkoznak. Engels szerint a burzsoá állam nem „hal el", hanem a proletariátus a forradalomban *„megszünteti"*. Ami a forradalom után elhal, az a proletárállam vagy fél-állam.

Másodszor. Az állam „külön elnyomó hatalom". Engels ezt a nagyszerű és csodálatosan mély meghatározást itt a lehető legvilágosabban adja. Ebből következik, hogy azt a „külön hatalmat", amellyel a burzsoázia a proletariátust, a maroknyi gazdag a dolgozók millióit „elnyomja", fel kell hogy váltsa a proletariátus „külön elnyomó hatalma" — a burzsoázia „elnyomására" (proletárdiktatúra). Éppen ebben áll az „államnak, mint államnak a megszüntetése". Éppen ebben áll az a „tett" is, amellyel a termelési eszközöket a társadalom nevében birtokba veszik. És magától értetődik, hogy az egyik (a polgári) „külön hatalomnak" *ilyen* felváltása a másik (a proletár) „külön hatalom" által semmiképen nem mehet végbe „elhalás" formájában.

Harmadszor. Az „elhalásról" és — még kifejezőbben és színesebben — az „elalvásról" Engels egész világosan és határozottan arra a korra vonatkozólag beszél, amely *követi* „a termelőeszközök birtokbavételét az állam által az egész társadalom nevében", azaz *követi* a szocialista forradalmat.

Mindnyájan tudjuk, hogy az „állam" politikai formája ebben az időben a legteljesebb demokrácia. De az opportunisták közül, akik a marxizmust szemérmetlenül elferdítik, egyetlenegynek sem jut eszébe, hogy itt következésképpen — a *demokrácia* „elalvásáról" és „elhalásáról" van szó. Ez első pillanatra nagyon különösnek tünik fel. De csak annak „érthetetlen" aki nem gondolkozik azon, hogy a demokrácia *szintén* állam és hogy következésképpen a demokrácia is eltünik, amikor eltünik az állam. A burzsoá államot csak forradalom „szüntetheti meg". Az állam általában, azaz a legteljesebb demokrácia, csak „elhalhat".

Negyedszer. Amikor Engels híres tételét: „az állam elhal" felállítja, azonnal konkréten megmagyarázza, hogy ez a tétel éppúgy irányul az opportunisták, mint az anarchisták ellen. Emellett Engels az „állam elhalásáról" szóló tételének éppen azt a következtetését teszi első helyre, amely az opportunisták ellen irányul.

Fogadni lehetne, hogy 10.000 ember közül, akik olvastak vagy hallottak az állam „elhalásáról", 9990 egyáltalán nem tudja vagy nem emlékszik arra, hogy Engels az ebből a tételből folyó következtetéseit *nemcsak* az anarchisták ellen fordította. És a többi tíz ember közül kilenc bizonyára nem tudja, mi az a „szabad népállam" és hogy miért jelent az ez ellen a jelszó ellen irányuló támadás — támadást az opportunisták ellen. Így írják a történelmet. Így hamisítanak meg észrevétlenül egy nagy forradalmi tanítást az uralkodó nyárspolgárok szájaíze szerint. Az anarchisták ellen irányuló következtetést ezerszer elismételték, ellaposították, lehetőleg leegyszerüsítve beleverték a fejekbe, míg csak előítéletté nem kövesedett. Az opportunisták elleni következtetéseket azonban agyonhallgatták és „elfelejtették"!

A „szabad népállam" a 70-es évek német szociáldemokratáinak programkövetelése és közkeletü jelszava volt.

Ebben a jelszóban, a demokrácia fogalmának kispolgárian dagályos körülírásán kívül, semmiféle politikai tartalom nincs. Amennyiben ezzel a jelszóval legálisan a demokrata köztársaságra céloztak, annyiban Engels hajlandó volt ezt a jelszót „ideiglenesen", agitációs szempontból, „helyeselni". De ez a jelszó opportunista volt, mert nemcsak a burzsoá demokrácia kendőzése fejeződött ki benne, szolgálta, de kifejezte azt is, hogy nem értették meg a szocialista kritikát általában minden állammal szemben. Mi a demokratikus köztársaság hívei vagyunk, mert a proletariátus számára a kapitalizmusban ez a legjobb államforma, de nincs jogunk elfeledni, hogy a legdemokratikusabb burzsoá köztársaságban is bérrabszolgaság a nép sorsa. Továbbá: minden állam „külön elnyomó hatalom" az elnyomott osztállyal szemben. Ezért *minden* állam *nem*szabad és *nem*-népállam. A 70-es években Marx és Engels nem egyszer magyarázták ezt elvtársaiknak.

Ötödször. Engelsnek ugyanabban a művében, amelynek az állam elhalásáról szóló elmélkedésére mindenki emlékszik, az erőszakos forradalom jelentőségéről is találunk fejtegetést. Szerepének történelmi értékelése Engelsnél az erőszakos forradalom valóságos dicshimnuszává válik. Erre „senki nem emlékezik", ennek a gondolatnak jelentőségéről a mai szocialista pártokban nem szokás beszélni, erre még csak gondolni sem szoktak, a tömegek között a mindennapos propagandában és agitációban ezek a gondolatok semmi szerepet sem játszanak. Holott ezek az állam „elhalásával" elválaszthatatlan harmonikus egységgé forrtak össze.

Engels itt a következőket fejti ki:

... „Hogy azonban az erőszak a történelemben más szerepet is játszik" (nemcsak az „abszolút gonoszét") — „forradalmi szerepet, hogy az erőszak, Marx szavai szerint, minden új társadalommal terhes régi társadalom bábája, hogy az erő-

szak az az eszköz, amelynek segítségével a társadalmi haladás érvényesül és megmerevedett, elhalt politikai formákat összetör — arról egyetlen szó sincs Dühring úrnál! Csak sóhajtozva és nyögdécselve ismeri el azt a lehetőséget, hogy a kizsákmányolás rendszerének megdöntéséhez talán majd erőszakra lesz szükség — sajnos! mert, úgymond, minden erőszak demoralizálja azt, aki alkalmazza. És ezt annak a nagy erkölcsi és szellemi fellendülésnek ellenére mondja, amely minden győzelmes forradalmat követ! És ezt Németországban mondja, ahol egy erőszakos összeütközés, amelyre pedig még rákényszeríthetik a népet, legalább azzal az előnnyel járna, hogy kiirtaná azt a szolgalelkűséget, amely a harmincéves háborúval[4] összefüggő megaláztatásból a nemzeti tudatba behatolt. És ez a bágyadt, ványadt és erőtlen prédikátori gondolkodásmód akarja magát ráerőszakolni a legforradalmibb pártra, amelyet a történelem valaha ismert?" (3. német kiadás. 193. old. II. rész. 4. fejezetének vége.)*

Hogyan lehet az erőszakos forradalomnak ezt a dicshimnuszát, amelyet Engels a német szociáldemokratáknak 1878-tól 1894-ig, szóval haláláig állhatatosan hirdetett, összeegyeztetni az állam „elhalásáról" szóló elmélettel?

Rendszerint az eklekticizmus segítségével egyeztetik össze elvtelenül vagy szofista módra, önkényesen (vagy hogy megnyerjék a hatalmon levők tetszését) hol az egyik, hol a másik álláspontot ragadva ki, miközben száz eset közül kilencvenkilencben, ha ugyan nem még gyakrabban, éppen az „elhalást" tolják előtérbe. A dialektikát eklekticizmussal helyettesítik: ez a mai hivatalos szociáldemokrata irodalomban a legmegszokottabb és legelterjedtebb jelenség a marxizmus terén. Az ilyen helyettesítés persze nem újdonság, hiszen már a görög klasszikus filozófia történetében is megfigyelhető. Amikor a marxizmust opportunizmussá hamisítják, éppen a dialektikának eklek-

* *Engels.* Anti-Dühring. Id. kiad. 174. old. — *Ford.*

fticizmussá hamisítása téveszti meg legkönnyebben a tömegeket, látszatra kielégít, látszatra figyelembe veszi a folyamatnak minden oldalát, a fejlődés valamennyi irányát, minden ellentétes befolyást és így tovább, holott a valóságban a társadalmi fejlődés folyamatának semilyen egységes és forradalmi felfogását nem adja.

Már eddig is beszéltünk arról és további fejtegetésünk során még részletesebben igazoljuk majd, hogy Marxnak és Engelsnek az erőszakos forradalom elkerülhetetlenségéről szóló tanítása a burzsoá államra vonatkozik. Ez utóbbit a proletár állam (proletárdiktatúra) „elhalás" útján *nem válthatja* fel, hanem rendszerint csak erőszakos forradalom útján. A dicshimnusz, amelyet Engels az erőszakos forradalomnak zeng és amely teljesen megfelel Marx ismételt kijelentéseinek — (emlékezzünk „A filozófia nyomora" és a „Kommunista kiáltvány" végére, ahol büszkén és nyiltan beszél az erőszakos forradalom elkerülhetetlenségéről, emlékezzünk a majdnem 30 évvel később, 1875-ben írt munkájára, a gothai program kritikájára,[5] amelyben Marx kíméletlenül ostorozza ennek a programnak opportunizmusát) —, ez a dicshimnusz semmiképpen sem „rajongás", semmiképpen sem szavalás, nem polémikus kirohanás. Annak szükségessége, hogy a tömegeket az erőszakos forradalomról rendszeresen *ilyen*, éppen ilyen nézetekre neveljék, Marx és Engels egész tanításából következik. Az a tény, hogy a ma uralkodó szociálsovinisztá és kautskysta irányzatok Marx és Engels tanát eláruljják, a legszemléletesebben éppen abban jut kifejezésre, hogy az egyik is, a másik is elfelejti az *ilyen* propagandát, az ilyen agitációt.

A burzsoá államot a proletár állam nem válthatja fel erőszakos forradalom nélkül. A proletár állam megszünése, azaz mindenféle állam megszünése; nem mehet végbe másképp, csak „elhalás" útján.

Ezeknek a nézeteknek részletes és konkrét kifejtését Marx és Engels úgy adták, hogy minden egyes forradalmi helyzetet megvizsgáltak és levonták minden egyes forradalom tapasztalatainak tanulságait. Rátérünk tanításuk e kétségkívül legfontosabb részére.

II. FEJEZET

ÁLLAM ÉS FORRADALOM. AZ 1848—1851-ES ÉVEK TAPASZTALATAI

1. A forradalom előestéje

Az érett marxizmus első művei: „A filozófia nyomora" és a „Kommunista kiáltvány" pontosan az 1848-as forradalom előestéjén jelentek meg. Ennek következtében itt, a marxizmus általános alapelveinek kifejtése mellett, megkapjuk bizonyos fokig az akkori konkrét forradalmi helyzet képét is. Ezért talán célszerű lesz megnéznünk, mit mondanak ezeknek a műveknek a szerzői az államról, közvetlenül az 1848—1851-es évek tapasztalataiból folyó következtetések levonása előtt.

> ...„A munkásosztály, fejlődése folyamán — írja Marx «A filozófia nyomorá»-ban — a régi polgári társadalom helyére olyan asszociációt fog állítani, amely kizárja majd az osztályokat és azok ellentéteit és akkor nem lesz többé szoros értelemben vett politikai hatalom, mert éppen a politikai hatalom a polgári társadalmon belüli osztályellentétek hivatalos kifejezése." (1885. évi német kiadás. 182. old.)

Tanulságos dolog annak a gondolatnak az általános kifejtését, hogy az osztályok megszünése után az állam is eltünik, egybevetni azzal a fejtegetéssel, amelyet Marx és Engels a néhány hónappal később — 1847 novemberében — megírt „Kommunista kiáltvány"-ban adnak.

...„Amikor a proletariátus fejlődésének legáltalánosabb szakaszait megrajzoltuk, a fennálló társadalomban folyó többé-kevésbbé burkolt polgárháborút addig a pontig követtük nyomon, ahol nyílt forradalomban tör ki és a proletariátus a burzsoázia erőszakos megdöntésével uralmát megalapítja"...

...„Fentebb már láttuk, hogy a munkásforradalom első lépése az, hogy a proletariátust uralkodó osztállyá emeli, a demokráciát kivívja."

„A proletariátus arra használja majd fel politikai uralmát, hogy a burzsoáziát fokról-fokra minden tőkétől megfossza, hogy minden termelőeszközt az állam kezében, vagyis az uralkodó osztállyá szervezett proletariátus kezében központosítson, és a termelőerők tömegét a lehető leggyorsabban szaporítsa." (1906. évi 7. német kiadás. 31. és 37. old.)*

Itt találjuk a marxizmus egyik legjelentősebb és legfontosabb eszméjének megfogalmazását az államról, mégpedig a „proletárdiktatúra" eszméjének fogalmát (ahogy Marx és Engels a Párizsi Kommün után kezdték nevezni), továbbá az államnak egy rendkívül érdekes meghatározását, amely szintén a marxizmus „elfelejtett szavai" közé tartozik: *„Az állam, vagyis az uralkodó osztállyá szervezett proletariátus"*.

A hivatalos szociáldemokrata pártok uralkodó propaganda- és agitációs irodalma sohasem magyarázta meg az államnak ezt a meghatározását. Sőt kifejezetten megfeledkeztek róla, mert ez a meghatározás teljesen összeegyeztethetetlen a reformizmussal, mert arculcsapja a megszokott opportunista előítéleteket és a „demokrácia békés fejlődéséről" szóló kispolgári illúziókat.

A proletariátusnak szüksége van az államra — ezt ismételgeti valamennyi opportunista, szociálsoviniszta és kautskysta. Erősítgetik, hogy ez Marx tanítása, de „elfelej-

* *Marx—Engels* A kommunista kiáltvány (A marxizmus leninizmus kis könyvtára 7—8. sz.) Szikra 1949. (I fej. és a II fej. vége.) — *Ford.*

tik" hozzáfűzni, hogy először is, Marx szerint a proletariátusnak csak elhaló államra van szüksége, azaz olyan államra, amely úgy van berendezve, hogy azonnal elkezd elhalni s amelynek okvetlenül el kell halnia. Másodszor pedig, a dolgozóknak szükségük van „állam"-ra, vagyis „uralkodó osztállyá szervezett proletariátus"-ra.

Az állam különleges hatalmi szervezet, valamely osztály elnyomására szolgáló erőszakszervezet. Milyen osztályt kell elnyomnia a proletariátusnak? Természetesen csakis a kizsákmányoló osztályt, vagyis a burzsoáziát. A dolgozóknak csak arra kell az állam, hogy a kizsákmányolók ellenállását elnyomja, ezt az elnyomást vezetni és valóra váltani azonban csak a proletariátus tudja, mint az egyetlen mindvégig forradalmi osztály, az egyetlen osztály, amely egyesíteni tud minden dolgozót és kizsákmányoltat a burzsoázia elleni küzdelemre, a burzsoázia teljes megbuktatására.

A kizsákmányoló osztályoknak arra kell a politikai uralom, hogy a kizsákmányolást fenntartsák, azaz, hogy megvédjék az elenyésző kisebbség önző érdekeit a nép túlnyomó többségével szemben. A kizsákmányolt osztályoknak a politikai uralom minden kizsákmányolás teljes megszüntetésére kell, azaz a nép túlnyomó többsége érdekében, a modern rabszolgatartók elenyésző kisebbsége, vagyis a földbirtokosok és a kapitalisták ellen.

A kispolgári demokraták, ezek az állítólagos szocialisták, akik az osztályharcot az osztályközi békéről szőtt ábrándozással helyettesítik, a szocialista átalakulást is ábrándosan képzelték el, nem a kizsákmányoló osztály uralmának megdöntése formájában, hanem úgy, hogy a kisebbség békésen aláveti magát a feladata tudatára ébredt többségnek. Ez a kispolgári utópia, amely elválaszthatatlanul összeforrt az osztályok felett álló állam elismerésével, a gyakorlatban a dolgozó osztályok érde-

keinek elárulására vezetett, amint ezt például az 1848-as és az 1871-es francia forradalom története is megmutatta, amint ezt megmutatták a „szocialisták" polgári kormányokban való részvételének tapasztalatai Angliában, Franciaországban, Olaszországban és más országokban a XIX. század végén és a XX. század elején.

Marx egész életében harcolt az ellen a kispolgári szocializmus ellen, amelyet ma Oroszországban az eszer és mensevik pártok új életre támasztottak. Marx az osztályharcról szóló tanítást következetesen egészen a politikai hatalomról, az államról szóló tanításig fejlesztette tovább.

A burzsoázia uralmát csak a proletariátus döntheti meg, mint olyan külön osztály, amelyet gazdasági létfeltételei elökészítenek a burzsoá uralom megdöntésére és lehetőséget és erőt adnak neki ahhoz, hogy ezt végrehajthassa. A burzsoázia a parasztságot és az összes kispolgári rétegeket szétforgácsolja és szétporlasztja, a proletariátust viszont tömöríti, egyesíti és szervezi. Csak a proletariátus tud — a nagyiparban betöltött gazdasági szerepe következtében — az *egész* dolgozó és kizsákmányolt tömeg vezérévé lenni, annak a tömegnek vezérévé, amelyet a burzsoázia sokszor nem kisebb mértékben, hanem még jobban zsákmányol ki, igáz le és nyom el, mint a proletariátust, amely azonban felszabadulásáért nem tud *önállóan* harcolni.

Az osztályharc tana, amelyet Marx az állam és a szocialista forradalom kérdésére alkalmaz, szükségszerüen a proletariátus *politikai uralmának*, diktatúrájának elismeréséhez vezet, azaz egy senkivel meg nem osztott és közvetlenül a tömegek fegyveres erejére támaszkodó uralom elismeréséhez. A burzsoázia megdöntése csak úgy valósítható meg, ha a proletariátus *uralkodó osztállyá* alakul át, amely meg tudja törni a burzsoázia elkerülhetetlen, kétségbeesett ellenállását és a dolgozók és kizsákmányoltak *egész* tömegét

meg tudja szervezni egy új gazdasági rendszer megteremtésére.

A proletariátusnak szüksége van az államhatalomra, az erő központosított szervezetére, az erőszak szervezetére — azért is, hogy a kizsákmányolók ellenállását elnyomja és azért is, hogy a lakosság hatalmas tömegeit, a parasztságot, kispolgárságot és félproletárokat *vezethesse* a szocialista gazdaság „berendezése" ügyében.

A marxizmus, amikor munkáspártot nevel, a proletariátus élcsapatát neveli, amely a hatalmat meg tudja ragadni, az *egész népet* a szocializmushoz tudja *vezetni*, tudja az új rendet irányítani és megszervezni és képes arra, hogy valamennyi dolgozó és kizsákmányolt tanítója, irányítója és vezére legyen társadalmi életüknek a burzsoázia nélkül és a burzsoázia ellen való berendezésében. A ma uralkodó opportunizmus ezzel szemben a munkáspártból a jobban fizetett munkások képviselőit neveli ki, akik elszakadnak a tömegektől, a kapitalizmus alatt türhetően „berendezkednek" és egy tál lencséért eladják elsőszülöttségi jogukat, azaz lemondanak arról a szerepről, hogy a nép forradalmi vezérei legyenek a burzsoázia ellen.

„Az állam, vagyis az uralkodó osztállyá szervezett proletariátus" — Marxnak ez az elmélete elválaszthatatlanul egybeforr egész tanításával, mely a proletariátusnak a történelemben betöltött forradalmi szerepéről szól. Ennek a szerepnek a betetőzése a proletárdiktatúra, a proletariátus politikai uralma.

Azonban, ha a proletariátusnak az államra szüksége van, mint a burzsoázia *ellen* irányított *külön* erőszakszervezetre, akkor önmagától felvetődik a kérdés, hogy elgondolható-e egy ily szervezet megalakítása annak az államgépezetnek előzetes megszüntetése és elpusztítása nélkül, amelyet a burzsoázia *a maga használatára* teremtett meg? Ehhez a következtetéshez vezet el közvetlenül a „Kommu-

nista kiáltvány" és erről a következtetésről beszél Marx, amikor az 1848—1851-es forradalom tapasztalatait összegezi.

2. A forradalom eredményei

Az állam bennünket érdeklő kérdésére vonatkozólag Marx az 1848—1851-es esztendők forradalmainak eredményeit „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" című munkájának következő fejtegetéseiben összegezi:

„De a forradalom alapos. Most még csak a tisztítótűzön visz keresztül az útja. Dolgát módszeresen végzi. 1851 december 2-ig" (Louis Bonaparte államcsínyének napja) „elkészületének egyik felét végezte el, most másik felét végzi. Előbb tökéletessé tette a parlamenti hatalmat, hogy megdönthesse Most, hogy ezt elérte, tökéletesíti a *végrehajtóhatalmat*, visszavezeti legtisztább kifejezésére, elszigeteli, egyetlen célként tűzi maga elé, *hogy minden romboló erejét ellene összpontosítsa.*" (Az én kiemelésem.) „S ha elömunkálatának ezt a másik felét is elvégezte, Európa felugrik majd ültéből és ujjongva kiáltja: Jól túrtál, vén vakondok!"

„Ez a végrehajtóhatalom, óriási bürokratikus és katonai szervezetével, széles rétegeződésü és mesterséges államgépezetével, felmilliónyi hivatalnokseregg el másik félmilliós had sereg mellett, ez a rettenetes élősdi test, mely hálóként fonja be a francia társadalom testét és minden pórusát eltömi, az abszolut monarchia idején keletkezett, a feudalizmus hanyatlásakor, amelyet siettetett." Az első francia forradalom kifejlesztette a központosítást, „de ugyanakkor tovább kellett fejlesztenie a kormányhatalom terjedelmét, tartozékait és közegeit is. Napoleon teljessé tette ezt az államgépezetet." A legitim monarchia[6] és a júliusi monarchia[7] „semmit sem tett hozzá, csak nagyobb munkamegosztást vezetett be"...

...„A parlamenti köztársaság végül a forradalommal vívott harcában arra kényszerült, hogy a megtorló intézkedésekkel együtt az államhatalom eszközeit és központosítását is megerősítse. *Ezt a gépezetet minden forradalmi átalakulás tökéletesítette, ahelyett, hogy összetörte volna.*" (Az én kiemelésem.) „A pártok, melyek felváltva

harcoltak az uralomért, ennek az óriási államéptületnek birtokbavételét a győztes legfőbb zsákmányának tekintették" („Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" 2. német kiadás. VII. fejezet. Hamburg 1907. 98—99. old.).*

Ebben a nagyszerű fejtegetésben a marxizmus a „Kommunista kiáltvány"-hoz képest óriási lépést tesz előre. Ott az állam kérdése még nagyon elvontan, csak a legáltalánosabb fogalmakban és kifejezésekben van felvetve. Itt a kérdést konkréten veti fel, a következtetést pedig rendkívül pontosan, határozottan, kézzelfoghatóan, gyakorlatilag vonja le: valamennyi előbbi forradalom tökéletesítette az államgépezetet, holott ezt össze kell törni, le kell rombolni.

Ez a következtetés a leglényegesebb és legalapvetőbb a marxizmus államtanában. És éppen ezt az alapvető tételt nemcsak teljesen *elfelejtették* az uralkodó hivatalos szociáldemokrata pártok, hanem (mint azt később látni fogjuk) a II. Internacionále legkimagaslóbb teoretikusa, Kautsky egyenesen *meg is hamisította.*

A „Kommunista kiáltvány" összefoglalja a történelem általános tanulságait, amelyek arra kényszerítenek, hogy az államban az osztályuralom szervét lássuk, és ahhoz az elkerülhetetlen következtetéshez vezetnek, hogy a proletariátus nem döntheti meg a burzsoáziát, ha előbb nem hódítja meg a politikai hatalmat, ha nem szerzi meg a politikai uralmat és ha az államot nem alakítja át az „uralkodó osztállyá szervezett proletariátussá", továbbá, hogy ez a proletárállam, alighogy győzött, azonnal kezd majd elhalni, mert az osztályellentétek nélküli társadalomban az állam szükségtelen és lehetetlen. Itt nincs felvetve az a kérdés, hogy — a történelmi fejlődés szempontjából — hogyan kell a proletárállamnak a burzsoá államot felváltania.

---

* *Marx* Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája (A marxizmus leninizmus kis könyvtára 40—41 sz.) Szikra 1949. 97—98. old. — *Ford.*

Éppen ezt a kérdést veti fel és oldja meg Marx 1852-ben. Filozófiájához, a dialektikus materializmushoz híven, Marx az 1848—1851-es nagy forradalmi évek történeti tapasztalatait veszi alapul. Marx tanítása itt is, mint mindig, a *tapasztalatoknak* mély, filozófiai világnézettel és a történelem gazdag ismeretével megvilágított *összegezése*.

Az állam kérdése konkréten van felvetve: hogyan keletkezett történelmileg a burzsoá állam, a burzsoázia uralma számára nélkülözhetetlen államgépezet? Milyen változásokon ment keresztül, milyen fejlődésének menete a polgári forradalmak során és az elnyomott osztályok önálló fellépésével szemben? Mik a proletariátus feladatai ezzel az államgépezettel szemben?

A burzsoá társadalomra jellemző központosított államhatalom az abszolutizmus hanyatlásának korában keletkezett. Ezt az államgépezetet két intézmény jellemzi a legjobban: a hivatalnoksereg és az állandó hadsereg. Marx és Engels gyakorta beszélnek müveikben arról, hogy ezeket az intézményeket hogyan füzi ezernyi szál éppen a burzsoáziához. Minden munkás személyes tapasztalata rendkívül szemléltetően és behatóan világítja meg ezt a kapcsolatot. A munkásosztály a saját bőrén ismeri meg ezt a kapcsolatot, ezért fogja fel olyan könnyen és ezért sajátítja el oly szilárdan azt a tudományt, amely ennek a kapcsolatnak elkerülhetetlenségéről szól, azt a tudományt, amelyet a kispolgári demokraták vagy tudatlanul és könnyelmüen tagadnak, vagy még könnyelmübben „általában" ugyan elismernek, de elfelejtik belőle levonni a megfelelő gyakorlati következtetéseket.

Hivatalnoksereg és állandó hadsereg — ezek „élősdiek" a burzsoá társadalom testén, élősdiek, amelyek a burzsoá társadalmat szétszaggató belső ellentmondásokból keletkeztek, a szó szoros értelmében vett élősdiek, amelyek „eltömik" az életpórusokat. Azt az álláspontot, amely az államot

élősdi szervezetnek tekinti, a hivatalos szociáldemokrácián belül ma uralkodó kautskysta opportunizmus az anarchizmus különleges és kizárólagos tartozékának tartja. Magától értetődik, hogy a marxizmusnak ez az elferdítése rendkívül előnyös azoknak a kispolgároknak, akik a szocializmust az imperialista háború igazolásának és szépítgetésének hallatlan gyalázatáig süllyesztették, mikor erre a „haza védelme" fogalmát alkalmazták. Ez azonban semmit se változtat azon, hogy mindez feltétlenül ferdítés.

Valamennyi polgári forradalom során, amiket Európa a feudalizmus bukása óta nagy számmal látott, folytatódik ennek a hivatalnoki és katonai szervezetnek kifejlesztése, tökéletesítése és erősítése. Föként ennek a szervezetnek a segítségével édesgetik át különösen a kispolgárságot a nagyburzsoázia oldalára és vetik neki alá azáltal, hogy ez a szervezet a parasztság, a kisiparosok és kereskedők stb. felsőrétegének aránylag kényelmes, nyugodt és köztiszteletben álló hivatalocskákat juttat, amelyek tulajdonosaikat a nép *fölé* helyezik. Nézzük meg, mi történt Oroszországban az 1917 február 27-e óta lefolyt félév alatt: azok a hivatalnoki állások, amelyeket ezelőtt főleg a feketeszázak embereinek adtak, a kadetok, mensevikek és eszerek zsákmányává lettek. Alapjában nem gondoltak semmi komolyabb reformra, igyekeztek a reformokat „az Alkotmányozó Gyülésig" kitolni, az Alkotmányozó Gyülést pedig igyekeztek lassacskán kitolni a háború végéig! A zsákmány felosztásával azonban, a miniszteri, államtitkári, kormányzói stb. stb. hivatalocskák betöltésével nem késedelmeskedtek és nem vártak semmiféle Alkotmányozó Gyülésig! A kormány összetételére vonatkozó kombinációk játéka alapjában véve csak annak a „zsákmány"-elosztásnak és újraelosztásnak volt a kifejezése, amely fent és lent, az egész országban, minden központi és helyi közigazgatási szervben végbement. Az 1917 február 27-től augusztus 27-ig terjedő félév

eredménye, objektív összegezése kétségtelenül megállapítható: a reformokat elnapolták, a hivatalnoki helyecskék szétosztása megtörtént és a szétosztás „hibáit" néhány újraelosztással javították ki.

De minnél sürübben ismétlődik a hivatalnokszervezet ez „újraelosztása" a különböző polgári és kispolgári pártok között (ha az orosz példa mellett maradunk, akkor a kádetok, mensevikek és eszerek között), annál világosabbá válik az elnyomott osztályok és ezeknek élén a proletariátus előtt, hogy ők az *egész* polgári társadalomnak engesztelhetetlen ellenségei. Ennek következtében valamennyi, még a legdemokratikusabb, leginkább „forradalmian demokratikus" burzsoá párt számára is szükségessé válik, hogy fokozza a forradalmi proletariátussal szemben alkalmazott megtorló intézkedéseket, erősítse a megtorló szervezetet vagyis éppen az államgépezetet. Az eseményeknek ilyen menete arra kényszeríti a forradalmat, hogy az államhatalom ellen *„minden romboló erejét összpontosítsa"*, arra kényszeríti, hogy ne az államgépezet megjavítását, hanem *lerombolását, megsemmisítését* tüzze ki feladatául.

Nem logikailag felépített elmélkedések, hanem az események tényleges fejlődése, az 1848—1851-es évek élő tapasztalatai vezettek ennek a feladatnak kitüzésére. Hogy Marx mennyire szigorúan ragaszkodik a történeti tapasztalathoz, mint valóságos alaphoz, az abból látható, hogy 1852-ben még nem veti fel konkréten a kérdést: *mivel* helyettesítsük ezt az elpusztítandó államgépezetet? A tapasztalat akkor még nem szolgáltatott anyagot ehhez a kérdéshez, amelyet a történelem csak később, 1871-ben tüzött napirendre. 1852-ben a természettudományos megfigyelés pontosságával csupán azt lehetett megállapítani, hogy a proletárforradalom *elérkezett* ahhoz a feladathoz, hogy „minden romboló erőt" az államhatalom ellen „összpontosítson", ahhoz a feladathoz, hogy „összetörje" az államgépezetet.

Itt az a kérdés merülhet fel, hogy helyes-e Marx tapasztalatait, megfigyeléseit és végkövetkeztetéseit általánosítani, helyes-e őket szélesebb körre is kiterjeszteni, mint a francia történelem három évére, az 1848—1851-es évekre? Ennek a kérdésnek megvizsgálásánál először is Engels egy megjegyzésére emlékeztetünk és azután rátérünk magukra a tényekre.

> ...„Franciaország — írta Engels a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" 3. kiadásához írt előszavában — az az ország, amelyben a történelmi osztályharcokat, inkább mint bárhol másutt, mindig a döntésig végigharcolták, ahol tehát a váltakozó politikai formák is, amelyek között ezek lejátszódnak és amelyekben eredményeik összefoglalódnak, a legélesebb körvonalakban domborodik ki. Franciaország, amely a középkorban a feudalizmus központja, a reneszánsz óta az egységes rendi monarchia mintaországa volt, a nagy forradalomban összezúzta a feudalizmust s a burzsoázia tiszta uralmát oly klasszikus módon honosította meg, mint egyetlen más európai ország sem. S a feltörekvő proletariátus harca az uralkodó burzsoázia ellen itt szintén oly éles formában lép fel, amely másutt ismeretlen..." (1907-es kiadás. 4. old.).*

Az utóbbi megjegyzés elavult, minthogy 1871 óta a francia proletariátus forradalmi harcában szünet állott be, bár ez a szünet, akármeddig tart is, egyáltalán nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy az elkövetkező proletárforradalomban Franciaország lesz majd az osztályharcnak az a klasszikus országa, ahol a küzdelmet a döntésig vívják majd végig.

Vessünk azonban egy általános pillantást a legelőrehaladottabb országok XIX. századvégi és XX. századelejei történetére. Látni fogjuk, hogy ugyanaz a folyamat ját-

---

* *Marx.* Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája. Id. kiad. 7—8. old.

szódik le mindenütt, csak lassabban, változatosabban, és sokkal tágabb színtéren: egyrészt a „parlamentáris uralom“ kiépítése mind a köztársasági országokban (Franciaország, Amerika, Svájc), mind a monarchiákban (Anglia, bizonyos fokig Németország, Olaszország, a skandináv államok stb.) —, másrészt a harc a hatalomért a különböző polgári és kispolgári pártok között, amelyek az állásokat, a „zsákmányt“ egymás közt folyton osztogatják és újraelosztják, de emellett a burzsoá rend alapjait változatlanul hagyják — végül a „végrehajtóhatalom“ hivatalnoki és katonai szervezetének tökéletesítése és megszilárdítása.

Kétségtelen, hogy mindez általában valamennyi kapitalista állam egész legújabb fejlődésének közös vonása. Három év alatt, 1848—1851 között, Franciaország gyors, éles, sűrített formában a fejlődésnek ugyanazokat a folyamatait hozta létre, amelyek az egész kapitalista világra jellemzők.

De különösen az imperializmus, a banktőke kora, az óriási kapitalista monopóliumok kora, az a kor, amelyben a monopolisztikus kapitalizmus átnő az állammonopolisztikus kapitalizmusba, mutatja az „államgépezet“ rendkívüli megerősödését, hivatalnoki és katonai szervezetének hallatlan megnövekedését és ezzel kapcsolatban a proletariátus elleni megtorlások fokozását, mind a monarchista, mind a legszabadabb köztársasági országokban.

A világtörténelem most kétségkívül hasonlíthatatlanul nagyobb méretekben vezet a proletárforradalom „minden erejének“ az államgépezet „lerombolása“ céljából való „összpontosításához“, mint 1852-ben.

Annak a kérdésnek a megoldásához, hogy mivel váltja fel ezt az államgépezetet a proletariátus, a Párizsi Kommün nyujtott nagyon tanulságot anyagot.

*3. Hogyan tette fel a kérdést Marx 1852-ben**

1907-ben Mehring, a „Die Neue Zeit"[8] című folyiratban (XXV. évf. 2. kötet, 164. old.) kivonatokat közölt Marxnak 1852 március 5-én Weydemeyerhez intézett leveléből. Ez a levél többek között a következő fejtegést tartalmazza:

> „Ami pedig engem illet, nem az én érdemem sem a modern társadalomban levő osztályok létezésének, sem ezek egymás között folyó harcának a felfedezése. A polgári történetírók már jóval előttem leírták ennek az osztályharcnak történelmi fejlődését, éppúgy, mint a polgári közgazdászok az osztályok gazdasági anatómiáját. Ami újat én adtam, az az volt, hogy bebizonyítottam: 1. hogy *az osztályok létezése* csak *a termelés fejlődésének bizonyos történelmi fázisaihoz* van kötve, 2. hogy az osztályharc szükségszerűen a *proletariátus diktatúrájához* vezet és 3. hogy maga ez a diktatúra csak átmenet valamennyi osztály megszüntetéséhez és az *osztálynélküli társadalomhoz.*"

Ezekben a szavakban Marxnak sikerült csodálatos plaszticitással kifejezni először is azt, hogy mi a legfőbb és leggyökeresebb különbség az ő tanítása és a burzsoázia legelőrehaladottabb és legmélyebb gondolkodóinak tanítása között, és másodszor, hogy mi az ő államról szóló tanításának lényege.

Marx tanításában a legfontosabb az osztályharc. Ezt mondják és írják nagyon sokszor. De ez helytelen. És éppen ebből a helytelen felfogásból fakad lépten-nyomon a marxizmusnak opportunista eltorzítása, meghamisítása olyan szellemben, amely a burzsoázia számára elfogadhatóvá teszi. Az osztályharcról szóló tanítást ugyanis nem Marx, hanem már Marx *előtt* a burzsoázia alkotta meg és az a burzsoázia számára általában *elfogadható.* Aki *csak* az osztályharcot

---

* Ezt a pontot Lenin a második, 1919-es kiadásba iktatta be. — *Szerk.*

ismeri el, az még nem marxista, az még megmaradhat a burzsoá gondolkodás és a burzsoá politika keretein belül. A marxizmust az osztályharc tanítására korlátozni — annyit jelent, mint a marxizmust megnyirbálni, meghamisítani, arra szorítani, ami a burzsoázia számára elfogadható. Csak az a marxista, aki az osztályharc elismerését *kiterjeszti a proletárdiktatúra elismeréséig.* Ez a legmélyebb különbség a marxista és az átlagos kis- (és nagy-) burzsoá között. Ezen a próbakövön kell kipróbálni a marxizmus *valóságos* megértését és elismerését. És nem csoda, hogy amikor Európa történelme a munkásosztályt *gyakorlatilag* állította ez elé a kérdés elé, akkor nemcsak valamennyi opportunista és reformista, hanem minden „kautskysta" is (a reformizmus és marxizmus között ingadozó emberek) szánalmas nyárspolgárnak és kispolgári demokratának bizonyult, aki *tagadja* a proletariátus diktatúráját. Kautskynak 1918 augusztusában, azaz jóval e könyvem első kiadása után megjelent füzete: „A proletariátus diktatúrája" mintaképe a marxizmus nyárspolgári meghamisításának, a marxizmus aljas megtagadásának a *gyakorlatban,* miközben *szavaival* képmutatóan úgy tünteti fel a dolgot, mintha a marxizmust elismerné. (L. erről szóló füzetemet: „A proletárforradalom és a renegát Kautsky." Petrográd és Moszkva 1918.*)

A mai opportunizmusra — legfőbb képviselőjének, az egykori marxista Karl Kautskynak személyében — teljesen ráillik Marxnak a *polgári* álláspontról kifejtett fenti jellemzése, mert ez az opportunizmus az osztályharc elismerésének területét a burzsoá viszonyok területére korlátozza. (Ezen a területen belül, annak keretein belül, egyetlen művelt liberális sem fog elzárkózni attól, hogy „elvileg" elismerje az osztályharcot!) Az opportunizmus az osztályharc

*Lenin. A proletárforradalom és a renegát Kautsky. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára 28—29 sz.) Szikra 1948. *vagy:* Válogatott Művek 2. köt. Szikra 1949. 415—507. old. — *Ford.*

elismerését éppen a legfőbb pontra *nem terjeszti ki*, tudniillik a kapitalizmusból a kommunizmusba való *átmenet* korszakára, a burzsoázia *megdöntésének* és teljes megszüntetésének korára. A valóságban ez a korszak elkerülhetetlenül példátlan elkeseredettségű osztályharc korszaka, amikor ez az osztályharc eddig nem tapasztalt éles formát ölt, következésképpen elkerülhetetlenül szükséges, hogy ennek a korszaknak az állama is *új módon* legyen demokratikus (a proletárok és általában a nincstelenek részére) és *új módon* diktátori (a burzsoázia ellen).

Továbbá. A marxista államelmélet lényegét csak az sajátította el, aki megértette, hogy *egy* osztály diktatúrája szükségszerű nemcsak minden osztálytársadalom számára általában, nemcsak a burzsoáziát megdöntő *proletariátus* számára, hanem annak az egész *történelmi korszaknak* a számára is, amely a kapitalizmust az „osztálynélküli társadalomtól", a kommunizmustól elválasztja. A polgári államformák rendkívül változatosak, de lényegük ugyanegy: ezek az államok így vagy amúgy, de végeredményben mind feltétlenül *burzsoá diktatúrák*. Az átmenet a kapitalizmusból a kommunizmusba természetesen okvetlenül létrehozza a politikai formák óriási gazdagságát és változatosságát, de emellett a lényeg elkerülhetetlenül ugyanegy lesz: a *proletariátus diktatúrája*.

III. FEJEZET

ÁLLAM ÉS FORRADALOM. AZ 1871-ES PÁRIZSI KOMMÜN TAPASZTALATAI. MARX ANALÍZISE

1. Miben áll a kommünárok kísérletének hősiessége?

Mint tudjuk, Marx 1870 őszén, néhány hónappal a Kommün előtt, óva intette a párizsi munkásokat és igyekezett bebizonyítani, hogy a kormány megdöntésének kísérlete kétségbeesésből elkövetett ostobaság volna. De amikor 1871 márciusában a munkásokat *rákényszerítették* a döntő küzdelemre és azok a harcot felvették, amikor a felkelés ténnyé vált, Marx, noha az előjelek kedvezőtlenek voltak, a legnagyobb lelkesedéssel üdvözölte a proletárforradalmat. Marx nem helyezkedett mereven az „időszerűtlen" mozgalom pedáns elítélésének álláspontjára, mint a marxizmusnak szomorúan hírhedt orosz renegátja, Plechánov, aki 1905 novemberében a munkások és parasztok harcának serkentése szellemében írt, 1905 decembere után pedig liberális módon így kiabált: „nem kellett volna fegyverhez nyúlni".[9]

Marx azonban nemcsak lelkesedett — ahogy magát kifejezte — az „eget ostromló" kommünárok hősiességén. Ebben a forradalmi tömegmozgalomban, jóllehet az nem érte el célját, rendkívüli fontosságú történelmi kísérletet látott, a proletár világforradalom bizonyos lépését előre, gyakorlati lépést, amely fontosabb a programok és fejtegetések százainál. Ezt a kísérletet elemezni, levonni belőle a takti-

kai tanulságokat, ennek a kísérletnek az alapján felülvizsgálni saját elméletét — ezt a feladatot tüzte Marx maga elé.

Marx az egyedüli „helyesbítést", amit a „Kommunista kiáltvány"-on végrehajtani szükségesnek látott, a párizsi kommünárok forradalmi tapasztalata alapján hajtotta végre.

A „Kommunista kiáltvány" új német kiadásának utolsó elöszava, amelyet mindkét szerző aláírt, 1872 június 24-éről kelt. Ebben az elöszóban a szerzők, Marx Károly és Engels Frigyes, azt mondják, hogy a „Kommunista kiáltvány" programja „ma helyenként elavult".

*...„Különösen a Kommün tett arról bizonyságot — folytatják a szerzők —, hogy a «munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet, hogy azt saját céljaira mozgásba hozza»..."**

Ennek az idézetnek kettős idézőjelbe foglalt részét a szerzők Marxnak a „Polgárháború Franciaországban" c. munkájából vették át.

Így tehát Marx és Engels a Párizsi Kommün egyik alapvető és fő tanulságának olyan óriási fontosságot tulajdonítottak, hogy mint lényegbevágó módosítást beiktatták a „Kommunista kiáltvány"-ba.

Rendkívül jellemző, hogy az opportunisták éppen ezt a lényegbevágó módosítást hamisították meg, és hogy a módosítás értelme a „Kommunista kiáltvány" olvasóinak kilenctizede, ha ugyan nem kilencvenkilenc százaléka előtt bizonyára ismeretlen. Részletesebben erről a hamisításról a továbbiakban egy külön a hamisításoknak szentelt fejezetben fogunk beszélni. Egyelőre elég megjegyeznünk, hogy Marx fentidézett híres kijelentésének közkeletü, vulgáris „értelmezése" abból áll, hogy Marx itt a lassú fejlődés eszméjét hangsúlyozza, szemben a hatalom megragadásával és ehhez hasonlókkal.

---

* *Marx—Engels.* A kommunista kiáltvány. Id. kiad. 5—6. old.

A valóságban *éppen fordítva* áll a dolog Marx gondolata az, hogy a munkásosztálynak *szét kell zúznia, össze kell törnie* a „kész államgépezetet" és nem szorítkozhat egyszerűen arra, hogy birtokába vegye.

1871 április 12-én, tehát éppen a Kommün alatt, Marx a következőket írta Kugelmann-nak:

„Ha «Brumaire tizennyolcadikája» c. munkám utolsó fejezetében utána nézel, látni fogod, hogy szerintem a legközelebbi francia forradalomnak nem azt kell megkísérelnie, amit eddig cselekedett, hogy a bürokrata-katonai gépezetet egyik kézből a másikba adja át, hanem hogy azt *összetörje*" (a kiemelés Marxé) „s hogy ez minden valóban népi forradalomnak az előfeltétele a kontinensen. És éppen ezt kísérelték meg hős párizsi elvtársaink." („Die Neue Zeit" XX. évf., 1901—1902, 1. köt. 709. old.)
(Marxnak, Kugelmannhoz intézett leveleit két ízben is kiadták oroszul, az egyiket én rendeztem sajtó alá és előszóval is én láttam el.)[10]

A „bürokrata-katonai államgépezetet összetörni", ezek a szavak fejezik ki röviden azt a legfőbb tanulságot, melyet a marxizmus levon a proletariátus ama feladatait illetően, amelyek a forradalomban az állammal szemben reáhárulnak. És éppen ez volt az a tanulság, melyet nemcsak hogy elfelejtett, hanem egyenesen valójából kivetkőztetett a marxizmus uralkodó, kautskysta „magyarázata"!

Ami Marxnak a „Brumaire tizennyolcadikára" való utalását illeti, a megfelelő helyet fent teljesen idéztük.*

Az idézett fejtegetésből két pontot érdekes külön kiemelnünk. Először: Marx végkövetkeztetését a kontinensre korlátozza. Ez érthető volt 1871-ben, amikor Anglia még mintaképe volt a tiszta kapitalista, de militarizmus- és nagymértékben bürokratizmusnélküli országnak. Marx tehát kikapcsolta Angliát, ahol akkor a forradalom, sőt a népforradalom is a „kész államgépezet" elpusztítá-

* Lásd fentebb 34. old. — *Ford.*

sának előfeltétele *nélkül* is lehetségesnek látszott és lehetséges volt.

Most, 1917-ben, az első nagy imperialista háború korában, Marxnak ez a korlátozása elesik. Anglia is, Amerika is, az angolszász szabadságnak" ezek a legnagyobb és az egész föld kerekségén legutolsó képviselői — abban az értelemben, hogy náluk nem volt militarizmus és bürokratizmus — egészen elmerültek a szennyes és véres általános európai mocsárban, a mindent maguk alá gyürő, mindent elnyomó bürokratikus-militarista intézmények mocsarában. Most Angliában is, Amerikában is „minden valóban népi forradalomnak az előfeltétele" a „kész" (ott az 1914—17-es években „európai", általános imperialista tökéletességig kiépített) „államgépezet" *szétzúzása, összetörése.*

Másodszor: különös figyelmet érdemel Marx rendkívül mélyértelmü megjegyzése, hogy a bürokratikus-militarista államgépezet lerombolása „előfeltétele minden valóban *népi* forradalomnak". A „népi" forradalom fogalma különösen hangzik Marx szájából és az orosz plechánovisták és mensevikek, ezek a Sztrúve-követök, akik szeretnének marxistaszámba menni, Marxnak ezt a kifejezését „nyelvbotlásnak" nyilváníthatnák. Ők a marxizmust olyan siralmas liberális torzképpé süllyesztették, hogy a burzsoá és a proletár forradalom szembeállításán kívül semmit sem ismernek és még ezt a szembeállítást is a lehető legélettelenebbül értelmezik.

Ha a XX. század forradalmait vesszük példának, akkor természetesen el kell ismernünk, hogy a török és a portugál forradalom[11] egyaránt burzsoá forradalom volt. De sem az egyik, sem a másik nem „népi" forradalom, mert a nép tömege, a nép óriási többsége, sem az egyikben, sem a másikban tevékenyen, önállóan, saját gazdasági és politikai követeléseivel nem vett észrevehetően részt. Viszont az 1905—1907-es orosz burzsoá forradalom, ámbár nem mutathatott fel olyan „fényes" sikereket, mint időnként a portu-

gál és a török forradalom, kétségtelenül „valódi népi forradalom" volt, mert a nép tömege, a nép többsége, az elnyomással és kizsákmányolással legmélyebbre leszorított „legalsó" társadalmi rétegek önállóan felkeltek és a forradalom egész menetére rányomták *saját* követeléseiknek, *saját* kísérleteiknek bélyegét, amelyekkel a maguk módján akarták a régi társadalom helyébe az újat felépíteni.

1871 Európájában a kontinens egyetlen országában sem volt a proletariátus a nép többsége. „Népi" forradalom, amely valóban a többséget sodorta volna bele a mozgalomba, csak az a forradalom lehetett, amely a proletariátust is, a paraszтságot is felölelte. Ez a két osztály alkotta akkor a „népet". Ezt a két osztályt az egyesíti, hogy a „bürokratikus-militarista államgépezet" leigázza, elnyomja, kizsákmányolja őket. *Szétzúzni* ezt a gépezetet, *összetörni* ezt a gépezetet — ez az igazi érdeke a „népnek", a nép többségének, a munkásoknak és a parasztok többségének, ez az „előfeltétele" a szegényparasztok és a proletárok szabad szövetségének, mert ilyen szövetség nélkül nem tartós a demokrácia és lehetetlen a szocialista átalakulás.

Tudvalevően éppen ilyen szövetséghez igyekezett utat törni magának a Párizsi Kommün, amely azonban egy csomó belső és külső okból nem érte el célját.

Következésképpen, ha Marx a „valóban népi forradalomról" beszélt, miközben egyáltalán nem feledkezett meg a kispolgárság sajátosságairól (sőt ezekről sokat és gyakran beszél), akkor csak pontosan számot vetett az 1871-es Európa kontinentális államainak többségében, akkor valósággal fennálló osztályviszonyokkal. Másrészt azonban megállapította, hogy mind a munkások, mind a parasztok érdekei megkövetelik az államgépezet „összetörését", hogy ez egyesíti őket és azt a közös feladatot tüzi eléjük, hogy az „élősdit" eltegyék az útból és valami újjal pótolják.

De vajjon mivel?

2. Mivel kell pótolni a szétzúzott államgépezetet?

Erre a kérdésre Marx 1847-ben, a „Kommunista kiáltvány"-ban még csak egészen elvont feleletet adott, helyesebben olyat, amely rámutat ugyan a feladatokra, de nem a megoldás eszközeire. A „Kommunista kiáltvány" felelete az volt, hogy az államgépezetet a „proletariátus uralkodó osztállyá szervezésével", a „demokrácia kivívásával" kell pótolni.

Marx — nem bocsátkozva utópiákba — a tömegmozgalom *tapasztalataitól* várta a feleletet arra a kérdésre, hogy milyen konkrét formát fog ölteni a proletariátusnak mint uralkodó osztálynak ez a szervezete és hogyan kapcsolódik majd össze a szervezet a „demokrácia" legteljesebb és legkövetkezetesebb „kivívásával".

A Kommün tapasztalatait, bármily gyérek voltak is, Marx a „Polgárháború Franciaországban" c. művében a legfigyelmesebb elemzésnek veti alá. Ennek a münek legfontosabb részeit az alábbiakban idézzük:

> A XIX. században kifejlődött a középkorból származó „központosított államhatalom, mindennoi [illegible] szerveivel: az állandó hadsereggel, rendőrséggel, bürokráciával, papsággal és bírói karral". A tőke és munka közötti osztályellentét fejlődésével „az államhatalom mindinkább a munkásosztály elnyomására szolgáló közhatalomnak, az osztályuralom gépezetének jellegét öltötte magára. Az államhatalomnak ez a tisztára elnyomó jellege minden forradalom után, mely az osztályharc bizonyos előrehaladását jelzi, egyre nyiltabb lesz". Az 1848—49-es forradalom után az államhatalom „a tőke nemzeti harci eszközévé válik a munka ellen". A második császárság[12] még jobban megszilárdítja ezt az állapotot.
>
> „A császárság egyenes ellentéte volt a Kommün". „A Kommün meghatározott formája volt" „egy oly köztársaságnak, amely nemcsak az osztályuralom monarchista formáját, hanem magát az osztályuralmat is ki akarta küszöbölni"...

Miben állott a proletár szocialista köztársaságnak ez a „meghatározott" formája? Milyen volt az az állam, melynek kialakítását a Kommün megkezdte?

...„A Kommün első rendelete... az volt, hogy megszüntette az állandó hadsereget és helyébe a felfegyverzett népet állította"...

Ez a követelés ma megvan minden párt programjában, amely magát szocialistának akarja nevezni. De hogy menynyit érnek programjaik, azt mindennél világosabban az orosz eszerek és mensevikek viselkedéséből láthatjuk, akik a gyakorlatban éppen a február 27-i forradalom után megtagadták ennek a követelésnek valóraváltását!

...„A Kommün Párizs különböző kerületeiben általános választójog alapján választott városi tanácstagokból alakult. Ezek felelősek és bármikor elmozdíthatók voltak. Többségük természetesen munkásokból vagy a munkásosztály elismert képviselőiből állott"...

...„A rendőrséget, amely eddig az államkormányzat eszköze volt, azonnal megfosztották minden politikai funkciótól és a Kommün felelős, bármikor elmozdítható eszközévé tették. Ugyanígy jártak el valamennyi többi közigazgatási ág hivatalnokával. Kezdve a Kommün tagjaitól, felülről lefelé, a közszolgálatokat mindenkinek *munkás-munkabérért* kellett teljesítenie... A magas állami méltóságok szerzett kiváltságai és reprezentatív költségei, ezekkel a méltóságokkal együtt eltűntek... A Kommün, miután az állandó hadsereget és a rendőrséget, a régi kormányzat anyagi hatalmának ezeket az eszközeit megszüntette, azonnal hozzálátott, hogy megtörje a szellemi elnyomás eszközét, letörje a papságot... A bírósági tisztviselők elvesztették látszatfüggetlenségüket... a jövőben nyilvánosan választották volna őket s felelősek és elmozdíthatók lettek volna"...

A Kommün tehát a szétzúzott államgépezetet látszólag „csak" teljesebb demokráciával pótolta: megszüntette az állandó hadsereget, választhatóvá és elmozdíthatóvá tett minden hivatalos személyt. A valóságban azonban ez a

„csak" annyit jelent, hogy bizonyos fajtájú intézményeket óriási mértékben felváltottak elvileg másfajta intézményekkel. Éppen itt figyelhetjük meg egyikét azoknak az eseteknek, amikor „a mennyiség minőségbe csap át": a demokrácia, amelyet az egyáltalán elképzelhető legnagyobb tökéletességgel és következetességgel hajtanak végre, a burzsoá demokráciából proletár demokráciává változik át, államból (azaz egy bizonyos osztály elnyomására szolgáló külön hatalomból) olyasvalamivé lesz, ami tulajdonképpen már nem állam.

A burzsoáziának és a burzsoázia ellenállásának elnyomására még mindig szükség van. Különösen szükséges volt ez a Kommün számára, és bukásának egyik oka éppen az, hogy ezt nem elég határozottan csinálta. De az elnyomó szerv itt már a lakosság többsége és nem a kisebbség, mint eddig mindenkor — a rabszolgaság, a jobbágyság és a bérrabság idejében egyaránt. Mihelyt azonban a nép többsége *maga* nyomja el elnyomóit, akkor *már nincs szükség* az elnyomáshoz „külön hatalomra"! Ebben az értelemben az állam *kezd elhalni.* A kiváltságos kisebbség külön intézményei (kiváltságos hivatalnokok, az állandó hadsereg parancsnoksága) helyett maga a többség közvetlenül hathatja végre az elnyomást, és mennél inkább vesz részt az egész nép az államhatalom teendőinek gyakorlásában, annál kevésbbé lesz szükség erre a hatalomra.

Ebből a szempontból különösen figyelemreméltó a Kommün következő rendelkezése, amelyet Marx kiemelt: a mindenféle reprezentációs pénzek kiutalásának és a hivatalnokok mindenfajta pénzbeli kiváltságainak megszüntetése, *valamennyi* állami tisztviselő fizetésének csökkentése a *„munkások munkabérének"* színvonalára. Éppen itt nyilvánul meg legszembetűnőbben a *fordulat* — a burzsoá demokráciától a proletárdemokráciához, az elnyomók demokráciájától az elnyomott osztályok demokráciájához,

az államtól, mint bizonyos osztály elnyomására szolgáló *„külön erőtől"* ahhoz, hogy a nép többsége, a munkások és parasztok *közös erővel* nyomják el az elnyomókat. És a Marx által levont tanulságoknak éppen ezt a különösen szemléltető, az állam kérdésében talán legfontosabb pontját felejtették el a legjobban! A népszerű kommentárokban — melyeknek se szeri se száma — erről nem beszélnek. Erről „nem illik" beszélni, mintha valami idejétmulta „naivitásról" volna szó, körülbelül úgy, mintahogy a keresztények miután a kereszténység államvallássá lett, „megfeledkeztek" az őskereszténység „naivitásáról", demokrata forradalmár szelleméről.

A legmagasabb állami tisztviselők fizetésének csökkentése „egyszerűen" a naiv és primitív demokrácia követelésének látszik. A legújabb opportunizmus egyik „megalapítója", az egykori szociáldemokrata Eduard Bernstein, nem egyszer gyakorolta magát abban, hogy a „primitív" demokratizmus címére szóló ízetlen burzsoá gúnyolódásokat szajkózza. Mint minden opportunista és mint a mostani kautskysták, egyáltalán nem értette meg, hogy először is a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet *lehetetlen* anélkül, hogy bizonyos fokig „vissza" ne térnénk a „primitív" demokratizmushoz (máskülönben hogyan lehetne áttérni arra, hogy az állami funkciókat a lakosság többsége, sőt kivétel nélkül az egész lakosság gyakorolja), másodszor pedig, hogy a kapitalizmus és a kapitalista kultúra alapjára felépített „primitív demokratizmus" nem azonos az ősidők, vagy a kapitalizmus előtti idők primitív demokratizmusával. A kapitalista kultúra *megteremtette* a nagyüzemeket, gyárakat, vasutakat, postát, telefont stb. *Ezen az alapon* azonban a régi „államhatalom" funkcióinak túlnyomó többsége annyira leegyszerűsödött és a nyilvántartás, bejegyzés, ellenőrzés oly egyszerű műveleteire vezethető **vissza, hogy ezeket a funkciókat minden** írni-olvasni

tudó ember elvégezheti, hogy ezeket a funkciókat feltétlenül el lehet végezni a közönséges „munkás-munkabérért" és hogy ezektől a funkcióktól teljesen el lehet (és el is kell) venni a kiváltságos, a „felsőbbségi" jellegnek még az árnyékát is.

A hivatalos személyek teljes választhatósága, az, hogy *bármikor* s kivétel nélkül elmozdíthatók, hogy fizetésüket a közönséges „munkás-munkabér" színvonalára csökkentik — ezek azok az egyszerű és „magától értetődő" demokratikus rendszabályok, amelyek teljesen összevágnak a munkások és parasztok többségének érdekeivel és egyben hidat vernek a kapitalizmustól a szocializmushoz. Ezek a rendszabályok a társadalomnak állami, tisztára politikai átépítésére vonatkoznak, de teljes értelmükhöz és jelentőségükhöz természetesen csak a „kisajátítók kisajátításának" megvalósításával vagy előkészítésével kapcsolatban jutnak, azaz akkor, ha a termelőeszközök kapitalista magántulajdonból köztulajdonba mennek át.

„A Kommün — írta Marx — megvalósította valamennyi polgári forradalom jelszavát, az olcsó kormányzatot, amennyiben megszüntette a két legnagyobb kiadástételt, a hadsereget és a hivatalnokseregét."

A parasztságnak éppúgy, mint a kispolgárság többi rétegeinek is, csak elenyésző kisebbsége „emelkedik fel", „viszi valamire" a szó polgári értelmében, azaz válik vagy jómódú emberré, burzsoává, vagy jólkereső és kiváltságos helyzetben levő hivatalnokká. A parasztság óriási többségét minden olyan kapitalista államban, ahol egyáltalán van parasztság (és ilyen a kapitalista országok többsége), a kormány elnyomja, ezért vágyakozik a parasztság a kormány megdöntésére, ezért sóvárog „olcsó" kormány után. Ezt *csak* a proletariátus valósíthatja meg és azzal, hogy megvalósítja, egy lépéssel közeledik az állam szocialista átépítése felé.

3. *A parlamentarizmus megsemmisítése*

...„A Kommün — írta Marx — nem parlamentáris, hanem dolgozó, egyidejűleg végrehajtó és törvényhozó testületnek volt szánva"...

...„Ahelyett, hogy három- vagy hatévenként egyszer eldöntse, hogy a parlamentben az uralkodó osztálynak melyik tagja képviselje és nyomja el a népet (ver- und zertreten*), az általános választójognak a Kommünben szervezett nép kezében arra kellett szolgálnia, amire az egyéni választás joga minden más munkaadónál szolgál, hogy vállalatai számára munkásait, felügyelőit, könyvelőit kiválassza."

A parlamentarizmusnak ez az 1871-ből származó nagyszerű kritikája ma, a szociálsovinizmus és opportunizmus uralma következtében, szintén a marxizmus „elfelejtett szavai"-közé tartozik. Napjaink miniszterei és hivatásos politikusai, a proletariátus árulói és „praktikus" szocialistái, a parlamentarizmus bírálatát teljesen átengedték az anarchistáknak és ezen a csodálatosan észszerű alapon a parlamentarizmusnak *minden* bírálatát „anarchizmusnak" bélyegezték! Nincs azon semmi csodálni való, hogy a „haladott" parlamentáris országok proletariátusa megundorodott az olyan „szocialisták" láttára, mint aminők a Scheidemannok, Davidok, Legienek, Sembat-k, Renaudelek, Hendersonok, Vandervelděk, Stauningok, Brantingok, Bissolatik és Társaik, és mind nagyobb vonzalommal fordult az anarchoszindikalizmus felé, noha ez édes testvére volt az opportunizmusnak.

Ámde Marx számára a forradalmi dialektika sohasem volt az az üres divatszólam, az a játékkereplő, amivé Plechánov, Kautsky és mások tették. Marx tudott könyörtelenül szakítani az anarchizmussal, mert az nem értette meg,

---

* Marxnál szójátékszerű kifejezés: „...das Volk in Parlament ver- und zertreten..."; magyarul körülbelül: „...a parlamentben a nép képét viselje és a népet a legképtelenebbül eltiporja..." — *Ford.*

hogy még a burzsoá parlamentarizmus „disznóólját" is ki kell használni, föként, amíg nincs nyilvánvalóan forradalmi helyzet, de egyben értette a módját, hogy megadja a parlamentarizmusnak valóban forradalmi-proletár bírálatát is.

Néhány esztendőnként egyszer eldönteni, hogy az uralkodó osztálynak melyik tagja fogja a parlamentben a népet elnyomni és eltiporni — ez a burzsoá parlamentarizmus valódi lényege, nemcsak a parlamentáris alkotmányos monarchiákban, hanem a legdemokratikusabb köztársaságokban is.

De ha felvetjük az állam kérdését, ha a parlamentarizmust, mint az államnak intézményét, abból a szempontból vizsgáljuk, hogy mik a proletariátus feladatai *ezen a téren*, akkor vajjon hol itt a kivezető út a parlamentarizmusból? Hogyan lehet nélküle meglenni?

Újra meg újra azt kell mondanunk: Marxnak a Kommün tanulmányozásán alapuló tanításai annyira feledésbe mentek, hogy napjaink „szociáldemokratái" (értsd: a szocializmus mai árulói) a parlamentarizmus más, mint anarchista vagy reakciós bírálatát egyszerűen meg sem értik.

A parlamentarizmusból való kivezető út természetesen nem a képviseleti testületek és a választás megsemmisítésében áll, hanem abban, hogy a képviseleti intézmények fecsegő testületekből „dolgozó" testületekké változzanak. „A Kommünt nem parlamentáris, hanem dolgozó testületnek szánták, amely egyidejűleg végrehajtó és törvényhozó testület."

„Nem parlamentáris, hanem dolgozó testület" — ezzel Marx igazán elevenére tapint a mai parlamenti politikusoknak és a szociáldemokrácia „parlamenti ölebeinek"! Nézzünk csak meg bármely parlamenti országot, Amerikától Svájcig, Franciaországtól Angliáig, Norvégiáig stb.: az igazi „állami" munkát a színfalak mögött végzik és a különböző minisztériumok, irodák és vezérkarok intézik.

A parlamentben csak fecsegnek, azzal a határozott céllal, hogy a „köznépet" becsapják. Ez annyira igaz, hogy még az orosz köztársaságban is, ebben a burzsoá-demokrata köztársaságban, mielőtt még sorát ejthette volna egy valódi parlament megalkotásának, máris mutatkozott a parlamentarizmusnak mindez a bűne. A rothadt nyárspolgáriság olyan hőseinek, mint a Szkóbeljevek és Ceretelik, Csernovok és Avkszjentjevek, sikerült a Szovjeteket a leggyalázatosabb burzsoá parlamentarizmus mintájára elcsúfítani és üres szóörlőmalmokká változtatni. A Szovjetekben a „szocialista" miniszter urak a hiszékeny parasztokat frázisokkal és határozati javaslatokkal csapják be. A kormányban szakadatlan lejtik a francia négyest, folyik a helycsere, egyrészt azért, hogy sorjában mennél több eszert és menseviket juttassanak jövedelmező és tisztes hivatalocskák „húsosfazekához", másrészt azért, hogy „lekössék a nép figyelmét". Az irodákban és vezérkarokban pedig „végzik" az „állami" munkát.

A „Djelo Naróda"*, az uralmon levő „szociálforradalmárok" pártjának lapja, nemrégen vezércikkben ismerte be — abból a „jótársaságból" való emberek példátlan nyíltságával, amelyben „mindenki" politikai prostitúcióval foglalkozik —, hogy még azokban a minisztériumokban is, amelyek a (tisztesség ne essék szólván) „szocialisták" vezetése alatt állanak, az egész hivatalnoki kar lényegében a régi maradt, a régi módon működik tovább és a forradalmi kezdeményezéseket teljesen „szabadon" szabotálja! De még ha nem állana is rendelkezésünkre ez a beismerés, nem elég bizonyíték-e az a történeti tény, hogy az eszerek és mensevikek bennülnek ebben a kormányban? Jellemző itt csak az, hogy a kadetokkal kormányközösségben élő Csernov, Ruszánov, Zenzinov urak

* „Djelo Naróda" — „A Nép Ügye". — *Ford.*

és a „Djelo Naróda" többi szerkesztői annyira elvesztettek minden szégyenérzetet, hogy nem átallják nyilvánosan, pirulás nélkül, mint valami csekélységről beszélni arról, hogy „náluk" a minisztériumokban minden a régiben maradt!! Forradalmi-demokratikus frázisok a falusi jánosok félrevezetésére, a kapitalisták „kielégítésére" pedig bürokratikus huzavona — ez a *lényege* a „becsületes" koalíciónak.

A polgári társadalom megvásárolható és rothadt parlamentarizmusát a Kommün olyan testületekkel helyettesíti, amelyekben a szabad állásfoglalás és tanácskozás joga nem fajul csalássá, mert a képviselők maguk is kötelesek dolgozni, törvényeiket önmaguknak kell végrehajtaniok, önmaguk ellenőrzik, hogy hogyan festenek ezek a törvények az életben és közvetlenül viselik a felelősséget választóik előtt. A képviseleti intézmények megmaradnak, de *nem* marad meg a parlamentarizmus mint külön rendszer, *nem* marad meg a törvényhozó és végrehajtó tevékenység különválasztása, a képviselők kiváltságos helyzete. Képviseleti intézmények nélkül nem képzelhetjük el a demokráciát, még a proletár demokráciát sem, de parlamentarizmus nélkül elképzelhetjük és el is *kell* képzelnünk, hacsak a polgári társadalom bírálata nem üres szó számunkra, ha a burzsoázia uralmának megdöntésére irányuló törekvésünk komoly és őszinte törekvés, és nem „választási" frázis a munkások szavazatainak megnyerésére, mint a mensevikeknél és az eszereknél, mint a Scheidemannoknál és Legieneknél, a Sembat-knál és Vanderveldé-knél.

Rendkívül tanulságos, hogy Marx ott, ahol *annak* a hivatalnoki karnak a tevékenységéről beszél, amelyre a Kommünnek és a proletár demokráciának egyaránt szüksége van, hasonlatképpen „minden más munkaadó alkalmazottjaira" utal, vagyis közönséges kapitalista üzemre, annak „munkásaival, felügyelőivel és könyvelőivel".

Marxnál nyoma sincs utópizmusnak abban az értelemben, mintha „új" társadalmat akarna kitalálni vagy kigondolni. Nem, ő természeti folyamatként tanulmányozza az új társadalomnak a régiből való *megszületését*, az átmeneti formákat, amelyek a *régiből* az újba vezetnek át. A proletár tömegmozgalom tényleges tapasztalatait veszi alapul és belőlük igyekszik levonni a gyakorlati tanulságokat. „Tanul" a Kommüntől, mint ahogyan egyetlenegy nagy forradalmi gondolkodó sem átallott tanulni az elnyomott osztály nagy mozgalmainak tapasztalataiból, óvakodva minden vaskalapos „erkölcsprédikációtól" (mint Plechánov teszi: „nem kellett volna fegyverhez nyúlni", vagy Cereteli: „az osztálynak önmagát kell korlátoznia").

Arról, hogy a hivatalnokseregetegyszerre, mindenütt és végleg megszüntessék, szó sem lehet. Ez utópia. De a régi hivatalnokgépezetet egy csapással *szétzúzni* és ugyanakkor azonnal megkezdeni oly új gépezet kiépítését, amely módot ad arra, hogy fokozatosan megszüntessünk mindenféle hivatalnokseregetet, ez *nem* utópia, ez a Kommün tapasztalata, ez a forradalmi proletariátus egyenes és közvetlen feladata.

A kapitalizmus leegyszerűsíti az „állami" igazgatás műveleteit, lehetővé teszi a „főnökösködés" kiküszöbölését és az egész államigazgatás lecsökkentését a proletariátus (mint uralkodó osztály) olyan szervezetére, amely az egész társadalom nevében alkalmaz „munkásokat, felügyelőket és könyvelőket".

Nem vagyunk utópisták. Nem „álmodozunk" arról, hogy hogyan lehetne *egyszerre* minden igazgatás és alárendeltség nélkül meglenni; ezek anarchista álmodozások, amelyek a proletárdiktatúra feladatainak megnemértésén alapszanak, a marxizmustól tökéletesen idegenek és a valóságban csupán azt a célt szolgálják, hogy elodázzák a szocialista forradalmat akkorra, mikor az emberek majd

mások lesznek. Nem, mi a szocialista forradalmat olyan emberekkel akarjuk megcsinálni, amilyenek ma vannak, akik alárendeltség és ellenőrzés, „felügyelők és könyvelők" nélkül nem tudnak meglenni.

De csak minden kizsákmányolt és dolgozó felfegyverzett élcsapatának, a proletariátusnak rendeljük alá magunkat. Azonnal, náról holnapra meg lehet és meg is kell kezdeni az állami hivatalnokok sajátos „főnökösködésének" felváltását a „felügyelők és könyvelők" egyszerű műveleteivel, olyan műveletekkel, aminőket a városi lakosok, fejlődésük mai színvonalán általában már teljesen el tudnak végezni és amelyek a „munkás-munkabérért" teljesen elvégezhetők.

Szervezzük meg mi *magunk* munkások a nagyüzemet, kiindulva abból, amit a kapitalizmus már megteremtett, támaszkodjunk saját munkástapasztalatainkra és szervezzük meg a felfegyverzett munkások államhatalmával támogatott legszigorúbb vasfegyelmet, tegyük az államhivatalnokokat megbízásaink egyszerű végrehajtóivá, felelős, mindenkor felváltható és szerényfizetésű „felügyelőkké és könyvelőkké" (természetesen a minden rangú, rendű és fokozatú műszaki személyzettel együtt), — ezek a *mi* proletárfeladataink, ezzel lehet, ezzel kell *megkezdeni* a proletárforradalom végrehajtását. Az ilyen, a nagyüzem alapjaira épülő kezdet magától elvezet ahhoz, hogy mindenféle hivatalnokság fokozatosan „elhal" és létrejön egy olyan rend — idézőjel nélküli rend —, amely teljesen elüt a bérrabszolgaságtól, olyan rend, amelyben a felügyelet és a számadás mindjobban leegyszerüsödő műveleteit sorban mindenki elvégzi majd úgy, hogy mindez rövidesen szokássá válik és mint egy külön emberréteg *külön* művelete végül is teljesen feleslegessé válik.

A mult század hetvenes éveinek egyik szellemes német

szociáldemokratája a *postát* nevezte a szocialista gazdálkodás mintaképének. Ez nagyon igaz. A posta *ma* az állam*kapitalista* monopólium típusa szerint szervezett gazdaság. Az imperializmus fokról-fokra minden trösztöt ilyen típusú szervezetté változtat. A munkával agyonterhelt és éhező „egyszerű" dolgozók felett mindenütt ott terpeszkedik ugyanaz a burzsoá bürokrácia. A társadalmi gazdálkodás mechanizmusa azonban itt már ki van építve. Ha megdöntöttük a kapitalistákat, ha a felfegyverzett munkások vasöklével letörtük a kizsákmányolók ellenállását, szétzúztuk a mai állam bürokrata gépezetét, akkor előttünk áll az „élősditől" megszabadított, tökéletes technikával felszerelt gépezet, amelyet maguk az egyesült munkások egészen jól mozgásba tudnak hozni, amennyiben műszaki személyzetet, felügyelőket és könyvelőket alkalmaznak, *mindnyájuk* munkáját úgy fizetve, mint általában *valamennyi* „állami" hivatalnokét — a munkás-munkabérrel. Ez a konkrét, gyakorlati, minden trösztben azonnal megvalósítható feladat, amely megszabadítja a dolgozókat a kizsákmányolástól és számba veszi a Kommünnek a gyakorlatban (főleg az államépítés terén) már megkezdett kísérleteit.

Az egész népgazdaságot át kell szerveznünk a posta mintájára, mégpedig úgy, hogy a technikusok, felügyelők, könyvelők s általában az *egész* hivatalnoki szervezet a „munkás munkabérénél" magasabb fizetést ne kapjanak és a felfegyverzett proletariátus ellenőrzése és vezetése alatt álljanak — ez a mi legközelebbi célunk. Ilyen az állam, ilyen annak az államnak gazdasági alapja, amelyre nekünk szükségünk van: Ezt érjük majd el a parlamentarizmus megsemmisítése és a képviseleti intézmények megtartása révén, ez menti majd meg a dolgozó osztályokat attól, hogy a burzsoázia ezeket az intézményeket prostituálhassa

4. A nemzeti egység megszervezése

...„A nemzeti szervezetnek abban a rövid vázlatában, amelyet a Kommünnek már nem volt ideje bővebben kidolgozni, teljes határozottsággal kimondották, hogy még a legkisebb falu politikai formájának is... a kommünnek kellett volna lennie..." A kommünök választották volna a Párizsban székelő „nemzeti delegációt". ...„Azt a kevés, de fontos funkciót, amely még továbbra is a központi kormányra hárult volna, nem akarták eltörölni, amint azt szántszándékkal hamisan állították róluk, hanem kommunális, tehát szigorúan felelős hivatalnokokra akarták bízni"...

...„A nemzet egységét nem megsemmisíteni akarták, hanem ellenkezőleg — megszervezni a kommunális alkotmány segítségével. A nemzeti egységnek valósággá kellett volna válnia, annak az államhatalomnak megsemmisítése útján, amely az egység megtestesítőjének mondotta magát, de a nemzettől független akart lenni, a nemzet felett akart állani, amelynek testén azonban mégis csak élősdi kinövés volt. A feladat abban állott, hogy a régi kormányhatalom meröben elnyomásra szolgáló szerveit lenyessék, s ugyanakkor jogos tevékenységeit annak a hatalomnak kezéből, amely a társadalom felett akart állni, kiragadják és a társadalom felelős szolgáinak visszaadják."

Hogy a mai szociáldemokrácia opportunistái mennyire nem értették — illetve talán helyesebb lenne azt mondani: nem akarták megérteni — Marxnak e fejtegetéseit, azt mindennél jobban mutatja a renegát Bernstein herosztratoszi hírességü könyve: „A szocializmus elöfeltételei és a szociáldemokrácia feladatai". Éppen Marx idézett szavaira való utalással írta Bernstein azt, hogy ez a program „politikai tartalmának minden lényeges vonásában feltünö hasonlatosságot mutat — a proudhoni föderalizmussal... Bármennyire elütnek is egymástól Marx és a «kispolgár» Proudhon"[13] (itt Bernstein a „kispolgár" szót idézőjelbe teszi és azt hiszi, hogy ezzel irónikus lett) „ezekben a pontokban gondolatmenetük a lehető legközelebb jár egy-

máshoz". A községi testületek jelentősége — folytatja Bernstein — persze nő, de „hogy a demokráciának az az első feladata, hogy a mai államot eltörölje (Auflösung, betű szerint feloszlatás, feloldás) és annak szervezetét teljesen megváltoztassa (Umwandlung, átváltoztatás), ahogyan azt Marx és Proudhon ábrázolják (a nemzetgyűlés a tartományi, illetve kerületi gyülések küldötteiből áll, amelyekbe viszont a kommünök küldik a követeket), úgyhogy tehát a nemzeti képviseletek eddigi formája egészen eltűnnék, abban én kételkedem". (Bernstein: „A szocializmus előfeltételei". 1899-es német kiadás. 134. és 136. old.)

Ez már szörnyű: Marxnak az „élősdi államhatalom megsemmisítéséről" szóló nézeteit összezavarni Proudhon föderalizmusával! Mindez azonban nem véletlen, mert hiszen az opportunistának eszébe sem jut, hogy Marx itt egyáltalában nem a centralizmussal szembeállított föderalizmusról beszél, hanem a régi burzsoá, minden országban fennálló államgépezet lerombolásáról.

Az opportunistának csak az jut az eszébe, amit maga körül, kisburzsoá-nyárspolgári környezetében és „reformista" megfeneklettségében lát, vagyis csak a „községi szervezet"! Az opportunista már leszokott róla, hogy a proletariátus forradalmára még csak gondoljon is.

Mindez nevetséges. De jellemző az, hogy erről a pontról nem is vitázott senki Bernsteinnel. Sokan cáfolták Bernsteint, az orosz irodalomban különösen Plechánov, az európaiban Kautsky, de sem az egyik, sem a másik *nem* beszélt Bersteinnek *erről* a Marx-hamisításáról.

Az opportunista annyira leszokott arról, hogy forradalmian gondolkodjék és a forradalomról elmélkedjék, hogy „föderalizmust" lát Marx szavaiban és összetéveszti őt az anarchizmus megalapítójával, Proudhonnal. De Kautsky és Plechánov, akik ortodox marxista számba szeretnének menni és állítólag a forradalmi marxizmus taní-

tásait akarják védeni, hallgatnak erről! Itt van az egyik gyökere annak, amiről majd bővebben kell még beszélnünk, hogy a marxizmus és az anarchizmus közti különbségről való felfogást teljesen elsekélyesítik, ami egyaránt jellemző a kautskystákra és az opportunistákra.

Marxnak a Kommün tapasztalatairól szóló idézett fejtegetésében nyoma sincs a föderalizmusnak. Marx éppen abban egyezik meg Proudhonnal, amit az opportunista Bernstein meg sem lát. Marx éppen abban tér el Proudhontól, amiben Bernstein hasonlóságot lát.

Marx abban egyezik meg Proudhonnal, hogy mind a ketten a mai államgépezet „szétzúzása" mellett foglalnak állást. A marxizmusnak ezt a megegyezését az anarchizmussal (mind Proudhonnal, mind Bakuninnal) sem az opportunisták, sem a kautskysták nem akarják meglátni, mert ezen a ponton letértek a marxizmusról.

Marx éppen a föderalizmus kérdésében tér el Proudhontól is, Bakunintól is (hogy a proletariátus diktatúrájáról ne is beszéljünk). A föderalizmus az anarchizmus kispolgári nézeteiből elvileg folyik. Marx centralista. És itt idézett fejtegetésében semmiben sem tér el a centralizmustól. Csak olyan emberek tarthatják a burzsoá gépezet elpusztítását a centralizmus elpusztításának, akik tele vannak az államba vetett kispolgári „babonás hittel".

Nos, és ha a proletariátus és a szegényparasztság a kezébe veszi az államhatalmat, ha teljesen szabadon kommünönként megszervezkednek és valamennyi kommün működését *egyesítik* a tőkére mért közös csapásokra, a kapitalisták ellenállásának leverésére, a magántulajdonban levő vasutaknak, gyáraknak, földeknek stb. az *egész* nemzet, az egész társadalom tulajdonába való átadására, hát ez nem lesz centralizmus? nem a legkövetkezetesebb demokratikus centralizmus lesz-e ez? méghozzá nem proletár centralizmus-e?

Bernsteinnek egyszerűen nem fér a fejébe, hogy

önkéntes centralizmus is lehetséges, hogy a kommünök önkéntesen nemzetté egyesülhetnek, hogy a proletár kommünök önként összeolvadhatnak a burzsoá uralom és a burzsoá államgépezet elpusztításának művében. Bernstein, mint minden nyárspolgár, a centralizmust úgy képzeli el, mint ami csakis felülről jöhet, amit csakis a bürokrácia és a militarizmus erőszakolhat ki és biztosíthat.

Marx, mintha csak előre látta volna nézetei meghamisításának lehetőségét, hangsúlyozza, hogy szántszándékos hamisítás az a Kommün ellen felhozott vád, mintha a Kommün meg akarta volna semmisíteni a nemzet egységét és el akarta volna törölni a központi hatalmat. Marx szándékosan használja a „nemzeti egység megszervezése" kifejezést, hogy így az öntudatos, demokratikus proletár centralizmust szembeállítsa a polgárival, a katonaival, a bürokratikussal.

De... süketnél is rosszabb az, aki nem akar hallani. A mai szociáldemokrácia opportunistái pedig hallani sem akarnak az államhatalom elpusztításáról, az élősdi kinövés lenyeséséről.

5. Az élősdi állam megsemmisítése

Már idéztük Marx megfelelő szavait, és most ki kell egészítenünk azokat:

> ...„Az új történelmi alkotások szokásos sorsa az — írta Marx —, hogy a társadalmi élet régebbi, sőt kiélt formáival tévesztik össze őket, amelyekhez az új intézmények valamelyest hasonlítanak. Így ezt az új Kommünt, amely megtöri a modern államhatalmat, úgy tekintették, mint a középkori Kommün[14] feltámasztását,... mint a kis államok szövetségét, ahogyan azt Montesquieu és a girondisták megálmodták, ... mint a menekülés központosítás ellen folytatott régi harcok túlzott formáját..."

...„A kommunális alkotmány visszaadta volna a társadalmi testnek mindazokat az erőket, amiket eddig az az «államnak» nevezett élősdi kinövés falt fel, amely a társadalom rovására táplálkozik és megakadályozza annak szabad mozgását. Már magával ezzel a ténnyel megindította volna Franciaország újjászületését"...

...„Valójában azonban a kommunális alkotmány a falusi termelőket a kerületi székhelyek szellemi vezetése alá helyezte volna és biztosította volna nekik a városi munkások személyében, érdekeik természetes képviselőit. A Kommün puszta léte magával hozta, mint magától értetődőt, a helyi önkormányzatot, de nem a most már feleslegessé vált államhatalom ellensúlyozására"...

„Az államhatalom megsemmisítése", az „élősdi kinövés", ennek „lenyesése", „elpusztítása", a „most már feleslegessé vált államhatalom" — ilyen kifejezéseket használt Marx az államról, amikor a Kommün tapasztalatait elemezte.

Mindezt mintegy félszázaddal azelőtt írta és ma szinte ásatásokat kell végeznünk ahhoz, hogy a hamisítatlan marxizmust bevigyük a széles tömegek tudatába. Azokat a következtetéseket, amelyeket Marx az általa végigélt utolsó nagy forradalom megfigyeléséből vont le, éppen akkor felejtették el, mikor a következő nagy proletárforradalmak ideje elérkezett.

...„Az a változatosság, mellyel a Kommünt a legkülönbözőbb szempontokból értelmezték és az érdekek változatossága, amely benne kifejezésre jutott, bizonyítják, hogy a Kommün a legnagyobb mértékben rugalmas politikai forma volt. Valamennyi eddigi kormányforma lényegében elnyomó szervezet volt. A Kommün igazi titka ez: lényegében a *munkásosztály kormánya* volt, annak a harcnak eredménye, melyet a termelő osztály az elltulajdonító osztály ellen folytat; az a végre-valahára felfedezett politikai forma, amelyben a munka gazdasági felszabadulása végbemehetett"...

„Ez utóbbi feltétel nélkül a kommunális alkotmány lehetetlenség és ámítás lett volna"...

Az utópisták politikai formák „felfedezésével" foglalkoztak, amelyekben a társadalom szocialista átalakulásának végbe kellene mennie. Az anarchisták a politikai formák kérdését egyáltalán figyelemre sem méltatták. A mai szociáldemokrácia opportunistái a demokratikus parlamenti állam burzsoá politikai formáit fogadták el annak a határnak, amelyet átlépni nem lehet és homlokukkal a földet verve, imádták ezt a „mintaképet", anarchizmusnak nyilvánítva minden olyan törekvést, amely *össze akarja törni* ezeket a formákat.

Marx a szocializmus és a politikai harcok egész történetéből arra az eredményre jutott, hogy az államnak el kell majd tűnnie és hogy eltűnésének átmeneti formája (az államtól az államnélküliségbe való átmenet) az „uralkodó osztállyá szervezett proletariátus" lesz. De arra, hogy *felfedezze* e jövő politikai *formáit*, Marx nem vállalkozott. Megelégedett a francia történelem pontos megfigyelésével, elemzésével és azzal a következtetéssel, amelyhez az 1851-es év vezetett: a burzsoá államgépezet *lerombolása* közeleg.

És amikor a proletariátus forradalmi tömegmozgalma kirobbant, Marx, a mozgalom sikertelensége ellenére, rövid tartama és szembeszökő gyengéi ellenére, elkezdte tanulmányozni, hogy milyen formákat *tárt fel* ez a mozgalom.

A Kommün: az a proletárforradalom által „végre felfedezett" forma, amelyen belül a munka gazdasági felszabadulása végbemehet.

A Kommün: a proletárforradalom első kísérlete arra, hogy *szétzúzza* a burzsoá államgépezetet és az a „végre felfedezett" politikai forma, amellyel a szétzúzott formát *pótolni* lehet is, kell is.

A további fejtegés során meglátjuk, hogy az 1905-ös és 1917-es orosz forradalmak más körülmények, más feltételek mellett folytatják a Kommün művét és igazoljáik Marx zseniális történelmi elemzését.

IV FEJEZET

FOLYTATÁS. ENGELS KIEGÉSZÍTŐ MAGYARÁZATAI

Marx elemzése tartalmazza a legfontosabbat annak a kérdésnek a megítélésére, hogy minő jelentősége van a Kommün tapasztalatainak. Engels ismételten visszatért erre a tárgyra, magyarázta Marx elemzését és következtetéseit, miközben néha olyan erővel és olyan szemléltetően világította meg a kérdés *többi* oldalát, hogy ezekkel a magyarázatokkal külön kell foglalkoznunk.

1. „*A lakáskérdéshez*"

Engels a lakáskérdésről írt művében (1872) már értékesíti a Kommün tapasztalatait és ismételten rátér a forradalomnak az állammal szemben való feladataira. Érdekes, hogy ennél a konkrét témánál hogyan mutatkoznak szemmelláthatóan egyrészt a proletárállam közös vonásai a mai állammal — amelyek megengedik, hogy mindkét esetben államról beszéljünk —, másrészt az ellentétes vonások, vagyis az átmenet az állam megszüntetésére.

„Hogyan kell tehát megoldani a lakáskérdést? A mai társadalomban ugyanúgy oldják meg, mint minden más társadalmi kérdést: a kereslet és kínálat fokozatos gazdasági kiegyenlítődésével, ez pedig olyan megoldás, amely a kérdést mindig újra felszínre veti, szóval nem megoldás. Hogy a szo-

ciális forradalom hogyan oldaná meg ezt a kérdést, az nemcsak a mindenkori körülményektől függ, hanem sokkal messzebbmenő kérdésekkel is kapcsolatos, amelyek közül egyik legfontosabb a város és a falu közötti ellentét megszüntetésének kérdése. Minthogy nem az a feladatunk, hogy a jövő társadalom berendezését előíró utópikus rendszereket dolgozzunk ki, teljesen felesleges ezzel a kérdéssel foglalkoznunk. Annyi azonban bizonyos, hogy a nagyvárosokban már most elég lakóház van ahhoz, hogy ezek észszerű felhasználásával azonnal segíthessünk minden valódi «lakás*ínségen*». Ez természetesen csak a mai tulajdonosok kisajátítása útján valósítható meg, illetőleg oly módon, hogy házaikba hajléktalan vagy eddig túlzsúfolt lakásokban élő munkásokat költöztetünk be. Mihelyt a proletariátus meghódította a politikai hatalmat, ilyen, a közérdeket szolgáló rendszabály éppoly könnyen lesz megvalósítható, mint amily könnyen valósítja meg a mai állam egyébfajta kisajátításait és beszállásolásait". (1887-es német kiadás. 22. old.)

Engels nem tárgyalja itt az államhatalom formájának megváltozását, hanem csak működésének tartalmát vizsgálja. Lakáskisajátítások és lefoglalások a mai állam rendelkezésére is történnek. A proletárállam is „elrendeli" — formai szempontból nézve — a lakások lefoglalását és a házak kisajátítását. De világos, hogy a régi végrehajtó szervezet, a burzsoáziával egybeforrt hivatalnokság, a proletárállam rendelkezéseinek végrehajtására egyszerűen alkalmatlan lenne.

...„Egyébként meg kell állapítanunk, hogy minden munkaeszköz «tényleges birtokbavétele» az egész ipar birtokbavétele a dolgozó nép által, szöges ellentéte a proudhoni «megváltásnak». Az utóbbinál az *egyes munkás* lesz a lakás, a parasztbirtok, a munkaeszköz tulajdonosává; az előbbinél a házak, gyárak és munkaeszközök közös tulajdonosa a «dolgozó nép» marad és azok használatát, legalább is egy átmeneti időben, aligha fogja a költségek megtérítése nélkül egyeseknek vagy társaságoknak átengedni. Ugyanúgy, ahogy a földtulajdon megszüntetése nem jelenti a földjáradék meg-

szüntetését, hanem annak átvitelét a társadalomra, habár megváltozott formában. Minden munkaeszköz tényleges birtokbavétele a dolgozó nép által tehát semmiképpen sem zárja ki a bérleti viszony fenntartását." (69. old.)

Az ebben a fejtegetésben érintett kérdést, mégpedig az állam elhalása gazdasági alapjainak kérdését a következő fejezetben fogjuk vizsgálni. Engels rendkívül óvatosan fejezi ki magát, amikor arról beszél, hogy a proletárállam „aligha" ad majd ingyen lakást, „legalább is egy átmeneti időben". Az, hogy az egész nép birtokában levő lakásokat bérért engedik át egyes családoknak, feltételezi a lakbér beszedését is, bizonyos ellenőrzést is, valamint a lakások elosztásának ilyen vagy olyan szabályozását. Mindez megköveteli az államnak bizonyos formáját, de semmiképpen sem követel meg külön bürokrata és katonai szervezetet, külön kiváltságos helyzetű hivatalos személyekkel. Az áttérés a dolgok olyan rendjére, amikor a lakásokat majd ingyen lehet átengedni, az állam teljes „elhalásával" kapcsolatos.

Ahol Engels arról beszél, hogy a blanquisták[15] a Kommün után a Kommün tapasztalatainak hatása alatt a marxizmus elvi álláspontjára tértek át, ezt az álláspontot mellesleg a következőképpen fogalmazza meg:

„A proletariátus politikai akciójának és diktatúrájának szükségessége, mint átmenet az osztályok és velük együtt az állam megszüntetéséhez..." (55. old.)

A szörszálhasogató kritika némely híve, vagy a polgári „Marx-falók" talán ellentmondást fognak felfedezni az „állam megszüntetésének" *elismerése* és az olyan formulák elutasítása között, mint amilyen az anarchistáké az „Anti-Dühring" előbb idézett részében.* Nem volna csodálatos, ha az opportunisták Engelst is az „anarchisták" közé sorol-

* Lásd fentebb 23—24. old. — *Ford.*

nák, hiszen mostanában mindjobban elterjed a szociálsovinisták között az a szokás, hogy az internacionalistákat anarchizmussal vádolják meg.

A marxizmus mindig azt tanította, hogy az osztályok megszűnésével együtt bekövetkezik az állam megszűnése is.

Az „Anti-Dühring"-nek az „állam elhalásáról" szóló közismert helye[16] nem egyszerűen azzal vádolja meg az anarchistákat, hogy az állam megszüntetése mellett foglalnak állást, hanem azzal, hogy azt hirdetik, hogy az államot „máról-holnapra" meg lehet szüntetni.

Minthogy a most uralkodó „szociáldemokrata" elmélet teljesen meghamisította azt az álláspontot, amelyet a marxizmus az anarchizmussal szemben az állam megszüntetése kérdésében vallott, különösen hasznos lesz emlékeztetni egy vitára, amelyet Marx és Engels az anarchistákkal folytatott.

2. Vita az anarchistákkal

Ez a vita 1873-ban folyt le. Marx és Engels egy olasz szocialista évkönyvbe cikkeket írtak a proudhonisták, „autonomisták" vagy „tekintélyellenesek" ellen. Ezek a cikkek csak 1913-ban jelentek meg újból német fordításban, a „Neue Zeit"-ben.

> ...„Ha a munkásosztály politikai harca — írta Marx, kigúnyolva az anarchistákat és politikát megtagadó állásfoglalásukat — forradalmi formákat ölt, ha a munkások a burzsoádiktatúra helyére saját forradalmi diktatúrájukat állítják, akkor ezzel az elvtagadás szörnyű bűnét követik el, mert kicsinyes, közönséges, mindennapi szükségleteik kielégítésére, a burzsoázia ellenállásának megtörésére, forradalmi és átmeneti formát adnak az államnak, ahelyett, hogy letennék a fegyvert és megszüntetnék az államot"... („Die Neue Zeit" 32. évf. 1913/14. I. köt. 40. old.)

Marx tehát az államnak csakis ilyen „megszüntetése" ellen szállt síkra, amikor az anarchistákat cáfolta! Egy-

általán nem az ellen lép fel, hogy az osztályok eltünésével eltünik majd az állam is, vagy hogy az osztályok megszüntetésével megszüntetik az államot is, hanem az ellen, hogy a munkások lemondjanak a fegyver használatáról, a szervezett erőszakról, *vagyis az államról*, amelynek arra kell szolgálnia, hogy a „burzsoázia ellenállását megtörje".

Marx szándékosan hangsúlyozza — nehogy eltorzítsák az anarchizmus ellen folytatott harcának igazi értelmét — annak az államnak, amelyre a proletariátusnak szüksége van, „forradalmi és *átmeneti* formáját". A proletariátusnak csak ideiglenesen van szüksége államra. Az állam megszüntetésének mint *célnak* kérdésében egyáltalán nem térünk el az anarchistáktól. Azt állítjuk, hogy ennek a célnak az elérésére az államhatalom fegyvereinek, eszközeinek, módszereinek ideiglenes kihasználása a kizsákmányolók *ellen* éppoly elkerülhetetlenül szükséges, mintahogy az elnyomott osztály ideiglenes diktatúrája szükséges az osztályok megszüntetéséhez. Marx a legszemléltetőbb és legvilágosabb kérdésfeltevést választja ki az anarchisták ellen, amikor azt kérdi: Ha a munkások lerázták a kapitalisták igáját, „le kell-e tenniök a fegyvert", vagypedig fel kell-e azt használniok a tőkések ellen, hogy ellenállásukat letörjék? Márpedig ha az egyik osztály rendszeresen fegyvert használ a másik ellen — mi egyéb ez, ha nem az állam „átmeneti formája"?

Minden szociáldemokrata kérdezze meg önmagától, vajjon *így* tette-e fel az állam kérdését, az anarchisták ellen folytatott vitában? Vajjon a II. Internacionále hivatalos szocialista pártjainak túlnyomó többsége *így* tette-e fel a kérdést?

Engels ezeket a gondolatokat még sokkal részletesebben és népszerűbben fejti ki. Mindenekelőtt a proudhonisták zavaros gondolkozását gúnyolja ki, akik magukat „tekintélyelleneseknek" nevezték, vagyis elleneztek minden

tekintélyt, minden alárendeltséget, minden hatalmat. Vegyünk egy gyárat, vasutat, hajót a nyilt tengeren — mondja Engels —, vajjon nem világos-e, hogy bizonyos alárendeltség, vagyis bizonyos tekintély vagy hatalom nélkül tehetetlen volna akármelyik ilyen bonyolult technikai üzem működése, amely gépek alkalmazásán és sok személy tervszerü együttmüködésén alapul?

...„Ha ezeket az érveket hozom fel a legdühöngöbb tekintélyellenesek ellen — irja Engels —, akkor csak a következőt felelhetik: «Ez persze igaz, de itt nem arról a tekintélyről van szó, amellyel delegátusainkat felruházzuk, *hanem egy megbizatásról*». Ezek az emberek azt hiszik, hogy megváltoztathatják a dolgokat, ha nevüket megváltoztatják"...

Miután Engels igy kifejtette, hogy a tekintély és önkormányzat viszonylagos fogalmak, hogy alkalmazásuk területe a társadalmi fejlödés különböző szakaszaiban változik és hogy képtelenség ezeket abszolút érvényüeknek elfogadni s miután hozzáfüzte még, hogy a gépek és a nagyüzem alkalmazásának területe mindjobban szélesedik, áttér a tekintélyről való általános fejtegetésről az állam kérdésére.

...„Ha az autonomisták — irja Engels — megelégedtek volna azzal az állitással, hogy a jövő társadalmi szervezete a tekintélyt csak oly keretek között fogja megtürni, amelyeket maguk a termelési viszonyok vonnak meg kikerülhetetlenül, akkor meg lehetne velük egyezni. De ezek vakok minden olyan ténnyel szemben, amely a tekintélyt szükségessé teszi és szenvedélyesen harcolnak a szó ellen.

Miért nem szoritkoznak a tekintélyellenesek arra, hogy a politikai tekintély, az állam ellen kiabáljanak? Minden szocialista egyetért abban, hogy az állam, és vele együtt a politikai tekintély is, az eljövendő szociális forradalom következtében el fog tünni; ez annyit jelent, hogy a köztevékenységek elvesztik politikai jellegüket és a társadalmi érdekeken örködő egyszerü adminisztratív tevékenységgé válnak. A tekintélyellenesek azonban azt követelik, hogy a politikai állam egycsapásra szünjék meg, mielött megszüntek volna

azok a társadalmi viszonyok, amelyek létrehozták. Azt követelik, hogy a szociális forradalom első ténykedése a tekintély megszüntetése legyen.

Láttak-e már valaha forradalmat ezek az urak? A forradalom kétségtelenül az elképzelhető legtekintélykövetelőbb dolog, olyan cselekedet, amellyel a lakosságnak egyik része a maga akaratát puska, szurony, ágyú, csupa tekintélytbiztosító eszköz segítségével kényszeríti rá a másikra és a győzelmes párt uralmát annak a félelemnek a segítségével kénytelen fenntartani, amelyet fegyverei a reakciósokban keltenek. Ha a Párizsi Kommün nem támaszkodott volna a burzsoáziával szemben a felfegyverzett nép tekintélyére, vajjon tarthatta volna-e magát egy napnál tovább? Nem azt vethetnök-e éppen ellenkezőleg jogosan a szemére, hogy túl kevéssé élt ezzel a tekintéllyel? Tehát vagy-vagy. Vagy nem tudják a tekintélyellenesek maguk sem, hogy mit beszélnek és ebben az esetben csak zavart okoznak, vagy pedig tudják és ebben az esetben elárulják a proletariátus ügyét. Mindkét esetben csak a reakciónak tesznek szolgálatot" (39. old.).

Ebben a fejtegetésében Engels olyan kérdéseket érint, amelyeket majd akkor kell megvizsgálnunk, amikor azt a kérdést fogjuk tárgyalni, hogy mi a politika és gazdaság kölcsönviszonya az állam elhalásánál (ennek a kérdésnek fogjuk szentelni a következő fejezetet). Ilyen kérdések: a társadalmi funkcióknak átváltozása politikai funkciókból egyszerű adminisztratív tevékenységgé és a „politikai állam" kérdése. Ez az utóbbi kifejezés, amely különösen alkalmas arra, hogy félreértéseket támasszon, az állam elhalásának folyamatára utal; az elhaló állam, elhalásának bizonyos fokán, már nem-politikai államnak is nevezhető.

Engelsnek ebben a fejtegetésében a legfigyelemreméltóbb megint az, hogy miként állítja be Engels a kérdést az anarchisták ellen. A szociáldemokraták, akik Engels tanítványainak vallják magukat, 1873 óta milliószor vitatkoztak már az anarchistákkal, de éppen csak úgy *nem*, ahogyan marxistáknak lehetett és kellett volna vitatkoz-

niok. Az állam megszüntetésének anarchista elképzelése zavaros és *nem forradalmi* — így tette fel Engels a kérdést. Az anarchisták éppen a forradalmat nem akarják meglátni, a forradalmat a maga keletkezésében és fejlődésében, különleges feladataival: az erőszakkal, a tekintéllyel, a hatalommal, az állammal kapcsolatban.

Az anarchizmus szokásos kritikája úgy, ahogy azt a mai szociáldemokraták gyakorolják, a legtisztább kispolgári közhellyé sekélyesedett: „Mi elismerjük az államot, az anarchisták pedig nem!" Világos, hogy az ilyenfajta közhelytől megundorodik minden valamennyire is gondolkodó és forradalmi érzésű munkás. Engels egészen mást mond: minden szocialista elismeri — hangsúlyozza Engels —, hogy a szocialista forradalom következtében az állam el fog tűnni. Azután pedig konkrétan teszi fel a forradalom kérdését, mégpedig éppen azt a kérdést, amelyet a szociáldemokraták opportunizmusból rendszerint kikerülnek és amelynek „kidolgozását" úgyszólván kizáróan az anarchistáknak engedik át. És amikor Engels ezt a kérdést felveti, rátapint a dolog elevenére: nem kellett volna-e a Kommünnek *jobban* kihasználnia az *állam*, vagyis a felfegyverzett, uralkodó osztállyá szervezett proletariátus *forradalmi* hatalmát?

Az uralkodó hivatalos szociáldemokrácia azt a kérdést, hogy mik a proletariátus konkrét feladatai a forradalomban, rendszerint vagy a nyárspolgár gúnyos mosolyával, vagy pedig, a jobbik esetben, azzal a kitérő szofisztikával intézi el, hogy „majd meglátjuk akkor". Így aztán az anarchistáknak joguk volt az ilyen szociáldemokráciával szemben azt mondani, hogy elárulja a munkások forradalmi nevelésének ügyét. Engels az utolsó proletárforradalom tapasztalatait éppen annak legkonkrétabb tanulmányozására használja fel, hogy a proletariátusnak mit és hogyan kell cselekednie a bankokkal kapcsolatban és az állammal kapcsolatban.

3. Levél Bebelhez

Egyik legfigyelemreméltóbb, sőt talán a legfigyelemreméltóbb fejtegetés az állam kérdéséről Marx és Engels müveiben az alant következő rész egy levélből, amelyet Engels 1875 március 28-án Bebelhez intézett. Ezt a levelet, mellesleg megjegyezve, tudomásunk szerint Bebel elöször emlékiratainak („Életemből") II. kötetében közölte, amely kötet csak 1911-ben, tehát 36 évvel a levél megírása és elküldése után jelent meg nyomtatásban. Engels ebben a levélben ugyanazt a gothai programtervezetet bírálta, melyet Marx is bírált Brackéhoz írt nevezetes levelében[17] és speciálisan az állam kérdését érintve, a következöket írta Bebelnek:

> ...„A szabad népállamot szabad állammá változtatták át. A szó nyelvtani értelmében a szabadállam olyan állam, amely polgáraival szemben szabad, tehát zsarnoki kormányzatú állam. Sutba kellene végre dobni az államról szóló egész locsogást. Különösen a Kommün után, amely már nem is volt állam a szó szoros értelmében. A «népállamot» az anarchisták már untig elégszer vágták a fejünkhöz, noha már Marx Proudhon elleni munkája és utána a «Kommunista kiáltvány» is határozottan megmondja, hogy a szocialista társadalmi rend megvalósításával az állam önmagától feloszlik (sich auflöst) és eltünik. Minthogy az állam csupán átmeneti intézmény, amelyet a harcban, a forradalomban használunk fel abból a célból, hogy ellenfeleinket erőszakkal elnyomjuk, tehát «szabad népállamról» beszélni tiszta értelmetlenség; amíg a proletariátusnak még *szüksége van* az államra, nem a szabadság érdekében használja fel, hanem arra, hogy ellenfeleit erőszakkal elnyomja, és mihelyt szó lehet szabadságról, az állam mint olyan meg fog szünni. Ezért tehát mi azt javasoljuk, hogy az *állam* szót mindenütt a «közösség» («Gemeinwesen») szóval helyettesítsük, ezzel a régi jó német szóval, mely igen jól megfelel a francia «commune» szónak" (A német kiadásban 332. old.).*

---

* *Marx.* A gothai program kritikája. Moszkva. Idegennyelvü Irodalmi Kiadó 1947. 48—49. old.

Szem előtt kell tartanunk azt, hogy ez a levél arra a pártprogramra vonatkozik, amelyet Marx alig néhány héttel később (1875 május 5-én) keltezett levelében bírált meg, és hogy Engels akkoriban Marx-szal együtt Londonban élt. Ha tehát az utolsó mondatban azt mondja: „mi", kétségtelenül a saját és Marx nevében ajánlja a német munkáspárt vezetőjének, hogy az „állam" szót *törölje a programból* és helyettesítse a *„közösség"* szóval.

Micsoda „anarchizmus ez", ordítozták volna az opportunisták használatára meghamisított mai „marxizmus" főkolomposai, ha a programnak ilyen kijavítását ajánlották volna nekik!

Hadd ordítozzanak. A burzsoázia megdícséri őket érte.

Mi pedig végezzük a magunk dolgát. Pártunk programjának felülvizsgálásánál Marx és Engels tanácsait feltétlenül tekintetbe kell vennünk, hogy az igazságot jobban megközelítsük, hogy a marxizmust, megtisztítva azt a ferdítésektől, helyreállítsuk, hogy biztosabban irányítsuk a munkásosztály harcát felszabadításáért. A bolsevikok között bizonyára nem találunk majd olyanokra, akik ellenezték Marx és Engels tanácsait. Az egyedüli esetleges nehézséget csak a szó megválasztása okozza. A németben két kifejezés van az orosz „obscsiná"-ra, amelyek közül Engels azt választotta ki, amely *nem* az egyes közösséget, hanem a közösségek összességét, közösségek rendszerét jelenti. Az oroszban nincs ilyen szó és lehetséges, hogy majd a francia „commune" szót kell elfogadnunk, habár ennek is megvannak a maga hátrányai.

„A Kommün már nem volt állam a szó szoros értelmében" — ez Engels legfontosabb elméleti megállapítása. A fenti fejtegetések után ez az állítás teljesen érthető. A Kommün kezdett *megszűnni* állam lenni, minthogy többé már nem a lakosság többségét, hanem kisebbségét (a kizsákmányolókat) kellett elnyomnia; a polgári államgépezetet

szétzúzta; a *külön* elnyomó hatalom helyett maga a lakosság többsége lépett a színre. Mindez eltávolodást jelent a szó szoros értelmében vett államtól. És ha a Kommün megerösödött volna, akkor az állam nyomai önmaguktól „elhaltak" volna benne, államintézményeit nem kellett volna „megszüntetnie", oly mértékben szüntek volna meg működni, amilyen mértékben nem lett volna mit csinálniuk.

„Az anarchisták a «népállamot» vágják a fejünkhöz", mondja Engels, föként Bakuninra gondolva és ennek a német szociáldemokraták elleni kirohanásait tartva szem előtt, Engels ezeket a támadásokat *annyiban* ismeri el helytállóknak, amennyiben a „népállam" ugyanoly képtelenség és ugyanoly eltávolodás a szocializmustól, mint a „szabad népállam". Engels arra törekszik, hogy a német szociáldemokratáknak az anarchisták ellen folytatott harcát kijavítsa, hogy ezt a harcot elvileg helyes alapokra fektesse és megtisztítsa az „állam"-hoz tapadó opportunista előítéletektől. Hasztalan! Engels levelét 36 évre elsüllyesztették. Az alábbiakban meglátjuk, hogy Kautsky a levél közzététele után is lényegében ugyanazokat a hibákat ismételgeti makacsul, amelyektől Engels óva intett.

Bebel 1875 szeptember 21-én kelt levelében válaszolt Engelsnek és többek között azt is kifejtette, hogy a programtervezet megítélésében „teljesen egyetért" vele s hogy Liebknechtnek szemére lobbantotta engedékenységét. (Bebel: „Életemből". II. köt. 304. old.). De ha Bebel „Céljaink" c. füzetét a kezünkbe vesszük, abban is teljesen helytelen elmélkedéseket találunk az államról.

> „Az államot az *osztályuralmon* alapuló államból *népállammá* kell átalakítani" („Céljaink" 1886. évi kiadás. 14. old., németül).

Ez olvasható Bebel füzetének *kilencedik* (kilencedik!) kiadásában! Nem csoda, hogy az államról szóló opportu-

nista elmélkedések ilyen csökönyös ismétlése beleette magát a német szociáldemokráciába, különösen, mikor Engels forradalmi magyarázatait elsüllyesztették és a mindennapi életkörülmények hosszú időre „elszoktatták" az embereket a forradalomtól.

4. Az erfurti programtervezet bírálata

Az erfurti programtervezet[18] bírálatát, amelyet Engels 1891 június 29-én küldött el Kautskynak, de amelyet csak tíz évvel később közöltek a „Neue Zeit"-ben, nem mellőzhetjük a marxizmus államelméletének tanulmányozásánál, mert ez főként éppen a szociáldemokráciának az *államberendezés* kérdésében vallott *opportunista* nézetei ellen irányult.

Mellékesen megjegyezzük, hogy Engels a gazdasági kérdésekre vonatkozóan is igen értékes útmutatást ad, amiből látható, hogy milyen figyelmesen és behatóan követte a modern kapitalizmus változásait és hogy éppen ennek következtében imperialista korunk feladatait bizonyos fokig előre meg tudta látni. Ez az útmutatás a következő: a „tervszerűtlenség" („Planlosigkeit") szóra vonatkozólag, amelyet a programtervezetben a kapitalizmus jellemzésére használtak, ezt írja Engels:

> ...„Ha a részvénytársaságok után a trösztöket vesszük szemügyre, amelyek egész iparágakat tartanak uralmuk alatt és monopolizálnak, azt látjuk, hogy itt nemcsak a magántermelés szűnik meg, hanem a tervszerűtlenség is" („Die Neue Zeit" 20. évf., 1901—1902, 1. kötet, 8. old.).

Itt Engels éppen azt ragadja ki, ami a legújabb kapitalizmusnak, vagyis az imperializmusnak elméleti értékelésében alapvetően fontos, tudniillik azt a tényt, hogy a kapitalizmus monopolisztikus *kapitalizmussá* változik át. A „kapitalizmus" szót alá kell húznunk, mert a legelterjedtebb téve-

dés az a polgári-reformista állítás, hogy a monopolisztikus vagy állam-monopolisztikus kapitalizmus *már nem* kapitalizmus többé, hanem már „államszocializmusnak" vagy ehhez hasonlónak nevezhető. Teljes tervszerűséget természetesen a trösztök sem hoztak létre, mindmáig nem hoznak létre és nem is hozhatnak létre. De amennyiben adnak is tervszerűséget; amennyiben számon tartják is a tőke mágnásai nemzeti vagy akár nemzetközi méretekben is a termelés terjedelmét és amennyiben tervszerűen szabályozzák is a termelést, azért mégis *kapitalizmusban* maradunk, még ha a kapitalizmus új szakaszában is, de azért kétségkívül kapitalizmusban. Az *ily* kapitalizmus „közelsége" a szocializmushoz — érv a proletariátus igazi képviselői számára a szocialista forradalom közelsége, könnyűsége, megvalósíthatósága, halaszthatatlansága mellett, de semmiképpen sem érv amellett, hogy ennek a forradalomnak megtagadását és a kapitalizmus szépítgetését, amivel a reformisták foglalkoznak, türelmesen elnézzék.

De térjünk vissza az állam kérdésére. Három irányban ad itt Engels rendkívül értékes útmutatást. Először: a köztársaság kérdésében, másodszor: a nemzeti kérdés és az államberendezés összefüggésére vonatkozóan, harmadszor: a helyi önkormányzat kérdésében.

Ami a köztársaságot illeti, Engels ezt tette meg az erfurti programtervezet bírálatának súlypontjává. És ha visszagondolunk arra, milyen jelentőségre tett szert az erfurti program az egész nemzetközi szociáldemokráciában, arra, hogy mintaképül szolgált az egész II. Internacionále számára, akkor túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Engels itt az egész II. Internacionále opportunizmusát bírálta.

„A tervezet politikai követeléseinek — írja Engels — egy nagy hibája van. Az, amit tulajdonképpen meg kellene mondani, *hiányzik belőle*". (Kiemelés Engelstől.)

Engels ezután kifejti, hogy a németországi alkotmány alapjában véve a szertelenül reakciós 1850-es alkotmány hasonmása, hogy a birodalmi gyülés — Wilhelm Liebknecht szavai szerint — csupán az „abszolutizmus fügefalevele", és hogy ha valaki ennek a kisállamokat és a német kisállamok szövetségét szentesítő alkotmánynak alapján akarja megvalósítani „az összes munkaeszközök köztulajdonba vételét", az — „nyilvánvaló értelmetlenség".

„De ehhez a témához nyúlni veszélyes" — teszi hozzá Engels —, aki nagyon jól tudja, hogy Németországban a köztársaság követelését nem lehet legálisan a programba felvenni. Engels azonban nem nyugszik bele egyszerűen ebbe a kézenfekvő megfontolásba, amely „mindenkit" kielégít. Így folytatja:

> **„És mégis így, vagy úgy, de munkához kell látni. Hogy mennyire szükséges ez, bizonyítja a szociáldemokrata sajtó nagy részét éppen most elárasztó opportunizmus. Rettegve a szocialisták elleni törvény[10] visszaállításától, visszaemlékezve némely elhamarkodott nyilatkozatra, amelyet e törvény uralma idején tettek, most egyszerre felfedezik, hogy Németország mai törvényes állapota is elég a pártnak ahhoz, hogy minden követelését békés úton megvalósítsa..."**

Azt az alapvető tényt, hogy a németországi szociáldemokratákat egy új, kivételes törvénytől való félelem hajtotta erre a cselekedetre, Engels különösen kiemeli s ezt az eljárást minden kerülgetés nélkül opportunizmusnak nevezi. És éppen azért, mert Németországban nincs köztársaság és nincs szabadság, Engels teljesen értelmetlennek jelenti ki a „békés" útról szőtt álmokat. Engels eléggé elővigyázatos ahhoz, hogy ne kösse meg a kezét. Elismeri, hogy köztársaságokban vagy nagy szabadsággal rendelkező országokban „elképzelhető" (de csak „elképzelhető!") a szocializmushoz vezető békés fejlődés, de Németországban, mondja ismételten:

...„Németországban, ahol a kormány majdnem mindenható, ahol a birodalmi gyülés és valamennyi többi képviselőtestület is minden valóságos hatalom nélkül való, Németországban ilyesmit kinyilvánítani s még hozzá anélkül, hogy erre bármi szükség volna: annyit jelent, hogy leszedik a fügefalevelet az abszolutizmusról és a saját testükkel takarják el annak meztelenségét...“

S a németországi szociáldemokrata párt hivatalos vezetőinek túlnyomó többsége valóban fedezte az abszolutizmust és sutba dobta ezeket az útmutatásokat.

...„Ez a politika végeredményben csak saját pártunkat vezetheti tévútra. Általános, elvont politikai kérdéseket helyeznek előtérbe és ilymódon elfedik a legközelebbi konkrét kérdéseket, azokat a kérdéseket, amelyek az első nagy események, az első válság alkalmával önmaguk tüzik magukat napirendre. Mi más adódhatik ebből, mint az, hogy a párt a döntő pillanatban egyszerre csak tanácstalannak bizonyul, hogy a legdöntőbb kérdések tekintetében teljes a homály és az egység hiánya, mert ezeket a kérdéseket sohasem vitatták meg...“

„A nagy főszempontoknak ez a pillanatnyi napi érdekek miatt való elfeledése, a pillanatnyi sikereknek ez az erőltetett hajhászása, tekintet nélkül a további következményekre, a mozgalom jövőjének ez a feláldozása a mai mozgalom kedvéért talán «becsületes» szándékokkal történik, de opportunizmus és opportunizmus is marad; a «becsületes» opportunizmus pedig talán valamennyi közül a legveszedelmesebb... Ha van valami, amihez nem fér kétség, ez az, hogy pártunk és a munkásosztály csak a demokratikus köztársaság formája mellett juthat uralomra. Sőt ez a különleges forma a proletárdiktatúra számára, ahogy azt már a nagy francia forradalom megmutatta...“

Engels itt különösen plasztikus formában ismétli meg azt az alapgondolatot, amely vörös fonálként húzódik végig Marx minden munkáján, nevezetesen azt, hogy a demokratikus köztársaság a legközelebbi bejárat a proletariátus diktatúrájához. Mert az ilyen köztársaság,

amely egyáltalán nem vet véget a tőke uralmának és következésképpen a tömegek leigázásának s az osztályharcnak sem, ennek a harcnak elkerülhetetlenül olyan kiszélesítéséhez, kibontakozásához, feltárásához és kiéleződéséhez vezet, hogy mihelyt egyszer megnyílik annak a lehetősége, hogy kielégítsék a leigázott tömegek leglényegesebb érdekeit, ez a lehetőség elkerülhetetlenül és egyesegyedül csak a proletariátus diktatúrájában valósul meg, abban, hogy a proletariátus vezeti ezeket a tömegeket. Az egész II. Internacionále számára ezek szintén a marxizmus „elfeledett szavai" és feledésbemenésük rendkívül élesen nyilatkozott meg a mensevik párt történetében az 1917. évi orosz forradalom első félesztendejében.

A föderatív köztársaság kérdéséről a lakosság nemzeti összetételével kapcsolatban Engels ezt írta:

„Mi lépjen a jelenlegi Németország helyére?" (amelynek reakciós monarchista alkotmánya van és nem kevésbbé reakciós kisállamokra szakad, ami a sajátos „poroszságot" megörökíti, ahelyett, hogy Németország egészében feloldaná). „Nézetem szerint a proletariátus a köztársaságnak csak egységes és osztatlan formáját használhatja. A föderatív köztársaság az Egyesült Államok óriási területén ma még a maga egészében szükségszerűség, habár keleti részén már akadállyá válik. Haladást jelentene ez Angliában, ahol a két szigeten négy nemzet él és ahol — noha egyetlen parlamentjük van — már most is a törvények háromféle rendszere áll fenn egymás mellett. Már régen akadállyá vált a kicsiny Svájcban és ott csupán azért elviselhető, mert Svájc megelégszik az európai államrendszer teljesen passzív tagjának szerepével. Németország számára a föderalista elsvájciasodás óriási visszafejlődést jelentene. Két pontban különbözik a szövetségi állam (Bundesstaat) az egységes államtól: az egyik az, hogy minden, a szövetségbe tartozó külön államnak, minden kantonnak megvan a maga külön polgári és büntetőjogi törvényhozása, a maga külön bírósági szervezete, a másik pedig az, hogy a népképviseleti kamarán kívül még államképviseleti kamara is van, ahol minden kanton

mint ilyen szavaz, tekintet nélkül arra, hogy nagy-e vagy kicsiny." Németországban a szövetségi állam átmenet a teljesen egységes államhoz, és az 1866-os és 1870-es évek „felülről végrehajtott forradalmát"[20] nem visszafejleszteni kell, hanem „alulról kiinduló mozgalommal" kiegészíteni.

Engelsnek nemcsak nem közömbös az államforma kérdése, hanem ellenkezőleg, rendkívül pontosan igyekszik elemezni éppen az átmeneti formákat, hogy minden egyes eset konkrét történeti sajátosságainak megfelelően állapítsa meg, *miről mire* átmenet az illető átmeneti forma. Engels éppen úgy, mint Marx, a proletariátus és a proletárforradalom szempontjából kiindulva, ragaszkodik a demokratikus centralizmushoz és az egységes és oszthatatlan köztársasághoz. A föderatív köztársaságot úgy tekinti, mint kivételt és a fejlődés akadályát, vagy mint átmenetet a monarchiától a centralisztikus köztársasághoz, mint „haladást" bizonyos különleges feltételek mellett. És ezek között a különleges feltételek között nyomul előtérbe a nemzeti kérdés.

Engelsnél, valamint Marxnál is, noha könyörtelenül bírálják a kisállamok reakciós szellemét és ennek a reakciós szellemnek bizonyos konkrét esetekben a nemzeti kérdéssel való elpalástolását, sehol sincs meg még az árnyéka sem annak a törekvésnek, hogy elhessegessék maguktól a nemzeti kérdést, még árnyékát se látjuk annak a törekvésnek, amelybe gyakran esnek a holland és lengyel marxisták, akik a „maguk" kis államainak nyárspolgárian szűk nacionalizmusa elleni teljesen jogos harcból indulnak ki.

Még Angliát illetőleg is, ahol mind a földrajzi körülmények, mind a nyelv közössége, valamint sok évszázad története is, mintha „végzett" volna Anglia egyes apró részeinek nemzeti kérdésével, Engels még itt is számbaveszi azt a kétségtelen tényt, hogy a nemzeti kérdés még

nem küszöbölődött ki és ezért „haladásnak" ismeri el a föderatív köztársaságot. Magától értetődik, hogy itt árnyéka sincs annak, hogy Engels lemondott volna a föderatív köztársaság gyarlóságainak bírálatáról és az egységes, centralisztikusan demokratikus köztársaságért való propagandáról és harcról.

A demokratikus centralizmust azonban Engels korántsem abban a bürokratikus értelemben fogja fel, amelyben ezt a fogalmat a polgári és kispolgári ideológusok, az utóbbiak sorában az anarchisták használják. A centralizmus Engels szemében egyáltalán nem zár ki olyan széles helyi önkormányzatot, amely amellett, hogy az állam egységét a „kommünök" és a kerületek önként megvédik, ugyanakkor feltétlenül megszüntet mindenféle bürokratizmust és mindenfajta felülről való „parancsnoklást".

> ...„Tehát egységes köztársaság — írja Engels, magyarázva a marxizmusnak az államra vonatkozó programbavágó nézeteit —, de nem a jelenlegi francia köztársaság értelmében, amely nem egyéb, mint az 1798-ban létesített császárság császár nélkül. 1792-től 1798-ig minden francia département, minden község (Gemeinde) amerikai mintára teljes önkormányzattal rendelkezett és ennek így kell lenni nálunk is. Hogy hogyan kell szervezni az önkormányzatot és hogyan lehet boldogulni bürokrácia nélkül, ezt megmutatta és bebizonyította nekünk Amerika és az első francia köztársaság s még ma is bizonyítja Kanada, Ausztrália és a többi angol gyarmat.
>
> S az ilyen megyei (területi) és községi önkormányzat sokkal szabadabb, mint például a svájci föderalizmus, ahol a kanton ugyan nagyon független a szövetségtől" (azaz a föderatív államtól a maga egészében), „de független a járástól (Bezirk) és a községtől is. A kantonális kormányok kinevezik a járási helytartókat (Statthalter) és prefektusokat, aminek nyoma sincs az angol nyelven beszélő országokban és akiket nálunk is a jövőben éppen olyan határozottan el kell távolítanunk, mint a porosz Landratokat és Regierungsratokat" (biztosokat, járási rendőrfőnököket, kormányzó-

kat, általában felülről kinevezett hivatalnokokat). Engels ennek megfelelően azt javasolja, hogy az önkormányzatról szóló programpontot a következőképpen fogalmazzák meg: „Teljes önkormányzat a megyében" (kormányzóságban vagy területen), „járásban és községben általános választójoggal megválasztott tisztviselők útján; az állami kinevezéshez kötött összes helyi és megyei hatóságok megszüntetése".

A Kerenszkij és más „szocialista" miniszterek kormánya által betiltott „Právdá"-ban[21] (68. sz. 1917 május 28.) már volt alkalmam utalni arra,* hogyan tértek el ebben a pontban — magától értetődik, korántsem egyedül ebben — égbekiáltó módon az állítólagos forradalom, állítólagos demokrácia, állítólagos szocialista képviselői a *demokratizmustól*. Érthető, hogy olyan embereknél, akik „koalícióban" egyesültek az imperialista burzsoáziával, süket fülekre találtak ezek az utalások.

Rendkívül fontos megjegyeznünk, hogy Engels tényekkel, a legpontosabb példával cáfolja meg azt a különösen a kispolgári demokrácia soraiban rendkívül elterjedt előítéletet, hogy a föderatív köztársaság feltétlenül több szabadságot jelent, mint a centralisztikus. Ez nem igaz. Az 1792—1798. évi centralisztikus francia köztársaságra és föderalisztikus svájci köztársaságra vonatkozó, Engels által felhozott tények megcáfolják ezt. Az igazi demokratikus centralisztikus köztársaság *több* szabadságot adott, mint a föderalisztikus. Vagy más szóval: a történelemben ismert *legnagyobb* helyi, területi stb. szabadságot a *centralisztikus*, nem pedig a föderatív köztársaság adta.

Erre a tényre, valamint általában a föderatív és centralisztikus köztársaság és a helyi önkormányzat egész kérdésére, pártpropagandánkban, agitációnkban nem fordítottak és nem fordítanak elegendő figyelmet.

---

* *Lenin* Művei. 3. kiad. XX. köt. 437. old. (oroszul). — *Szerk.*

5. Az 1891. évi előszó Marx „Polgárháború Franciaországban" című művéhez

A „Polgárháború Franciaországban" harmadik kiadásának előszavában — ez az előszó 1891 március 18-ától keltezett és eredetileg a „Neue Zeit" c. folyóiratban jelent meg, — Engels mellékesen odavetett érdekes megjegyzéseken kívül, amelyek az államhoz való viszony kérdésével függenek össze, rendkívül plasztikus összefoglalását adja a Kommün tanulságainak. Ez, a szerzőt a Kommüntől elválasztó húszéves időszak összes tapasztalataival kimélyített összefoglalás, amely éppen a Németországban elterjedt, „az államba vetett babonás hit" ellen irányult, joggal nevezhető a marxizmus *utolsó szavának* a szóbanforgó kérdésben.

> ...„Franciaországban — jegyzi meg Engels — a munkások minden forradalom után fel voltak fegyverkezve", „a kormányon levő burzsoáziának első dolga ezért az volt, hogy a munkásokat lefegyverezze. Ezért minden, a munkások által kiküzdött forradalom után új harc keletkezett, amely a munkások vereségével végződött"...[22]

A polgári forradalmak tapasztalatainak mérlege rövid, de velős. A dolog lényegét — mellesleg megjegyezve az állam kérdésében is *(van-e az elnyomott osztályoknak fegyverük?)* — kitünően fogja meg. Éppen ezt a lényegét kerülik meg rendszerint a polgári ideológia befolyása alatt álló professzorok éppúgy, mint a kispolgári demokraták. Az 1917-es orosz forradalomban a „mensevik" és „szintén-marxista" Ceretelit érte az a (cavaignaci) tisztesség, hogy a polgári forradalmaknak ezt a titkát kifecsegje. Június 9-i „történelmi" beszédében[23] Cereteli kikotyogta a burzsoázia eltökéltségét, hogy lefegyverzi a pétervári munkásokat, de, persze, Cereteli ezt a döntést sajátjának s általában „állami" szükségszerűségnek tüntette fel.

Cereteli június 9-i történelmi beszéde természetesen az

1917-es forradalom minden történetírója számára egyike lesz a legszemléltetőbb példáknak arra vonatkozóan, hogyan ment át a Cereteli vezette eszerek és mensevikek blokkja a burzsoázia oldalára a forradalmi proletariátus *ellen*.

Engels másik odavetett megjegyzése, amely szintén az állam kérdésével függ össze, a vallásra vonatkozik. Köztudomású, hogy a német szociáldemokrácia, mennél inkább rothadt és mennél opportunistábbá lett, mind gyakrabban és gyakrabban vetemedett annak az ismert mondásnak nyárspolgári félremagyarázására, hogy „a vallás magánügy". Ezt a mondást ugyanis akként magyarázták, hogy a vallás kérdése a forradalmi proletariátus *pártszempontjából is* magánügy!! A proletariátus forradalmi programjának ilyen teljes elárulása ellen kelt ki Engels, aki 1891-ben az opportunizmusnak még csak *igen gyenge* csíráit vette észre pártjában és ezért a lehető legóvatosabban fejezte ki magát:

„Annak megfelelően, hogy a Kommünben csaknem kizárólag munkások vagy munkások elismert képviselői foglaltak helyet, a Kommün határozatai is kétségtelenül proletárjellegűek voltak. Vagy olyan reformokat foglaltak határozatba, amelyeket a köztársasági burzsoázia csak gyávaságból mulasztott el, amelyek azonban a munkásosztály szabad cselekvésének szükségszerű alapját teremtették meg, mint például annak a tételnek a megvalósítása, hogy az *állam szempontjából* a vallás pusztán magánügy; vagy egyenesen a munkásosztály érdekét szolgáló és részben a régi társadalmi rend elevenébe vágó határozatokat hoztak"...

Engels szándékosan emelte ki e szavakat: „az állam szempontjából", a német opportunizmus legérzékenyebb pontjára irányozva a csapást, amely a vallást magánügynek jelentette ki a *párt szempontjából* is és ezzel a forradalmi proletariátus pártját lesüllyesztette a legsekélyesebb „szabadgondolkodó" nyárspolgárság színvonalára, amely hajlandó megtűrni a felekezetnélküliséget, de lemond arról a

feladatról, hogy a *párt* harcot folytasson a népet butító vallásos ópium ellen.

A német szociáldemokrácia eljövendő történetírója, amikor majd kutatni fogja az 1914-ben bekövetkezett gyalázatos összeomlás gyökereit, erről a kérdésről sok érdekes anyagra fog bukkanni, kezdve azokon a tétovázó, a kapukat az opportunizmus előtt szélesen kitáró kijelentéseken, amelyek a párt szellemi vezérének, Kautskynak, cikkeiben foglaltattak, és végezve a pártnak 1913-ban elfoglalt magatartásával, a „Los-von-der-Kirche-Bewegung" (az egyháztól való elszakadás mozgalma) irányában.

De térjünk át arra, miként összegezi Engels húsz évvel multával a Kommün tanulságait a harcoló proletariátus számára.

Engels a legerősebben a következő tanulságokat emelte ki:

> ...„Az eddigi központosított kormánynak éppen azt az elnyomó hatalmát — a hadsereget, a politikai rendőrséget, a bürokráciát —, amelyet Napoleon 1798-ban megteremtett és amelyet azóta minden kormány, mint szívesen fogadott eszközt átvett és ellenségei ellen alkalmazott, éppen ezt a hatalmat kellett volna mindenütt megdönteni, mintahogy Párizsban már megdöntötték.
> A Kommünnek már eleve fel kellett ismernie, hogy az uralomra jutott munkásosztály nem használhatja tovább a régi államgépezetet; hogy ennek a munkásosztálynak, ha nem akarja saját, csak imént meghóditott uralmát megint elveszteni, egyrészt el kell távolítania az egész régi, eddig ellene felhasznált elnyomó gépezetet, másrészt azonban biztositania kell magát saját képviselői és hivatalnokai ellen azáltal, hogy ezeket kivétel nélkül bármikor elmozdíthatónak nyilvánítja".

Engels újra meg újra hangsúlyozza, hogy az állam nemcsak a monarchiában, hanem a *demokratikus köztársaságban* is állam marad, azaz megtartja legfőbb megkülönböztető vonását: a tisztviselőket, a „társadalom szolgáit" és szerveit a társadalom *uraivá* teszi.

...„Ez ellen a minden eddigi államban kikerülhetetlen folyamat ellen, mellyel az állam és az állami szervek a társadalom szolgáiból a társadalom uraivá lettek, a Kommün két csalhatatlan szert alkalmazott. Először is minden közigazgatási, bírói, tanítói állást az érdekeltek általános szavazati jogán alapuló választások útján töltött be, mégpedig úgy, hogy ugyanezek az érdekeltek mindenkor visszahívhatják választottjaikat. Másodszor minden szolgálatért, a nagyért és az alacsonyért egyaránt, csak olyan bért fizetett, aminőt a többi munkások kaptak. A legmagasabb fizetés, amelyet adott, 6000 frank volt.* Ezzel biztos gátat vetett az állásvadászásnak és a karrierizmusnak azok nélkül a kötött mandátumok[25] nélkül is, amelyeket a képviseleti testületekbe beválasztottak számára ráadásul még bevezettek"...

Engels itt ahhoz az érdekes határhoz közeledik, ahol a következetes demokrácia egyrészt szocializmussá *változik*, másrészt *megköveteli* a szocializmust. Mert az állam megszüntetéséhez az szükséges, hogy az állami szolgálat funkciói a nyilvántartás és ellenőrzés olyan egyszerű műveleteivé változzanak, amelyeket a lakosság óriási többsége és később kivétel nélkül az egész lakosság is el tud végezni. A karrierizmus teljes kiküszöbölése pedig megköveteli, hogy a „tiszteletbeli" állami hivatal, ha fizetetlen is, *ne* lehessen ugródeszka, amelyről bankok és részvénytársaságok jövedelmező állásaiba lehessen lendülni, mintahogy az minden, még a legszabadabb kapitalista országban is *állandóan* előfordul.

Engels azonban nem követi el azt a hibát, amelyet például a nemzetek önrendelkezési jogának kérdésében még egyes marxisták[26] elkövetnek, mondván, hogy a kapitalizmus alatt ez az önrendelkezés lehetetlen, a szocializmus

* Névértékben ez körülbelül 2400 rubel, a jelenlegi árfolyam szerint kb. 6000 rubel. Teljesen megbocsáthatatlanul cselekszenek azok a bolsevikok, akik például a városi dumákban 9000 rubel fizetést javasolnak és nem azt indítványozzák, hogy *az egész államra nézve* 6000 rubelt vezessünk be, ami elegendő összeg.[24]

alatt pedig felesleges. Az ilyen látszatra szellemes, valójában pedig hamis okoskodást *akármelyik* demokrata intézményre is lehetne alkalmazni, többek között a hivatalnokok szerény fizetésére is, mert egészen végig következetes demokrácia a kapitalizmus alatt lehetetlen, a szocializmusban viszont minden demokrácia *elhal.*

Ez szofizma, amely arra a régi tréfás kérdésre emlékeztet, kopaszodik-e az az ember, akinek kihull egy hajszála?

A demokrácia *mindvégig* való kifejlesztése, e kifejlesztés *formáinak* megkeresése, kipróbálása a *gyakorlatban* stb., mindez a társadalmi forradalomért folytatott harc egyik alapvető feladata. Önmagában véve semmiféle demokratizmus sem hoz szocializmust, az életben azonban a demokratizmus sohasem „önmagában véve" jelenik meg, hanem más jelenségekkel „együttvéve", befolyást gyakorol a gazdaságra is, előbbre viszi annak átalakítását és maga is változik a gazdasági fejlődés hatása alatt stb. Ez az élő történelem dialektikája.

Engels így folytatja:

> ...„Az eddigi államhatalomnak ezt a szétrobbantását (Sprengung) és egy újjal, valóban demokratikussal való helyettesítését a ‹Polgárháború› harmadik szakasza kimerítően tárgyalja. De szükséges volt itt bizonyos vonásait röviden még egyszer vázolni, mert éppen Németországban az államba vetett babonás hit a filozófiából átszürődött a burzsoáziának, sőt még sok munkásnak is a köztudatába. A filozófiai elgondolás szerint az állam az „eszme megvalósulása", vagyis a filozófiai nyelvre lefordított isten-országa a földön, az a terület, amelyen az örök igazság és az igazságosság megvalósul vagy meg kell hogy valósuljon. És ebből azután az államnak és mindannak, ami az állammal összefügg, babonás tisztelete következik, ami annál könnyebben létrejön, mert már gyermekkorunk óta hozzászoktunk, hogy az egész társadalom közös ügyeit és érdekeit nem lehet másképpen ellátni, mint ahogy azokat eddig ellátták, t. i. az állam és

búsásan fizetett hivatalnokai segítségével. És azt hisszük, hogy már borzasztóan merész lépést tettünk, ha megszabadultunk az örökös monarchiába vetett hittől és a demokratikus köztársaságra eskszünk. Valójában azonban az állam nem egyéb, mint arravaló gépezet, hogy egyik osztály elnyomja a másikat, mégpedig a demokratikus köztársaságban nemkevésbbé, mint a monarchiában; a legjobb esetben olyan rossz, amelyet az osztályuralomért folyó küzdelemben győztes proletariátus örököl és amelynek a legrosszabb oldalait éppúgy, mint a Kommün, kénytelen lesz lehetőleg azonnal megnyirbálni, amíg egy új, szabad társadalmi állapotok között felnevelkedett nemzedék nem lesz képes arra, hogy az egész állam-limlomot sutba dobja."

Engels figyelmeztette a németeket arra, hogy amikor majd a monarchiát köztársasággal helyettesítik, ne feledkezzenek meg a szocializmusnak az állam kérdésére általában vonatkozó alapelveiről. Figyelmeztetései ma úgy hatnak, mintha Cereteli és Csernov uraknak tartott oktatás lennének, akik „koalíciós" gyakorlatukban az állam iránti babonás hitükről, babonás tiszteletükről tesznek tanúbizonyságot.

Még két megjegyzést. Először, ha Engels azt mondja, hogy az állam a demokratikus köztársaságban, „nem kevésbbé mint a monarchiában", nem egyéb, mint „arravaló gépezet, hogy egyik osztály elnyomja a másikat", akkor ez egyáltalában nem azt jelenti, hogy az elnyomatás *formája* közömbös a proletariátus számára, mintahogy ezt egyes anarchisták „tanítják". Az osztályharc és az osztályelnyomás szélesebb, szabadabb, nyiltabb *formája* óriási mértékben megkönnyíti a proletariátusnak a harcot általában az osztályok megszüntetéséért.

A második: az a kérdés, hogy miért lesz csak egy új nemzedék képes arra, hogy az állam-limlomot sutba vesse, összefügg a demokrácia megszüntetésének kérdésével, amelyre most rátérünk.

6. Engels a demokrácia megszüntetéséről

Engelsnek alkalma nyílt arra, hogy a „szociáldemokrata" elnevezés *tudományos* helytelenségének kérdésével kapcsolatban e kérdésről nyilatkozzék.

A 70-es években írott különböző, főleg „nemzetközi" tárgyú cikkei gyüjteményes kiadásának („Internationales aus dem Volksstaat") 1894 január 3-án keltezett előszavában, melyet tehát másfél évvel halála előtt írt, Engels azt mondja, hogy minden cikkben azt a szót használja, hogy „kommunista" és *nem* azt, hogy „szociáldemokrata", mert akkoriban a francia proudhonisták[27] s a német lassalleánusok[28] nevezték magukat szociáldemokratáknak.

> ...„Marxnak és nekem tehát — folytatja Engels — tisztára lehetetlenség volt, hogy külön álláspontunk megjelölésére ilyen tágítható kifejezést használjunk. Ma már másképpen áll a dolog, és így ez a szó (‹szociáldemokrata›) tűrhető (mag passieren), bármennyire nem illik is olyan pártra, amelynek gazdasági programja nemcsak általában szocialista, hanem határozottan kommunista és amelynek politikai végcélja az egész állam, tehát a demokrácia túlhaladása (Überwindung) is. *Valóságos*" (Engels kiemelése) „politikai pártok elnevezése azonban sohasem felel meg a pártoknak teljesen; a párt fejlődik, a név megmarad."

Engels, a dialektikus, élete alkonyán is hű maradt a dialektikához. Volt nekünk Marx-szal együtt — mondja — egy nagyszerű, tudományosan pontos elnevezésünk a párt részére, de nem volt valóságos pártunk, azaz proletár tömegpártunk. Most (a XIX. század végén) van valóságos pártunk, amelynek elnevezése azonban tudományosan helytelen. Nem baj, „tűrhető", az a fontos, hogy a párt *fejlődjék*, hogy elnevezésének tudományos pontatlansága ne maradjon előtte titokban és ne zavarja abban, hogy a helyes irányban fejlődjék!

Akadhat majd olyan tréfacsináló, aki bennünket, bolse-

vikokat is, Engels módjára akarna megvigasztalni: van valóságos pártunk, amely kitünően fejlödik; tehát „türhető" ez az értelmetlen és torz „bolsevik" szó is, mely egyáltalán semmit sem fejez ki, azon a tisztára véletlen körülményen kívül, hogy az 1903-as brüsszel-londoni kongresszuson többségben voltunk[29]... Most talán, amikor a köztársaságiak és a „forradalmi" kispolgári demokraták pártunk ellen indított júliusi és augusztusi hajszája[30] után a „bolsevik" szó kivívta az egész nép tiszteletét és miután ezek az üldöztetések ezenkívül pártunk *valóságos* fejlödésének ilyen óriási történelmi haladását biztosították — most talán én is ingadoznék, hogy ragaszkodjam-e a párt elnevezésének megváltoztatására irányuló áprilisi javaslatomhoz.[31] Lehetséges, hogy „kompromisszumot" ajánlanék elvtársaimnak: nevezzük magunkat kommunista pártnak, de zárójelben hagyjuk meg a bolsevik szót...

De a pártelnevezés kérdését fontosság dolgában össze sem lehet hasonlítani azzal a kérdéssel, mi a forradalmi proletariátus viszonya az államhoz.

Az államra vonatkozó szokásos fejtegetésekben állandóan azt a hibát követik el, amelytől Engels óv itt bennünket és amelyet megelözö fejtegetéseinkben futólag már érintettünk. Mindig elfelejtik ugyanis, hogy az állam megszüntetése egyszersmind a demokrácia megszüntetése, hogy az állam elhalása a demokrácia elhalása.

Ez az állítás elsö pillantásra rendkívül különösnek és érthetetlennek látszik, némelyekben még olyan kétségek is támadhatnak, hogy nem várjuk-e mi egy olyan társadalmi rend elkövetkezését, amelyben nem fogják követni azt az elvet, hogy a kisebbség aláveti magát a többségnek, mert hiszen a demokrácia éppen ennek az elvnek az elismerése?

Nem. A demokrácia *n e m* azonos azzal, hogy a kisebbség aláveti magát a többségnek. A demokrácia — *állam*, mely elismeri a kisebbség alárendeltségét a többségnek,

vagyis oly szervezet, amely arra szolgál, hogy egyik osztály a másik ellen, a lakosság egyik része a másik ellen rendszeres *erőszakot* alkalmazzon.

Mi végcélként az állam megszüntetését tüzzük ki, azaz minden szervezett és rendszeres erőszaknak, általában minden, embereken elkövetett erőszaknak a megszüntetését. Mi nem várjuk egy oly társadalmi rend eljövetelét, amelyben nem tartják majd tiszteletben azt az elvet, hogy a kisebbség aláveti magát a többségnek. De amikor a szocializmus felé törekszünk, meg vagyunk győződve arról, hogy ez át fog nőni a kommunizmusba, s ezzel kapcsolatban általában megszűnik majd annak a szükségessége, hogy emberekkel szemben erőszakot alkalmazzunk, hogy az egyik embert a másiknak, hogy a lakosság egyik részét a másiknak *alávessük*, mert az emberek *meg fogják szokni*, hogy a társadalmi együttlét elemi feltételeit *erőszak* és *alárendelés nélkül* tiszteletben tartsák.

Hogy a megszokásnak ezt az elemét kiemelje, Engels új *nemzedékről* beszél, amely „új, szabad társadalmi viszonyok között felnevelkedve képes lesz arra, hogy az egész állam-limlomot sutba dobja", minden állam-limlomot, a demokrata köztársasági állam-limlomot is.

Hogy ezt megvilágíthassuk, meg kell vizsgálnunk azt a kérdést, melyek az állam elhalásának gazdasági alapjai.

V. FEJEZET

AZ ÁLLAM ELHALÁSÁNAK GAZDASÁGI ALAPJAI

Marx ezt a kérdést a legrészletesebben „A gothai program kritikájá"-ban magyarázza meg (levél Brackéhez, 1875 május 5, amely azonban csak 1891-ben jelent meg a „Neue Zeit"-ben, 9. évf. 1. köt.). Ennek a nagyszerű munkának vitázó része, mely a lassalleanizmus bírálatát tartalmazza, úgyszólván háttérbe szorította pozitív részét, mégpedig: a kommunizmus kifejlődése és az állam elhalása közötti összefüggés elemzését.

1. A kérdés feltevése Marxnál

Ha felületesen hasonlítjuk össze Marxnak 1875 május 5-én Brackéhoz írt levelét, Engelsnek fentebb tárgyalt, 1875 március 28-án Bebelhez írt levelével, akkor úgy látszik, mintha Marx sokkal „államibb" volna, mint Engels, és mintha a két írónak az államra vonatkozó nézetei között nagyon jelentős eltérés állna fenn.

Engels azt ajánlja Bebelnek, hogy az államról szóló fecsegést hagyják teljesen abba, az állam szót egészen távolítsák el a programból és helyettesítsék a „közösség" szóval; sőt Engels még azt is kijelenti, hogy a Kommün már nem volt a szó szoros értelmében vett állam. Viszont Marx még a „kommunista társadalom eljövendő állami-

ságáról" is beszél, azaz: mintha elismerné, hogy az állam a kommunizmusban is szükséges.

Effajta vélemény azonban teljesen téves volna. Tüzetesebb vizsgálat azt mutatja, hogy Marx és Engels nézetei az államról és az állam elhalásáról teljesen fedik egymást, Marx idézett kifejezése pedig éppen erre az *elhaló* államiságra vonatkozik.

Világos, hogy szó sem lehet arról, hogy meghatározzuk az *eljövendő* elhalás pillanatát, annál kevésbbé, mert ez nyilvánvalóan hosszú folyamat lesz. A Marx és Engels közötti látszólagos különbségnek az a magyarázata, hogy különböző tárgyról írtak, különböző feladatot tüztek maguk elé. Engels azt a feladatot vállalta, hogy szemléltetően, élesen, nagy vonalakban megmutassa Bebelnek az államra vonatkozóan akkoriban elterjedt (és Lassalle által is nem kis mértékben vallott) előítéletek teljes képtelenségét. Marx *ezt* a kérdést csak futólag érinti, őt más tárgy érdekli: a kommunista társadalom *fejlődése*.

Marx egész elmélete: a fejlődés elméletének alkalmazása a modern kapitalizmusra — ennek az elméletnek legkövetkezetesebb, legteljesebb, legátgondoltabb és tartalomban leggazdagabb formájában. Természetes, hogy Marx előtt felmerült az a kérdés, hogy ezt az elméletet a kapitalizmus *bekövetkezendő* csődjére és a *jövendő* kommunizmus *jövendő* fejlődésére is alkalmazza.

De milyen *adatok* alapján lehet a jövendő kommunizmus jövendő fejlődésének kérdését felvetni?

Annak az alapján, hogy a jövendő kommunizmus a kapitalizmusból *ered*, történelmileg a kapitalizmusból fejlődik ki és oly társadalmi erő működésének eredménye, amelyet maga a kapitalizmus *szült*. Marxnál nyoma sincs afféle kísérletnek, hogy utópiát próbáljon kigondolni, hogy pusztán találgatással próbáljon rábukkanni valamire, amit nem lehet tudni. Marx úgy teszi fel a kommunizmus kérdését,

ahogy egy természettudós tenné fel egy új, mondjuk biológiai válfaj kifejlődésének kérdését, ha tudná, hogy az hogyan keletkezett és hogy ebben vagy abban a meghatározott irányban módosul.

Marx mindenekelőtt azt a zűrzavart oszlatja el, amelyet a gothai program az állam és társadalom kölcsönös viszonyának kérdésében támasztott.

> ...„A «mai társadalom» a kapitalista társadalom — írja —, amely minden kultúrországban fennáll, középkori csökevényektől többé vagy kevésbbé mentesen, többé vagy kevésbbé módosítva az egyes országok különleges történeti fejlődése által, többé vagy kevésbbé fejlett formában. Ezzel szemben a «mai állam» országhatáronként változik. Más a porosz-német birodalomban, mint Svájcban, más Angliában, mint az Egyesült Államokban. A «mai állam» tehát csak fikció.
>
> De a különböző kultúrországok különböző államai, tarka formai különbségeik ellenére, abban megegyeznek, hogy a modern polgári társadalom alapján állanak, csak éppen kapitalizmus tekintetében többé vagy kevésbbé fejlett modern polgári társadalom alapján. Ezért vannak bizonyos lényeges közös jellemvonásaik is. Ebben az értelemben beszélhetünk a «mai államiságról», szemben a jövendővel, amikor a mainak gyökere, a polgári társadalom már elhalt."
>
> „Felmerül az a kérdés, hogy milyen átalakulásnak lesz alávetve az államiság a kommunista társadalomban? Más szavakkal, milyen társadalmi funkciók maradnak meg ott, amelyek hasonlók a mai állami funkciókhoz? E kérdésre csak tudományos úton felelhetünk és egy bolhaugrásnyira sem jutunk közelebb a kérdés megoldásához, ha ezerszer tesszük is össze a «nép» szót az «állam» szóval"...*

Miután így kicsúfolta a „népállamról" szóló üres szóbeszédet, Marx beállítja a kérdést és mintegy figyelmeztet arra, hogy ha tudományos feleletet akarunk rá adni, csak jól megalapozott tudományos adatok alapján szabad eljárnunk.

---

* *Marx.* A gothai program kritikája. Id. kiad. 33—34. old. — *Ford.*

Az első, amit a fejlődés egész elmélete s általában az egész tudomány a legpontosabban megállapít — és amiről az utópisták megfeledkeztek, amit a mai opportunisták is, akik félnek a szocialista forradalomtól, elfelejtenek —, az a körülmény, hogy történelmileg kétségtelenül lennie kell a kapitalizmusból a kommunizmusba való *átmenet* egy külön stádiumának vagy külön szakaszának.

2. Átmenet a kapitalizmusból a kommunizmusba

...„A kapitalista és a kommunista társadalom között — folytatja Marx — van egy időszak, amelyben az első, forradalmi úton a másodikká alakul át. Ennek megfelel egy politikai átmeneti időszak is, amelynek az állama nem lehet más, mint a *proletariátus forradalmi diktatúrája*“...*[32]

Ez a következtetés Marxnál annak a szerepnek az elemzésén alapszik, amelyet a proletariátus a jelenlegi kapitalista társadalomban betölt, továbbá a kapitalista társadalom fejlődésére vonatkozó adatokon és azon a tényen, hogy a proletariátus és a burzsoázia ellentétes érdekei kibékíthetetlenek.

Azelőtt a kérdésfeltevés ez volt: ahhoz, hogy a proletariátus kivívja felszabadulását, meg kell döntenie a burzsoáziát, meg kell hódítania a politikai hatalmat és meg kell teremtenie forradalmi diktatúráját.

Most Marx kissé másképpen teszi fel a kérdést: a kommunizmus felé fejlődő kapitalista társadalomból lehetetlen az átmenet a kommunista társadalomba „politikai átmeneti korszak“ nélkül és ennek az átmeneti korszaknak állama csakis a proletariátus diktatúrája lehet.

De vajjon mi ennek a diktatúrának viszonya a demokráciához?

---

* U. o. 34. old.

Láttuk, hogy a „Kommunista kiáltvány" egyszerűen két fogalmat állít egymás mellé: „a proletariátusnak uralkodó osztállyá emelését" és a „demokrácia kivívását". A fent kifejtettek alapján pontosan meghatározhatjuk, hogy a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet folyamán hogyan változik a demokrácia.

A kapitalista társadalomban, fejlődése lehető legelőnyösebb feltételei mellett, többé-kevésbbé teljes demokráciát találunk a demokrata köztársaságban. De ez a demokratizmus mindig a kapitalista kizsákmányolás szűk keretei közé van szorítva és — lényegében — mindig csak a kisebbségnek demokratizmus, csak a vagyonos osztályoknak, csak a gazdagoknak demokratizmus. A kapitalista társadalomban a szabadság nagyjában mindig ugyanolyan marad, mint amilyen a régi görög köztársaságokban volt: szabadság a rabszolgatartóknak. A mai bérrabszolgákat a kapitalista kizsákmányolás feltételeinek következtében annyira nyomja a nyomorúság és a szegénység, hogy „nem demokrácián jár az eszük" és „nem politikán jár az eszük", úgyhogy az események megszokott, békés folyása mellett a lakosság többsége ki van rekesztve a társadalmi és politikai életben való részvételből.

Ennek az állításnak a helyessége talán Németországban igazolódik be a legszemléltetőbben, mert éppen ebben az államban az alkotmányos legalitás bámulatosan hosszú ideig és szilárdan majdnem félszázadig (1871—1914) tartotta fenn magát és a szociáldemokrácia ez idő alatt sokkal jobban értette a módját a „legalitás kihasználásának", mint bármely más országban, és a munkásoknak olyan nagy részét szervezte be politikai pártba, mint sehol másutt az egész világon.

Mármost mily nagy a politikailag tudatos és tevékeny bérrabszolgáknak a kapitalista társadalomban eddig ismeretes legnagyobb arányszáma? Egymillió szociáldemo-

krata párttag — tizenötmillió bérmunkásból! Hárommillió szakszervezeti tag — tizenötmillióból!

Elenyésző kisebbség demokráciája, a gazdagok demokráciája — ez a kapitalista társadalom demokratizmusa. Ha a kapitalista demokrácia gépezetét jobban szemügyre vesszük, mindenütt, de mindenütt: a választójog „jelentéktelen", állítólagosan jelentéktelen részleteiben (az egyhelyben lakás feltétele, nők kizárása stb.), a képviseleti intézmények technikájában, a gyülekezési jog tényleges akadályaiban (a középületek nem a „koldusoknak" épültek!), a napisajtó teljesen kapitalista szervezetében stb. stb. — mindenütt, de mindenütt a demokratizmus korlátozását látjuk. Ezek a korlátozások, mellőzések, kivételek és akadályok, amelyeket a szegényekkel szemben alkalmaznak, jelentéktelenek tűnnek fel, különösen olyasvalaki előtt, aki sohasem látott szükséget és nem jutott az elnyomott osztályok tömegéletével érintkezésbe (s ez a polgári publicisták és politikusok kilenctizedrészénél, ha nem kilencvenkilenc százalékánál így van) — mindezek a korlátozások együttvéve mégis kizárják, kirekesztik a szegényeket a politikából, a demokráciában való aktív részvételből.

Marx nagyszerűen fogta meg a kapitalista demokráciának ezt a *lényegét*, amikor a Kommün tapasztalatainak elemzésénél azt írta, hogy az elnyomott osztályoknak minden pár évben egyszer megengedik a döntést arról, hogy az elnyomó osztályok melyik képviselője képviselje és nyomja el őket a parlamentben!

De a kapitalista demokráciából, amely elkerülhetetlenül szűk, amely a szegényeket titokban félrelöki és ezért keresztül-kasul kétszínű és hazug, a továbbfejlődés nem halad egyszerűen, egyenesen és símán a „mind nagyobb és nagyobb demokrácia" felé, ahogy a liberális professzorok és a kispolgári opportunisták elképzelik. Nem. A további

fejlődés, vagyis a kommunizmushoz való fejlődés, a proletariátus diktatúráján keresztül visz és nem is vihet más úton, mert a proletariátuson kívül senki sem képes arra, hogy a kapitalista kizsákmányolók *ellenállását letörje*. Más úton ezt nem lehet megvalósítani.

De a proletariátus diktatúrája, azaz az elnyomottak élcsapatának uralkodó osztállyá szervezése az elnyomók elnyomására, nem vezethet egyszerűen és pusztán a demokrácia kiszélesítésére. *Egyidejűleg* a demokrácia óriási arányú kiszélesítésével, amely *először* lesz a szegények, a nép demokráciája és nem a gazdagok demokráciája, a proletariátus diktatúrája, a szabadságból való számos kirekesztést hoz a kizsákmányolók, az elnyomók, a kapitalisták számára. Ahhoz, hogy az emberiséget a bérrabszolgaságtól megszabadítsuk, ezeket el kell nyomnunk, ellenállásukat erőszakkal le kell törnünk — világos, hogy ott, ahol elnyomás, erőszak van, ott nincs szabadság, nincs demokrácia.

Engels nagyszerűen fejezte ki ezt Bebelhez írt levelében, ahol, mint az olvasó emlékezhetik rá, azt mondja, hogy „ameddig a proletariátus az államot még felhasználhatja, nem a szabadság érdekében, hanem ellenségeinek fékentartására használja fel és mihelyt szabadságról lehet szó, az állam mint állam megszűnik létezni".

Demokrácia a nép óriási többsége számára és a kizsákmányolóknak, a nép elnyomóinak erőszakos elnyomása, azaz kizárása a demokráciából — ez a demokrácia módosulása a kapitalizmusból a kommunizmusba való *átmenet* idején.

Csakis a kommunista társadalomban, amikor a kapitalisták ellenállását már végleg megtörték, amikor a kapitalisták eltűntek és osztályok már nincsenek (vagyis, ha már nincs különbség a társadalom tagjai között a társadalmi termelőeszközökhöz való viszonyuk tekintetében) —, *csakis* akkor „szűnik meg az állam és *lehet szabadságról beszélni*". Csak akkor lesz lehetséges és akkor valósul meg

a valóban teljes, valóban kirekesztések nélküli demokrácia. És csak akkor kezd majd *elhalni* a demokrácia, egyszerűen azért, mert a kapitalista rabságtól, a kapitalista kizsákmányolás megszámlálhatatlan borzalmaitól, brutalitásaitól, esztelenségeitől és aljasságaitól megszabadult emberek fokozatosan *hozzászoknak* majd ahhoz, hogy a társadalmi együttélés legelemibb, ősidők óta ismert és évezredek óta minden hagyományban ismételt szabályait erőszak nélkül, kényszer nélkül, alárendeltség nélkül, *a nélkül a külön* kényszerítő *szervezet nélkül* megtartsák, amelynek neve — állam.

Az „állam *elhal*" kifejezést igen találóan választották meg, mert ez a kifejezés a folyamat fokozatosságára is, ösztönös voltára is rámutat. Csak a megszokás hathat és hat majd kétségtelenül így, mert milliószor megfigyelhetjük magunk körül, hogy milyen könnyen megszokják az emberek a társadalmi együttélés számukra nélkülözhetetlen szabályainak megtartását, ha nincs kizsákmányolás, ha nincs semmi olyan, ami felbőszít, ami tiltakozást és lázadást keltene, ami az *elnyomás* szükségességét megteremtené.

Tehát: a kapitalista társadalomban csak megnyirbált, szánalmas, meghamisított demokrácia van, csak a gazdagok, csak a kisebbség számára van demokrácia. A proletariátus diktatúrája, a kommunizmusba való átmenet időszaka először adja majd a demokráciát a nép, a többség számára és egyben a szükséges elnyomást a kisebbség, a kizsákmányolók számára. Egyedül a kommunizmus képes azután valóban teljes demokráciát adni és minél teljesebb lesz a demokrácia, annál hamarabb válik majd feleslegessé és hal el magától.

Másszóval: a kapitalizmusban a szó tulajdonképpeni értelmében vett állammal van dolgunk, olyan külön gépezettel, amely arra való, hogy egyik osztály a másikat, éspedig a kisebbség a többséget elnyomja. Érthető, hogy

olyan ügynek a sikeréhez, mint amilyen a kizsákmányoltak többségének rendszeres elnyomása a kizsákmányolók kisebbsége által, rendkívül vad és kegyetlen elnyomás, vértenger kell, ezeken keresztül visz az emberiség útja a rabszolgaság, a jobbágyság, a bérrabszolgaság korszakában.

Továbbá: a kapitalizmusból a kommunizmusba való *átmenet* idején az elnyomás *még* szükséges, de itt már a kizsákmányolók kisebbségét nyomja el a kizsákmányoltak többsége. Az elnyomás céljaira külön szerv, külön gépezet, az „állam" *még* szükséges, de ez már átmeneti állam, nem állam a szó tulajdonképpeni értelmében, mert a kizsákmányoló kisebbség elnyomása a *tegnapi* bérrabszolgák többsége által aránylag olyan könnyű, olyan egyszerű és természetes dolog, hogy sokkal kevesebb vért fog követelni, mint a rabszolgák, jobbágyok és bérmunkások lázadásainak elnyomása, és az emberiségnek sokkal kevesebb áldozatába fog kerülni. S ez az elnyomás összeegyeztethető a demokráciának a lakosság oly túlnyomó többségére való kiterjesztésével, hogy az elnyomásra szolgáló *külön gépezet* szükségessége kezd eltünni. A kizsákmányolók természetesen nem tudják a népet elnyomni, ha ennek a feladatnak teljesítéséhez nincs egy nagyon bonyolult gépezetük, a *nép* ellenben a kizsákmányolókat igen egyszerű „gépezettel", majdnem „gépezet" nélkül, külön szervezet nélkül tudja elnyomni: a *fegyveres tömegek* egyszerű *megszervezésével* (a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjei mintájára — jegyezzük meg jóelőre).

Végül egyedül a kommunizmus teremt olyan viszonyokat, amelyek közt az állam teljesen feleslegessé válik, mert nem lesz már *senki*, akit el kellene nyomni, „senki" abban az értelemben, hogy nem lesz *osztály*, nem lesz rendszeres harc a lakosság egy meghatározott része ellen. Nem vagyunk utópisták és semmiképpen sem tagadjuk annak

lehetőségét, sőt kikerülhetetlenségét, hogy lesznek *egyes személyek*, akik törvénysértéseket fognak elkövetni, és hogy az *ilyen* kihágásokat el kell majd nyomni. De, először is, ehhez nem lesz szükség külön gépezetre, külön elnyomó szervre, maga a fegyveres nép olyan könnyen és olyan egyszerűen fogja ezt elvégezni, ahogyan a civilizált emberek tetszésszerinti csoportja még a mai társadalomban is szétválasztja a verekedőket, vagy megakadályozza, hogy nőkön erőszakot kövessenek el. Másodszor, tudjuk, hogy a társadalmi együttélés szabályainak megsértésében rejlő kihágások eredendő társadalmi oka a tömegek kizsákmányolása, nyomora és szegénysége. Ennek a főoknak kiküszöbölésével a kihágások is okvetlenül kezdenek majd „*elhalni*". Nem tudjuk, mily gyorsan és mily fokozatosan fog ez bekövetkezni, de mindenesetre tudjuk, hogy el fognak halni. A kihágások elhalásával együtt *elhal* az állam is.

Marx, anélkül, hogy utópiákba bocsátkozott volna, részletesebben azt határozta meg, amit erre a jövendőre vonatkozóan *már ma* meg lehet állapítani, éspedig a kommunista társadalom alsóbb és felsőbb fázisa (foka, szakasza) közti különbséget.

3. A kommunista társadalom első foka

„A gothai program kritikájá"-ban Marx részletesen megcáfolja a lassalle-i nézeteket arról, hogy a munkás a szocializmusban „levonás nélkül" vagy „teljes munkahozadékát" fogja megkapni. Marx kimutatja, hogy az egész társadalom összes társadalmi munkájából le kell vonni mind a tartalékalapot, mind a termelés bővítésére, az „elhasznált" gépek pótlására szolgáló alapot stb., azonkívül a fogyasztási cikkekből az igazgatási költségek, iskolák, kórházak, aggok menhelyei stb. alapját.

Lassalle ködös, zavaros általánosságokban mozgó köz-

helyei helyett („a teljes munkahozadékot a munkásnak"), Marx józanul számot vet azzal, hogyan lesz kénytelen a szocialista társadalom gazdálkodni. Marx hozzálát egy olyan társadalom életfeltételeinek *konkrét* elemzéséhez, melyben nem lesz többé kapitalizmus, és a következőket mondja:

> „Nekünk itt" (a munkáspárt programjának megvitatásánál) „nem olyan kommunista társadalommal van dolgunk, amely a saját alapján *kifejlődött*, hanem ellenkezőleg olyannal, amely a kapitalista társadalomból most *bújik ki*, amely tehát minden tekintetben, gazdaságilag, erkölcsében, szellemében még magán viseli a régi társadalom anyajegyét, melynek méhéből született."*

S ezt a kommunista társadalmat, mely a kapitalizmus méhéből éppen csak hogy napvilágra jött, mely még minden tekintetben magán viseli a régi társadalom nyomait, nevezi Marx a kommunista társadalom „első", azaz alsóbb fokának.

A termelőeszközök már kikerültek az egyes személyek magántulajdonából. A termelőeszközök az egész társadalom birtokában vannak. A társadalom minden egyes tagja, elvégezvén a társadalmilag szükséges munka bizonyos hányadát, igazolványt kap a társadalomtól arról, hogy bizonyos mennyiségű munkát elvégzett. Erre az igazolványra a fogyasztási cikkek társadalmi raktáraiból megfelelő mennyiségű terméket kap. Minden munkás tehát, annak a munkamennyiségnek a levonása után, amely a társadalmi alapnak jut, annyit kap a társadalomtól, amennyit adott neki.

Mintha tehát „egyenlőség" uralkodnék.

De amikor Lassalle, aki egy ilyen társadalmi rendre gondol (amelyet rendszerint szocializmusnak neveznek, de amelyet Marx a kommunizmus első szakaszának nevez),

---

* *Marx.* A gothai program kritikája. Id. kiad. 21. old. — *Ford.*

azt mondja, hogy ez az „igazságos elosztás", hogy ez „mindenkinek egyenlő joga az egyenlő munkahozadékra", akkor Lassalle téved és Marx feltárja tévedését.

„«Egyenlő jog» — mondja Marx — itt valóban van, de ez *még* a «polgári jog», amely, mint minden jog *egyenlőtlenséget tételez fel.* Minden jog annyit jelent, hogy *egyenlő* mértéket alkalmazok *különböző* emberekre, akik a valóságban nem egyformák, nem egyenlők, ezért az «egyenlő jog» az egyenlőség megsértése és igazságtalanság". Valóban, mindenki, aki a társadalmi munkából másokkal egyenlő mennyiséget végzett el, egyenlő részt fog kapni a társadalmi termékekből (az említett levonásokon kívül).

Az egyes emberek azonban nem egyenlők, az egyik erősebb, a másik gyengébb; az egyik nős, a másik nőtlen, az egyiknek több gyermeke van, a másiknak kevesebb, stb.

> ...„Egyenlő munkateljesítmény és ennek alapján a társadalmi fogyasztási alapból való egyenlő részesedés mellett — következtezi Marx — az egyik a valóságban többet kap tehát, mint a másik, az egyik gazdagabb, mint a másik, stb. Hogy mindezeket a visszásságokat elkerülhessük, a jognak nem egyenlőnek, hanem ellenkezőleg egyenlőtlennek kellene lennie."*

Igazságot és egyenlőséget a kommunizmus első foka még nem adhat: a különbségek a javakban megmaradnak és e különbségek igazságtalanok, de lehetetlenné válik az embernek ember által való *kizsákmányolása,* mert nem lesz lehetséges, hogy valaki *termelési eszközöket,* gyárakat, gépeket, földet stb. magántulajdonként kaparintson meg magának. Marx szétzúzza Lassalle kispolgári homályos szólamait az „egyenlőségről" és „igazságról" *általában,* és megmutatja a kommunista társadalom *fejlődési menetét,* amely *kénytelen* eleinte *csak* azt az „igazságtalanságot"

* *Marx.* A gothai program kritikája. Id. kiad. 23. old. — *Ford.*

megszüntetni, hogy egyes egyének a termelési eszközöket birtokukba vehessék és amely *nem képes* egy csapásra megszüntetni azt a további igazságtalanságot sem, hogy a fogyasztási cikkek elosztása „a munka szerint" (nem pedig szükségletek szerint) történik.

A vulgáris közgazdászok, köztük a burzsoá professzorok, köztük a „mi" Tuganunk is, a szocialistáknak állandóan azt vetik szemükre, hogy megfeledkeznek az emberek egyenlőtlenségéről és ennek az egyenlőtlenségnek a kiküszöböléséről „álmodoznak". Ez a szemrehányás, mint látjuk, csupán a burzsoá ideológus urak rendkívüli tudatlanságát bizonyítja.

Marx nemcsak a legpontosabban számbaveszi az emberek kikerülhetetlen egyenlőtlenségét, hanem számbaveszi azt is, hogy a termelőeszközöknek az egész társadalom közös tulajdonába való átmenete („szocializmus" a szó szokásos értelmében) magábanvéve még *nem szünteti meg* az elosztás visszásságait és a „polgári jog" egyenlőtlenségét, amely mindaddig *tovább érvényben marad*, amig a fogyasztási cikkeket a „munka szerint" osztják el.

> ...„Ám ezek a visszásságok — folytatja Marx — elkerülhetetlenek a kommunista társadalom első szakaszában, ahogy ez a kapitalista társadalomból hosszú vajúdás után éppenhogy megszületett. A jog sohasem lehet magasabb fokon, mint a gazdasági rend és a társadalomnak általa meghatározott kulturális fejlettsége."*

Igy a kommunista társadalom első szakaszában (amelyet közönségesen szocializmusnak neveznek), a „polgári jog" *nem* küszöbölődik ki teljesen, hanem csak részben, csupán a már elért gazdasági átalakulással összhangban, vagyis csupán a termelési eszközökre vonatkozóan. A „pol-

---

* *Marx*. A gothai program kritikája. Id. kiad. 23 old. — *Ford.*

gári jog" ezeket egyes egyének magántulajdonának ismeri el. A szocializmus *közös* tulajdonná teszi őket. *Ennyiben* — és csakis ennyiben — szünik meg a „polgári jog".

De másik részében még megmarad, megmarad mint a termékek elosztásának és a munka elosztásának regulátora (szabályozója). „Aki nem dolgozik, ne is egyék", ez a szocialista elv *már* megvalósult: „egyenlő mennyiségü munkáért egyenlő mennyiségü termék", ez a szocialista elv is megvalósult *már*. De ez még nem kommunizmus és nem szünteti még meg a „polgári jogot", amely nem egyenlő egyéneknek nem egyenlő (a valóságban nem egyenlő) mennyiségü munkáért egyenlő mennyiségü terméket utal ki.

Ez „visszásság" — mondja Marx —, de olyan visszásság, amely a kommunizmus első fokán elkerülhetetlen, mert ha nem akarunk utópizmusba esni, akkor nem szabad a dolgot úgy képzelnünk, mintha az emberek, megdöntve a kapitalizmust, egy csapásra megtanulnának a társadalom érdekében dolgozni *minden jogszabály nélkül*, azonfelül az *ilyen* változás gazdasági előfeltételeit *nem teremti meg egy csapásra* a kapitalizmus megszüntetése.

Más szabályok pedig, mint a „polgári jog", nincsenek. És ennyiben szükség van még az államra is, amelynek a termelési eszközök köztulajdonának megőrzése mellett meg kell védenie a munka egyenlőségét és a termékek elosztásának egyenlőségét.

Az állam elhal, amennyiben nincsenek többé tőkések, nincsenek többé osztályok és ezért *elnyomni* semmiféle *osztályt* nem lehet.

De az állam még nem halt el egészen, mert megmarad még a „polgári jog" védelme, amely a tényleges egyenlőtlenséget szentesíti. Hogy az állam teljesen elhaljon, ahhoz teljes kommunizmus szükséges.

4. A kommunista társadalom felső foka

Marx így folytatja:

...„A kommunista társadalom, felsőbb fokán, miután az egyének szolgai alárendeltsége a munkamegosztás alá és ezzel a szellemi és a testi munka ellentéte is megszűnt; miután a munka már nemcsak a megélhetés eszköze, de maga lett a legfőbb életszükségletté; miután az egyének mindenirányú fejlettségével a termelőerők is növekedtek és a kollektív gazdagság minden forrása bővebben buzog — csak akkor lehet majd a polgári jog szűk látóhatárát egészen átlépni és írhatja zászlajára a társadalom: «Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint!»"*

Csak most látjuk, mennyire helyesek Engels megjegyzései, amelyekkel könyörtelenül kicsúfolja e két szó: „szabadság" és „állam" egybekapcsolásának képtelenségét. Amíg állam van, nincs szabadság. Amikor szabadság lesz, nem lesz állam.

Az állam teljes elhalásának gazdasági alapja a kommunizmus olyan magas fejlettsége, amelynél eltűnik a szellemi és fizikai munka közötti ellentét, eltűnik következésképpen a mai *társadalmi* egyenlőtlenség egyik legfontosabb forrása, éspedig olyan forrása, amelyet egyedül a termelőeszközök társadalmi tulajdonba való átmentésével, egyedül a kapitalisták kisajátításával semmiképpen sem lehet egyszerre megszüntetni.

Ez a kisajátítás meg fogja adni a termelőerők óriási fejlődésének *lehetőségét*. És amikor látjuk, hogy a kapitalizmus már most milyen hihetetlen mértékben *hátráltatja* ezt a fejlődést, milyen sok mindent lehetne a mai, már elért technika alapján továbbfejleszteni, akkor jogunk van teljes meggyőződéssel mondani, hogy a kapitalisták kisajátítása szükségszerűen az emberi társadalom termelőerőinek óriási fejlődését hozza magával. Azonban azt, hogy milyen

* *Marx.* A gothai program kritikája. Id. kiad. 23. old. — *Ford.*

gyorsan halad majd ez a fejlődés előre, milyen gyorsan fog eljutni a munkamegosztás megszüntetéséhez, a szellemi és fizikai munka közti ellentét megszüntetéséhez, ahhoz, hogy a munka a „legfőbb életszükségletté" váljék, ezt nem tudjuk és *nem tudhatjuk.*

Éppen ezért jogosan csupán az állam elkerülhetetlen elhalásáról beszélhetünk, hangsúlyozva ennek a folyamatnak hosszú tartamát, hangsúlyozva, hogy ez attól függ, milyen gyorsan fejlődik a kommunizmus *felsőbb foka* és teljesen nyitva hagyva az elhalás határidőinek vagy konkrét formáinak kérdését, minthogy e kérdések megoldására anyaggal *nem* rendelkezünk.

Az állam akkor halhat majd el teljesen, amikor a társadalom megvalósítja majd azt a szabályt: „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint", azaz, amikor az emberek annyira hozzászoknak majd az együttélés alapvető szabályainak megtartásához és amikor munkájuk annyira termelékeny lesz, hogy önkéntesen fognak dolgozni *képességeik szerint.* A „polgári jog szűk látóhatárát", amely arra kényszerít bennünket, hogy shylocki[33] könyörtelenséggel kiszámítsuk, vajjon nem dolgozunk-e egy félórával is többet, mint a másik, nem kapunk-e kevesebb bért, mint a másik, — ezt a szűk látóhatárt akkor átléptük. A termékek elosztása akkor nem követeli majd, hogy a társadalom állapítsa meg, ki-ki mennyi terméket kap; mindenki szabadon vesz majd „szükségletei szerint".

Polgári szempontból könnyű az ilyen társadalmi rendet „merő utópiának" nyilvánítani és vigyorogni azon, hogy a szocialisták azt ígérik, mindenkinek joga lesz a társadalomtól bármily mennyiségű inyencfalatot, automobilt, zongorát stb. kapni, anélkül, hogy az egyes polgárok munkáját ellenőriznék. Ilyen vigyorgással intézi el a kérdést ma is a burzsoá „tudósok" többsége, akik ezzel tudatlanságukat árulják el és azt, hogy önzésből védik a kapitalizmust.

Tudatlanságukat, minthogy egyetlen szocialistának sem jutott eszébe „megígérni", hogy a kommunizmus fejlődésének felső foka be fog következni; a nagy szocialistáknak az a *jövőbelátása* pedig, hogy ez a szakasz be fog következni, más munkatermelékenységet tételez fel, mint a jelenlegi és *más* embert mint a *mostani* nyárspolgár, aki képes, akárcsak a szeminaristák Pomjalovszkijnál, „tréfából" rongálni a társadalmi vagyont és lehetetlent követelni.

Addig, amíg a kommunizmus „felsőbb" foka be nem következik, a szocialisták a munka mértékének és a fogyasztás mértékének *legszigorúbb* ellenőrzését követelik a társadalom részéről és az *állam részéről*. Csakhogy ezt az ellenőrzést a kapitalisták kisajátításán, a munkásoknak a kapitalisták feletti ellenőrzésén kell *elkezdeni*, s ezt az ellenőrzést nem a bürokraták államának, hanem a *felfegyverzett munkások* államának kell végrehajtania.

A kapitalizmus önző védelme a burzsoá ideológusok (és ezek uszályhordozói, például a Ceretelik, Csernovok és Társaik) részéről éppen abban áll, hogy a távoli jövőre vonatkozó vitákkal és szóbeszéddel *cserélik fel* a *mai* politika égető aktuális kérdését: a kapitalisták kisajátítását, *minden* polgárnak *egy* nagy „szindikátus", t. i. az egész állam munkásává s alkalmazottjává való átváltoztatását és az egész szindikátus egész munkájának alárendelését egy valóban demokratikus államnak, *a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjei államának*.

Mikor a tudós professzor, nyomában pedig a nyárspolgár, ennek nyomában pedig a Ceretelik és Csernovok, oktalan utópiákról, a bolsevikok demagóg ígéreteiről, a szocializmus „bevezetésének" lehetetlenségéről beszélnek, akkor tulajdonképpen éppen a kommunizmus felsőbb szakaszára vagy fokára gondolnak, melynek „bevezetését" senki nemcsak meg nem ígérte, de még csak nem is gon-

dolt arra, hogy megígérje, mert azt „bevezetni" egyáltalán nem lehet.

És itt jutottunk el a szocializmus és kommunizmus közti tudományos különbségnek ahhoz a kérdéséhez, amelyet Engels érintett a „szociáldemokrata" elnevezés helytelenségéről szóló, fent idézett fejtegetésében. Politikai tekintetben a kommunizmus első vagy alsóbb és felsőbb szakasza közti különbség az idők folyamán valószínűleg óriási lesz, azonban most, a kapitalizmus alatt, ezt a különbséget hangsúlyoznunk nevetséges volna és legfeljebb egyes anarchisták tolhatják ezt a különbséget előtérbe (ha ugyan maradt még az anarchisták között olyan, aki semmit sem tanult abból, hogy a Kropotkinok, Grave-ok, Cornelissenek és az anarchizmus többi „csillagai" „plechánovosan" szociálsovinisztákká váltak, vagy lövészárok-anarchistákká, ahogy Gé mondotta, ama kevés anarchisták egyike, akik megőrizték becsületüket s lelkiismeretüket).

A szocializmus és kommunizmus közti tudományos különbség azonban világos. Azt, amit szocializmusnak szokás nevezni, Marx a kommunista társadalom „első" vagy alsóbb szakaszának nevezte. Amennyiben a termelés eszközei *közös* tulajdonná válnak, annyiban a „kommunizmus" szó itt is alkalmazható, ha nem felejtjük el, hogy ez *nem* teljes kommunizmus. Marx magyarázatainak nagy jelentősége abban rejlik, hogy itt is következetesen alkalmazza a materialista dialektikát, a fejlődésről szóló tanítást, amikor a kommunizmust, mint a *kapitalizmusból* fejlődő valamit vizsgálja. Szkolasztikusan kigondolt, „kiagyalt" meghatározások és szavak feletti terméketlen viták helyett (mi a szocializmus, mi a kommunizmus) Marx annak elemzését adja, amit a kommunizmus gazdasági érettsége fokainak lehetne nevezni.

Első szakaszában, első fokán, a kommunizmus *nem*

lehet még gazdasági tekintetben teljesen érett, teljesen mentes a kapitalizmus hagyományaitól vagy nyomaitól. Innen az az érdekes jelenség, hogy a kommunizmus első szakasza nem lépi át a „*burzsoá* jog szűk látóhatárát". A polgári jog a *fogyasztási* cikkek elosztása tekintetében természetesen elkerülhetetlenül feltételezi a *polgári államot* is, minthogy a jog a jogszabály betartására *kényszerúteni* tudó szervezet nélkül — semmi.

Kiderül, hogy a kommunizmusban bizonyos ideig nemcsak a polgári jog marad meg, hanem a burzsoá állam is — burzsoázia nélkül!

Ez paradoxonnak látszhatik vagy egyszerű dialektikai elmejátéknak, amivel gyakran vádolják a marxizmust olyanok, akik cseppet sem fáradoztak azon, hogy tanulmányozzák rendkívül mély tartalmát.

A valóságban viszont az élet lépten-nyomon mutatja nekünk a réginek maradékait az újban, a természetben és a társadalomban egyaránt. És Marx nem önkényesen dugott egy darab „polgári" jogot a kommunizmusba, hanem azt vette, ami gazdasági és politikai tekintetben elkerülhetetlen egy oly társadalomban, amely a kapitalizmus *méhéből* került ki.

Abban a harcban, amelyet a munkásosztály a kapitalisták ellen felszabadulásáért folytat, a demokrácia jelentősége óriási. A demokrácia azonban korántsem átléphetetlen határ, hanem csupán fejlődési fok a feudalizmustól a kapitalizmushoz és a kapitalizmustól a kommunizmushoz vezető úton.

A demokrácia egyenlőséget jelent. Érthető, hogy milyen nagy jelentősége van a proletariátus egyenlőségért való harcának és az egyenlőség jelszavának — ha helyesen, az *osztályok* megszüntetése értelmében fogjuk fel. A demokrácia azonban csak *formális* egyenlőséget jelent. És nyomban azután, hogy megvalósul a társadalom összes tagjai-

nak egyenlősége a termelési eszközök birtoklása *tekintetében*, vagyis a munka egyenlősége, a munkabér egyenlősége — az emberiség előtt múlhatatlanul felmerül az a kérdés, hogy tovább kell menni, a formális egyenlőségről a ténylegeshez, vagyis annak a szabálynak a megvalósításához: „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint". Azt, hogy milyen átmenetek, milyen gyakorlati intézkedések útján jut el az emberiség ehhez a legmagasabb célhoz, nem tudjuk és nem tudhatjuk. De fontos, hogy tisztázzuk magunk előtt, milyen végtelenül hazug az az elterjedt polgári felfogás, hogy a szocializmus holt, megdermedt, egyszer és mindenkorra adott valami, holott a valóságban *csupán* a szocializmussal kezdődik majd a gyors, igazi, valóban tömegeket átfogó, a lakosság *többségének*, azután pedig az egész lakosságnak részvételével végbemenő haladás a társadalmi és egyéni élet minden területén.

A demokrácia — államforma, az állam egyik fajtája. Következésképpen a demokrácia, mint minden állam, nem más, mint az erőszak szervezett rendszeres alkalmazása emberekkel szemben. Ez a dolognak egyik oldala. Másrészről azonban a demokrácia a polgárok közötti egyenlőségnek, mindenki egyenlő jogának formális elismerését jelenti arra, hogy az állam berendezését és igazgatását meghatározza. Ez viszont azzal van kapcsolatban, hogy a demokrácia, fejlődésének bizonyos fokán, először is tömöríti a kapitalizmussal szemben a forradalmi osztályt, a proletariátust és lehetőséget ad neki arra, hogy szétverje, pozdorjává zúzza, a föld színéről elsöpörje a burzsoá, még a köztársasági-burzsoá államgépezetet is, az állandó hadsereget, a rendőrséget, bürokráciát, hogy azokat *demokratikusabb*, de még mindig állami gépezettel váltsa fel — a felfegyverzett munkástömegek képében —, amely aztán áttér a nép minden egyes tagjának a milíciába való bevonására.

Itt „a mennyiség átcsap minőségbe": a demokratizmus *ilyen* foka összefügg azzal, hogy elhagyjuk a polgári társadalom kereteit, megkezdjük a társadalom szocialista átszervezését. Hogyha tényleg *mindenki* résztvesz az állam igazgatásában, akkor a kapitalizmus már nem tarthatja magát. A kapitalizmus fejlődése viszont megteremti az *előfeltételeit* annak, hogy az állam igazgatásában tényleg „mindenkinek" *módjában álljon* résztvennie. Ilyen előfeltétel az általános írni-olvasni tudás, amelyet több leginkább előbbrehaladott kapitalista ország már megvalósított, továbbá a munkások millióinak „betanítása és fegyelmezése", a posta, vasutak, nagy gyárak, nagykereskedelem, bankügy stb. nagy, bonyolult, társadalmasított szervezete által.

Ilyen *gazdasági* előfeltételek mellett teljesen lehetséges azonnal, máról-holnapra áttérni arra, hogy miután megdöntöttük a kapitalistákat és a bürokráciát, a felfegyverzett munkássággal, az egész felfegyverzett néppel váltsuk fel őket a termelés és elosztás *ellenőrzésében*, a munka és a termékek *számvitelezésében*. (Az ellenőrzés és nyilvántartás kérdését nem kell összetéveszteni a tudományosan képzett mérnöki, mezőgazdász stb. személyzet kérdésével: ezek az urak ma a kapitalistáknak engedelmeskedve dolgoznak és még jobban fognak majd dolgozni holnap a fegyveres munkásoknak engedelmeskedve.)

Számvitel és ellenőrzés — ez a *legfontosabb*, ami a kommunista társadalom *első szakaszának* „elindításához", helyes működéséhez kell. *Minden* polgár fizetett alkalmazottjává lesz az államnak, melyet a felfegyverzett munkásság alkot. *Minden* polgár *egy*, az egész népre kiterjedő állami „szindikátus" alkalmazottjává és munkásává válik. A fő az, hogy azonos mérték szerint dolgozzanak, helyesen betartsák a munka mértékét és azonos mérték szerint kapjanak fizetést. Ennek számvitelét, ennek ellenőrzését a kapi-

talizmus rendkívül *leegyszerűsítette*, rendkívül egyszerű, minden írni-olvasni-tudó ember által elvégezhető felügyeleti és feljegyzési műveletekre, a négy számtani alapműveletismeretére és megfelelő elismervények kiadására.

Mikor a nép *többsége* kezd majd önállóan és mindenütt ilyen nyilvántartást, ilyen ellenőrzést gyakorolni a (most alkalmazottakká változott) kapitalisták és a kapitalista szokásokat megőrzött intellektuel urak felett, akkor az ellenőrzés tényleg egyetemessé, általánossá, az egész népre kiterjedővé válik, akkor nem lehet majd alóla sehogyse kibújni, „nem lesz hová szökni" elöle.*

Az egész társadalom egy iroda és egy gyár lesz, ahol egyenlő a munka és egyenlő a fizetés.

Ez a „gyári" fegyelem azonban, amelyet a kapitalistákat legyőzött, a kizsákmányolókat megdöntött proletariátus az egész társadalomra ki fog terjeszteni, semmiképpen sem ideálunk, sem végső célunk, csupán *lépcsőfok*, amely szükséges ahhoz, hogy a társadalom radikálisan megtisztuljon a kapitalista kizsákmányolás szennyétől és aljasságaitól és *tovább* haladhasson előre.

Attól az időponttól, mikor a társadalom összes tagjai, vagy legalább is óriási többségük, *maguk* megtanulták már az államot igazgatni, maguk vették kezükbe ezt az ügyet, „elrendezték" az ellenőrzést a kapitalisták elenyésző kisebbsége, a kapitalista szokásokhoz ragaszkodó uracskák, a kapitalisták által mélyrehatóan megrontott munkások felett, ettől az időponttól fogva kezd majd eltűnni minden igazgatás szükségessége általában. Mennél teljesebb a demokrácia, annál közelebb van az az időpont, amikor feleslegessé válik.

---

* Mikor az állam funkcióinak legfontosabb részében ilyen nyilvántartásra és ellenőrzésre redukálódik, amelyet maguk a munkások gyakorolnak, akkor az állam többé már nem „politikai állam", akkor a társadalmi funkciók politikaiakból egyszerű igazgatási funkciókká változnak. (V. ö. fentebb IV. fejezet, 2. §: Engels vitája az anarchistákkal.)

Mennél demokratikusabb az „állam", amely fegyveres munkásokból áll, s „már nem állam a szó szoros értelmében", annál gyosabban kezd elhalni *mindenfajta* állam.

Mert amikor majd *m i n d e n k i* megtanulta az igazgatást és valóban önállóan fogja igazgatni a társadalmi termelést, önállóan fogja megvalósítani a nyilvántartást és ellenörzést a semmittevök, úri csemeték, csalók és a „kapitalista hagyományok" egyéb ilyen „örzöi" felett, akkor a kibújás ez alól az egész nép gyakorolta nyilvántartás és ellenörzés alól olyan hihetetlenül nehézzé fog válni, olyan ritka kivétel lesz, valószínüleg olyan gyors és komoly büntetéssel jár majd (mert a fegyveres munkások gyakorlati emberek, nem érzelgös intellektuelek és aligha hagynak majd magukkal tréfálni), hogy a minden társadalmi együttéléshez szükséges egyszerü alapvetö szabályok megtartásának *s z ü k s é g s z e r ű s é g e* nagyon hamar *s z o k á s s á* fog válni.

És akkor szélesre tárul majd az ajtó az átmenethez a kommunista társadalom elsö szakaszából annak felsöbb szakaszába és ezzel együtt az állam teljes elhalásához.[34]

VI. FEJEZET

A MARXIZMUS OPPORTUNISTA ELSEKÉLYESÍTÉSE

Az a kérdés, hogyan viszonylik az állam a szociális forradalomhoz és a szociális forradalom hogyan viszonylik az államhoz, mint általában a forradalom kérdése is, nagyon kevéssé foglalkoztatta a II. Internacionále (1889—1914) legtekintélyesebb teoretikusait és közíróit. De az opportunizmus fokozódó növekedésének abban a folyamatában, amely 1914-ben a II. Internacionále csödjéhez vezetett, az a legjellemzöbb, hogy még akkor is, amikor szinte beleütköztek ebbe a kérdésbe, *igyekeztek megkerülni*, vagy pedig észre se venni.

Nagyjából és általánosságban azt mondhatjuk, hogy ennek a kérdésnek a megkerüléséből, hogy hogyan viszonylik a proletárforradalom az államhoz, ebből a *köntörfalazásból*, mely az opportunizmusnak kedvezett és az opportunizmust táplálta, keletkezett a marxizmus *meghamisítása* és teljes elsekélyesítése.

Hogy ezt a szomorú folyamatot legalább röviden jellemezzük, vegyük szemügyre a marxizmus legtekintélyesebb teoretikusait, Plechánovot és Kautskyt.

1. Plechánov vitája az anarchistákkal

Plechánov az anarchizmus és a szocializmus viszonyának kérdésével külön brosúrában foglalkozott, amely 1894-ben jelent meg németül „Anarchizmus és szocializmus" címmel.

Plechánov képes volt ezt a kérdést úgy tárgyalni, hogy teljesen megkerülte az anarchizmus elleni harc legaktuálisabb, legégetőbb és politikai tekintetben leglényegesebb pontját, nevezetesen a forradalomnak az államhoz való viszonyát és az állam kérdését általában! Brosúrájában két rész emelkedik ki, az egyik történelmi és irodalmi rész, Stirner, Proudhon stb. eszméinek történetére vonatkozó értékes anyaggal, a másik ízetlen filiszteri elmélkedés arról, hogy az anarchistát nem lehet megkülönböztetni a bandától.

Ez a téma-összeállítás nagyon érdekes és felette jellemző Plechánov egész működésére az oroszországi forradalom előestéjén és az egész forradalmi időszakban: Plechánov 1905—1917 között csakugyan félig doktrinérnek, félig filiszternek bizonyult, aki politikailag a burzsoázia uszályába kapaszkodott.

Láttuk, hogy Marx és Engels az anarchistákkal folytatott vitájukban a lehető legbehatóbban fejtették ki nézeteiket a forradalomnak az államhoz való viszonyáról. Engels, mikor 1891-ben kiadta Marxnak „A gothai program kritikája" című munkáját, azt írta, hogy: „Mi (t. i. Engels és Marx) akkoriban, alig két esztendővel az (I.) Internacionále hágai kongresszusa után,[35] a legélesebb harcban állottunk Bakuninnal és anarchistáival."*

Az anarchisták ugyanis a Párizsi Kommünt tanaikl igazolásaként valósággal „sajátjuknak" akarták tekinteni,

* *Marx.* A gothai program kritikája. Id. kiad. 8. old. — *Ford.*

s közben egyáltalán nem értették meg sem a Kommün tanulságait, sem e tanulságok marxi elemzését. Az anarchizmus nem adott semmi, az igazságot csak félig-meddig is megközelítő feleletet arra a konkrét politikai kérdésre, *össze* kell-e *zúzni* a régi államgépezetet? s ha igen, *mivel* kell pótolni?

De úgy beszélni az „anarchizmusról és szocializmusról", hogy megkerüljük az állam kérdését, hogy *nem vesszük észre* a marxizmus egész fejlődését a Kommün előtt és a Kommün után, ez feltétlenül az opportunizmusba való lecsúszást jelentette. Mert az opportunizmusnak leginkább arra van szüksége, hogy ez a két imént említett kérdés egyáltalában *fel se merüljön. Már* ez *maga* az opportunizmus győzelme.

2. Kautsky vitája az opportunistákkal

Kautsky művei közül kétségtelenül sokkal többet fordítottak le oroszra, mint bármely más nyelvre. Nem hiába jegyzik meg tréfásan egyes német szociáldemokraták, hogy Kautskyt többen olvassák Oroszországban, mint Németországban. (Zárójelben megjegyzem, ebben a tréfában sokkal több a mély történelmi tartalom, mint azt a tréfa szárnyrabocsátói sejtik. Az orosz munkások ugyanis azáltal, hogy 1905-ben valósággal rávetették magukat a világ legjobb szociáldemokrata irodalmának legjobb termékeire és ezeket más országokban elképzelhetetlen mennyiségben fordították le és adták ki, gyorsított ütemben vitték át proletármozgalmunk fiatal talajába, a szomszédos, haladottabb ország rengeteg tapasztalatát.)

Különösen ismert nálunk Kautsky a marxizmust népszerűsítő művein kívül, az opportunisták és vezérük, Bernstein ellen folytatott vitáiból. De majdnem ismeretlen egy tény, amelyet pedig nem szabad elhallgatnunk, ha azt tűz-

tük ki célunkul, hogy nyomon kövessük, hogyan süllyedt le Kautsky az 1914—1915-ös évek súlyos válsága idején hihetetlenül szégyenletes fejetlenségbe és a szociálsovinizmus megvédésébe. S ez a tény az, hogy Kautsky, mielőtt az opportunizmus legtekintélyesebb franciaországi és németországi képviselői (Millerand és Jaurès, — illetve Bernstein) ellen fellépett volna, felettébb ingadozó álláspontot foglalt el. A marxista „Zarjá",* amely 1901—1902-ben jelent meg Stuttgartban és a forradalmi proletariátus álláspontját képviselte, kénytelen volt *vitába bocsátkozni* Kautskyval, „kaucsukszerű"-nek nevezte 1900-ban a párizsi nemzetközi szocialista kongresszuson[36] benyujtott felemás, ingadozó és az opportunisták irányában békülékeny határozati javaslatát. A német sajtóban leveleket közöltek Kautskytól, melyek feltárták semmivel sem jelentéktelenebb ingadozásait Bernstein elleni hadbaszállása előtt is.

Hasonlíthatatlanul nagyobb jelentősége van azonban annak a körülménynek, hogy az opportunisták ellen folytatott vitájában magában a kérdés feltevésének és tárgyalásának módjában, most, amikor annak a legújabb árulásnak *történetét* tanulmányozzuk, amelyet Kautsky a marxizmus ellen elkövetett, az opportunizmus felé való rendszeres elhajlást vesszük észre, mégpedig éppen az állam kérdésében.

Vegyük Kautsky első nagyobb munkáját az opportunisták ellen, „Bernstein és a szocialdemokrata program" c. könyvét. Itt Kautsky részletesen cáfolja Bernsteint. De jellemző a következő: Bernstein „A szocializmus előfeltételei" c. herosztratoszi hírhedtségű könyvében a marxizmust „*blanquizmussal*" vádolja meg. (Ugyanezt a vádat azóta az oroszországi opportunisták és liberális burzsoák ezerszer elismételték a forradalmi marxizmus képviselői, a bolsevikok ellen.) Bernstein külön foglalkozik Marxnak „Polgár-

* „Zarjá" — „A Hajnal". — *Ford.*

háború Franciaországban" c. munkájával és — mint láttuk, teljesen sikertelenül — megpróbálja Marxnak a Kommün tanulságaiból levont álláspontját Proudhon álláspontjával azonosítani. Bernstein különös figyelmét főleg Marxnak az a következtetése vonja magára, amelyet Marx a „Kommunista kiáltvány" 1872-es előszavában hangsúlyoz s amely a következőképpen hangzik: „a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet, hogy azt saját céljaira mozgásba hozza".

Bernsteinnek annyira „megtetszett" ez a kijelentés, hogy könyvében nem kevesebb, mint háromszor ismétli és teljesen elferdítve, opportunista értelemben magyarázza.

Amint láttuk, Marx azt akarja mondani, hogy a munkásosztálynak *szét kell zúznia, össze kell törnie, fel kell robbantania* (Engels a „Sprengung" = robbantás szót használja) az egész államgépezetet. Bernstein pedig azt hozza ki belőle, hogy Marx ezekkel a szavakkal óva intette a munkásosztályt, *nehogy* a hatalom elfoglalásánál túlzottan forradalmi legyen.

Marx gondolatának durvább és szemérmetlenebb elferdítése el sem képzelhető.

Hogyan járt el Kautsky a bernsteiniáda[37] elleni legrészletesebb cáfolatában?

Kitért az elől, hogy ennél a pontnál teljes mélységében feltárja a marxizmus opportunista meghamisítását. Hivatkozott arra a mondatra, melyet Engelsnek Marx „Polgárháború"-jához írt előszavából fentebb idéztünk és kijelentette, hogy Marx szerint a munkásosztály nem veheti *egyszerűen* birtokába a *kész* államgépezetet, de általában *átveheti*. Ez minden. Arról, hogy Bernstein Marx valódi gondolatának *éppen az ellenkezőjét* tulajdonította Marxnak, hogy Marx 1852 óta a proletárforradalom feladatául az államgépezet „szétzúzását" tűzte ki, minderről Kautskynál egyetlen szó sincsen.

Az történt, hogy a marxizmus és az opportunizmus közötti legényegesebb különbséget a proletárforradalom feladatának kérdésében Kautsky egyszerüen elkente!

„A proletárdiktatúra problémájának kérdésében való döntést — írta Kautsky Bernstein *«ellen»* — egész nyugodtan a jövöre bízhatjuk." (172. old. 1899. évi német kiadás)

Ez nem polémia Bernstein *ellen*, hanem lényegében *engedmény* neki, hadállások feladása az opportunizmussal szemben, hiszen az opportunistáknak egyelöre nem is kell egyéb, mint az, hogy „egész nyugodtan a jövöre bízzuk" a proletárforradalom feladatainak minden alapvetö kérdését.

Marx és Engels 1852 töl 1891-ig, negyven éven át arra tanította a proletariátust, hogy szét kell zúznia az államgépezetet. Kautsky pedig 1899-ben, mikor azzal a ténnyel állott szemben, hogy az opportunisták ezen a ponton teljesen elárulták a marxizmust, annak a kérdésnek helyébe, hogy szét kell-e ezt a gépezetet zúzni, azt a kérdést *csempészi be*, hogy milyenek lesznek ennek a szétzúzásnak a konkrét formái és az alá a „vitánfelüli" (és meddö) filiszterigazságnak a védöszárnyai alá menekül, hogy a konkrét formákat nem tudhatjuk elöre!

Kautskyt szakadék választja el Marxtól abban a kérdésben, hogy mi a proletárpárt feladata a munkásosztálynak a forradalomra való elökészítése körül.

Vegyük Kautskynak következö, érettebb müvét, amelyet jelentékeny mértékben szintén az opportunizmus tévedései megcáfolásának szentelt. Ez a „Szociális forradalom" c. brosürája. A szerzö itt különösen a „proletárforradalom" és a „proletáruralom" kérdését tárgyalja. Nagyon sok olvasnivalót ad, ami rendkívül értékes, de éppen az állam kérdését *megkerülte*. A brosürában mindenütt az államhatalom meghódításáról van szó és csakis erröl; azaz a szerzö olyan fogalmazást választott, mely engedmény az opportunistákkal szemben, mert *megengedi* annak a lehetöségét, hogy a hata

lom meghódítása az államgépezet szétzúzása *nélkül* megy végbe. Éppen azt, amit Marx 1872-ben a „Kommunista kiáltvány" programjában „elavultnak" jelentett ki, Kautsky 1902-ben *feltámasztotta*.

Ebben a brosürában Kautsky külön fejezetet szentel a „szociális forradalom formáinak és fegyvereinek". Itt szó esik a politikai tömegsztrájkról is, a polgárháborúról is, valamint „a mai nagy államok olyan hatalmi eszközeiről, mint a bürokrácia és a hadsereg"; de arról, hogy mire tanította meg a munkásokat a Kommün, egy hang sincs. Engels nyilván nem hiába óvta különösen a német szocialistákat az állam iránt táplált „babonás tisztelettől".

Kautsky így fejti ki a kérdést: a győzelmes proletariátus „meg fogja valósítani a demokrata programot", aztán elmagyarázza ennek a programnak a pontjait. Arról azonban, hogy mi újat hozott az 1871-es év abban a kérdésben, hogy a polgári demokráciát proletárdemokrácia váltja fel — egy szó sincsen. Kautsky beéri ilyen „szolidan" hangzó közhelyekkel:

> .. „magától értetődik, hogy a mai viszonyok között nem jutunk uralomra. Maga a forradalom hosszú és mélyreható harcokat tételez fel, amelyek már meg fogják változtatni jelenlegi politikai és szociális szerkezetünket."

Kétségtelen, hogy ez épúgy „magától értetődik", mint az, hogy a ló zabot eszik és hogy a Volga a Káspi-tengerbe ömlik. Csak az a kár, hogy a „mélyreható" harc puszta és felfújt frázisával Kautsky *megkerüli* azt a forradalmi proletariátus számára életbevágó kérdést, hogy *miben* áll a proletariátus forradalmának az a „mélysége" az állammal kapcsolatban, a demokráciával kapcsolatban, ami minden megelőző, nem-proletár forradalomtól megkülönbözteti.

Amikor Kautsky ezt a kérdést megkerüli, *valójában* ezen a leglényegesebb ponton tesz engedményt az opportunizmusnak, melyet *szavakban* rettenetes hadüzenettel fenye-

get meg, hangsúlyozva a „forradalom eszméjének" jelentőségét (vajjon sokat ér-e ez az „eszme", ha nem merjük terjeszteni a munkások között a forradalom konkrét tanulságait?), vagy megjegyezve, hogy a „forradalmi idealizmus a legfontosabb", vagy kijelentve, hogy az angol munkás ma „vajmi kevéssé különbözik a kispolgártól".

> „A szocialista társadalomban — írja Kautsky — egymás mellett állhatnak fenn ... a legkülönbözőbb formájú üzemek: bürokratikus (??), szakszervezeti, szövetkezeti és magánüzemek"... „Vannak például üzemek, amelyek nem lehetnek meg bürokratikus (??) szervezet nélkül, ilyenek a vasutak. Itt a demokratikus szervezet olyan formát ölthet, hogy a munkások küldötteket választanak, akik valami parlamentfélét alakítanak és a parlament állapítja meg a munkarendet és ellenőrzi a bürokratikus szervezet vezetését. Más üzemeket át lehet majd adni a szakszervezeteknek, ismét másokat pedig szövetkezeti alapon lehet megszervezni."

Ez a fejtegetés téves és visszafejlődést jelent azzal szemben, amit Marx és Engels a hetvenes években a Kommün tanulságai alapján kifejtettek.

A vasutak semmiben sem különböznek az állítólag nélkülözhetetlen „bürokratikus" szervezet szempontjából bármilyen egyéb, gépekkel dolgozó nagyipari üzemtől, bármely gyártól, vagy áruháztól, avagy nagykapitalista mezőgazdasági üzemtől. Minden ilyen üzemben a technika kétségtelenül a legszigorúbb fegyelmet követeli meg, a legnagyobb pontosságot az egyes munkás részére kiutalt részmunka végrehajtásánál, mert különben megáll az egész üzem, megrongálódik a mechanizmus, elromlik a munkatermék. Minden ilyen üzemben a munkások természetesen „küldötteket fognak választani, akik azután *valami parlamentfélét* alakítanak".

De ennek a dolognak éppen az a lényege, hogy ez a valami „parlamentféle" *nem* lesz parlament a burzsoá parlamentáris intézmények értelmében. Éppen az a lényege,

hogy ez a „valami parlamentféle" *nem* csak „a munkarendet állapítja meg és a bürokratikus szervezet vezetését ellenőrzi", ahogyan ezt Kautsky elképzeli, akinek képzelete nem lépi át a polgári parlamentarizmus kereteit. A szocialista társadalomban ez a munkás-képviselőkből álló „valami parlamentféle" természetesen „meg fogja állapítani a munkarendet" és „ellenőrizni fogja a szervezet vezetését", *de* ez a szervezet *nem* lesz „bürokratikus". A munkások, miután elfoglalták a politikai hatalmat, szét fogják zúzni a régi bürokratikus szervezetet, földig le fogják rombolni, úgyhogy kő-kövön nem marad belőle és új szervezettel fogják pótolni, amely ugyanazokból a munkásokból és hivatalnokokból áll majd, akinek elbürokratásodása *ellen* azonnal foganatosítják a Marx és Engels által részletesen tárgyalt rendszabályokat: 1. nemcsak választottság, de elmozdíthatóság is bármely pillanatban; 2. a munkás fizetésénél nem magasabb fizetés; 3. azonnali átmenet arra, hogy *mindenki* végezze az ellenőrzés és felügyelet funkcióját, hogy *mindenki* „bürokratává" legyen egy időre és hogy ilymódon *senkise* válhassék „bürokratává".

Kautsky egyáltalában nem gondolta végig Marx következő szavait: „A Kommünt nem parlamentáris, hanem dolgozó testületnek szánták, amely egyidejűleg végrehajtó és törvényhozó testület".

Kautsky egyáltalán nem értette meg, hogy miben különbözik a polgári parlamentarizmus — amely a *(nem a nép számára való)* demokráciát egyesíti a *(nép ellen való)* bürokratizmussal — a proletár demokráciától, amely azonnal megtesz majd minden szükséges lépést ahhoz, hogy gyökerestől kiirtsa a bürokratizmust s amely képes is lesz arra, hogy ezeket az intézkedéseket végrehezvigye, egészen a bürokratizmus teljes megsemmisítéséig, a nép demokráciájának teljes meghonosításáig.

Kautsky itt is ugyanarról az állam iránt táplált „babo-

nás tiszteletről", a bürokratizmusba vetett „babonás hitről" tesz tanúságot.

Térjünk át Kautsky utolsó és legjobb művére, amelyet az opportunisták ellen írt, az „A hatalomhoz vezető út" c. füzetére (melyet úgy hiszem, nem adtak ki oroszul, mert 1909-ben jelent meg, amikor nálunk a reakció a tetőpontján állott).[38] Ez a füzet nagy lépést jelent előre, amennyiben nem a forradalmi programról általában van benne szó, mint az 1899-ben Bernstein ellen írott munkában; nem is a szociális forradalom feladatairól, függetlenül attól, hogy milyen időpontban tör is az ki, mint az 1902-ben írott „Szociális forradalom" c. brosúrában, hanem azokról a konkrét feltételekről, melyek annak elismerésére kényszerítenek bennünket, hogy a „forradalmak kora" *közeledik.*

A szerző határozottan rámutat az osztályellentétek kiélesedésére általában és az imperializmusra, amely ebben a vonatkozásban különösen fontos szerepet tölt be. Nyugat-Európa „1789—1871-es forradalmi korszaka" után 1905-ben hasonló korszak kezdődött meg a Kelet számára. A világháború fenyegető gyorsasággal közeledik. „A proletariátus már nem beszélhet időelőtti forradalomról." „Forradalmi időszakba léptünk." „Kezdődik a forradalmak kora."

Ezek a kijelentések teljesen világosak. Kautskynak ez a brosúrája mértékül szolgálhat ahhoz, hogy lássuk, minek *igérkezett* a német szociáldemokrácia az imperialista háború előtt és milyen mélyre süllyedt (Kautskyval együtt) a háború kitörésekor. „A jelenlegi helyzet — írja Kautsky a szóbanforgó brosúrában — azt a veszedelmet rejti magában, hogy mi (t. i. a németországi szociáldemokrácia) könnyen «mérsékeltebbeknek» mutatkozunk, mint amilyenek valósággal vagyunk." Kiderült azonban, hogy a valóságban a németországi szociáldemokrata párt sokkal mérsékeltebb és opportunistább, mint amilyennek mutatkozott!

Annál jellemzőbb, hogy Kautsky, noha a már meg-

kezdődött forradalmi korszakról ennyire határozott kijelentést tesz, ebben a füzetben is, melyet saját szavai szerint éppen a „*politikai* forradalom" elemzésének szán, az állam kérdését újra teljesen megkerülte.

Ezeknek a kérdés elöl való kitéréseknek, elhallgatásoknak és köntörfalazásoknak összessége elkerülhetetlenül éppen azt az opportunizmushoz való teljes átpártolást eredményezte, amelyről most beszélnünk kell.

A németországi szociáldemokrácia, Kautsky személyében, mintegy a következőket jelentette ki: Megmaradok forradalmi nézeteim mellett (1899). Különösképpen elismerem a proletariátus szociális forradalmának elkerülhetetlenségét (1902). Elismerem, hogy az új forradalmi korszak elkezdődött (1909). De azért mégis visszafelé megyek azzal szemben, amit Marx már 1852-ben mondott, mihelyt arról van szó, hogy melyek a proletárforradalom feladatai az állammal szemben (1912).

Így és nem másként állt a kérdés abban a vitában is, amelyet Kautsky Pannekoekkal folytatott.

3. Kautsky vitája Pannekoekkal

Pannekoek Kautskyval szemben, mint annak a „baloldali radikális" áramlatnak képviselője lépett fel, melynek soraiban ott voltak Rosa Luxemburg, Karl Radek és mások, és amely, a forradalmi taktika mellett szállva síkra, megegyezett abban a meggyőződésben, hogy Kautsky a marxizmus és az opportunizmus közt elvtelenül ingadozó „centrum" álláspontjára tér át. A háború teljesen igazolta ennek a nézetnek a helyességét, amikor a (tévesen marxistának nevezett) „centrum" iránya, vagyis a „kautskyzmus", a maga teljes visszataszító siralmasságában mutatkozott meg.

Pannekoek az állam kérdését érintő „Tömegakciók

és forradalom" („Neue Zeit" 1912. XXX. 2.) c. cikkében Kautsky állásfoglalását úgy jellemzi, mint a „passzív radikalizmus" álláspontját, a „tétlen várakozás elméletét". „Kautsky nem akarja meglátni a forradalom folyamatát" (616. old.). A kérdés ilyen feltevésével Pannekoek áttért a minket most érdeklő tárgyra, arra, hogy mik a proletárforradalom feladatai az állammal szemben.

„A proletariátus harca — írta Pannekoek — nem egyszerűen harc a burzsoázia ellen az államhatalom*ért*, hanem egyúttal harc az államhatalom *ellen*... Ennek a forradalomnak tartalma az állam hatalmi eszközeinek megsemmisítése és kiszorítása (szószerint „feloszlatása", „Auflösung") a proletariátus hatalmi eszközeinek segítségével (544. old.) ...A harc csak akkor szünik meg, ha végeredményképpen bekövetkezik az államszervezet teljes elpusztítása. A többség szervezete akkor azzal bizonyította be fölényét, hogy megsemmisítette az uralkodó kisebbség szervezetét." (548. old.)

Pannekoek gondolatainak megfogalmazása nagyon hiányos. De a gondolat maga mégis világos — és érdekes, *hogyan* cáfolta ezt a gondolatot Kautsky.

„Eddig — írja Kautsky — a szociáldemokraták és az anarchisták közötti ellentét abban állott, hogy az előbbiek meghódítani akarták az államhatalmat, az utóbbiak pedig elpusztítani. Pannekoek mindkettőt akarja". (724. old.)

Pannekoek fejtegetése nem eléggé szabatos és nem eléggé konkrét (nem beszélve cikkének egyéb hiányairól, amelyek nem érintik a szóban forgó kérdést), de Kautsky éppen a dolognak Pannekoek által érintett *elvi* lényegét ragadta ki és ebben a *sarkalatos elvi* kérdésben teljesen cserbenhagyta a marxizmus álláspontját és egészen átpártolt az opportunizmushoz. A szociáldemokraták és anarchisták közötti különbséget egészen helytelenül határozza meg, a marxizmust végkép meghamisítja és elsekélyesíti.

A marxisták és anarchisták között a különbség: 1. A

marxisták, amikor az állam teljes megszüntetését tűzik ki célul, azt tartják, hogy ez a cél csak azután valósítható meg, miután a szocialista forradalom már megszüntette az osztályokat, vagyis mint eredménye a szocializmus megvalósításának, mely az állam elhalásához vezet; az anarchisták viszont máról-holnapra akarják az állam teljes megszüntetését, nem értik meg e megszüntetés megvalósíthatóságának feltételeit. 2. A marxisták elkerülhetetlenül szükségesnek tartják azt, hogy a proletariátus, miután a politikai hatalmat meghódította, teljesen elpusztítsa a régi államgépezetet, és újjal pótolja, amely, a Kommün típusának megfelelően, a felfegyverzett munkások szervezetéből áll; az anarchisták pedig, az államgépezet szétrombolását követelve, egészen zavarosan képzelik el, *mivel* helyettesítse azt a proletariátus és *hogyan* használja fel a forradalom hatalmát; sőt, az anarchisták ellenzik, hogy a forradalmi proletariátus az államhatalmat felhasználja, ellenzik a proletariátus forradalmi diktatúráját. 3. A marxisták követelik a proletariátus előkészítését a forradalomra a mai állam kihasználásával; az anarchisták ezt ellenzik.

Ebben a vitában a marxizmust Kautskyval szemben Pannekoek képviseli, hiszen éppen Marx tanította, hogy a proletariátus nem hódíthatja meg egyszerűen az államhatalmat olyan értelemben, hogy a régi államgépezet új kézbe megy át, hanem hogy ezt a gépezetet széjjel kell zúznia, össze kell törnie és újjal kell pótolnia.

Kautsky cserbenhagyja a marxizmust és átmegy az opportunistákhoz, — mert az államgépezetnek éppen ez a lerombolása, mely az opportunisták számára teljesen elfogadhatatlan, nála teljesen eltűnik s az opportunisták számára nyitva marad a hátsó ajtó abban az értelemben, hogy a „meghódítást" egyszerű többségrejutásnak magyarázzák.

Kautsky, hogy a marxizmus meghamisítását elpalástolja, igazi betűrágó módjára jár el: Kirukkol egy magától

Marxtól vett „idézettel". 1850-ben Marx arról ír, hogy „az erőt a legmesszebbmenően az államhatalom kezébe" kell „centralizálni". És Kautsky diadalmasan kérdezi: vajjon Pannekoek szét akarja-e rombolni a „centralizációt"?

Ez már közönséges szemfényvesztés, olyan, mint a marxizmus és a proudhonizmus bernsteini azonosítása, a centralizmusnak föderalizmussal való helyettesítése kérdésében.

Ezt az „idézetet" Kautsky a hajánál fogva rángatta elő. Centralizmus lehetséges mind a régi, mind az új államgépezet mellett. Ha a munkások önként egyesítik majd fegyveres erejüket, ez centralizmus lesz, de a centralizált államszervezet, az állandó hadsereg, a rendőrség és a bürokrácia „teljes lerombolásán" alapuló centralizmus. Kautsky csaló módjára viselkedik, amikor megkerüli Marx és Engels nagyon jól ismert fejtegetéseit a Kommünről és olyan idézetet ráncigál elő, melynek a kérdéshez semmi köze.

> ...„Pannekoek talán meg akarja semmisíteni a tisztviselők állami funkcióit?" — folytatja Kautsky. — „De hiszen még a pártban és a szakszervezetekben sem tudunk meglenni hivatalnokok nélkül, hogy az államigazgatásról ne is beszéljünk. Programunk nem az állami hivatalnokok megszüntetését követeli, hanem azt, hogy a hatóságokat a nép válassza"... „Nálunk most nem arról van szó, hogy milyen formát ölt majd a közigazgatási szervezet a «jövő államában», hanem arról, hogy politikai harcunk megszünteti-e (szószerint: feloldja, auflöst) az államhatalmat, *mielőtt még elfoglaltuk volna.*" (Kautsky kiemelése.) „Melyik minisztériumot lehetne hivatalnokaival együtt megszüntetni?" Következik a közoktatásügyi, igazságügyi, pénzügyi, hadügyi minisztériumok felsorolása. „Nem. A kormány elleni politikai harcunk a mostani minisztériumok egyikét sem fogja eltörölni... Félreértések elkerülése végett ismétlem: most nem arról van szó, hogy a győzelmes szociáldemokrácia «a jövő államának» milyen formát fog adni, hanem arról, hogyan alakítja át mint ellenzék a mai államot." (725. old.)

Ez nyilvánvaló ferdítés. Pannekoek a kérdést éppen a *forradalomra* vonatkozóan tette fel. Ez világosan kitünik mind cikke címéből, mind az idézett részekből is. Kautsky azzal, hogy az „ellenzék" kérdésére ugrik át, felcseréli a forradalmi álláspontot az opportunistával. Nála ez sül ki a dologból: ma ellenzék vagyunk, a hatalom elfoglalása *után* majd beszélünk a dologról. *Elsikkad a forradalom*... És éppen ez az, ami az opportunistáknak kell.

Nem ellenzékről és nem politikai harcról általában van itt szó, hanem éppen a *forradalomról*. A forradalom abban áll, hogy a proletariátus *elpusztítja* a „közigazgatási szervezetet", sőt az *egész* államszervezetet és újjal, felfegyverzett munkásokból állóval pótolja. Kautsky „babonás tiszteletet" tanúsít a „minisztériumokkal" szemben, ámde miért ne lehetne ezeket — mondjuk — szakemberek bizottságaival pótolni, amikor majd a munkás- és katonatanácsok teljes és egyedüli hatalma uralkodik?

A dolog lényege egyáltalában nem az, hogy megmaradnak-e a „minisztériumok", lesznek-e „szakemberekből álló bizottságok" vagy más ilyen intézmények; ez teljesen lényegtelen. A dolog lényege az, hogy megmarad-e a régi (ezerféle szállal a burzsoáziához fűzött, rutinnal és megcsontosodott szokásokkal telített) államgépezet vagypedig *elpusztítjuk* és *újjal* pótoljuk-e? A forradalomnak nem szabad abban állnia, hogy egy új osztály a *régi* államgépezet segítségével vezényeljen és kormányozzon, hanem abban kell állnia, hogy ezt a gépezetet *szétzúzza* és *új* gépezet segítségével vezényeljen és kormányozzon — a marxizmusnak ezt az *alapvető* gondolatát Kautsky elkente vagypedig egyáltalán meg sem értette.

A hivatalnokokra vonatkozó kérdése szemléltetően mutatja, hogy nem értette meg a Kommün tanulságait és Marx tanítását. „A pártban és a szakszervezetekben sem tudunk meglenni hivatalnokok nélkül"...

A *kapitalizmusban, a burzsoázia uralma* alatt nem tudunk meglenni hivatalnokok nélkül. A kapitalizmus elnyomja a proletariátust, a dolgozó tömegeket rabszolgasorban tartja. A kapitalizmusban a bérrabszolgaság, a tömegek ínsége és nyomora által teremtett egész helyzet megszükíti és összezsugorítja, megnyirbálja és eltorzítja a demokratizmust. Ezért és csakis ezért korrumpálják a kapitalizmus körülményei politikai és szakszervezeti tisztviselőinket (azaz pontosabban mondva, ezért mutatkoznak ezeknél a korrumpálás tendenciái), ezért hajlamosak arra, hogy bürokratákká, azaz a tömegektől elszakadt, a tömegek *fölé* helyezkedő, kiváltságos egyénekké váljanak.

Ez a bürokratizmus *lényege* és ezért elkerülhetetlen *még* a proletártisztviselőknek bizonyos fokig való „elbürokratásodása" is mindaddig, amíg a tőkések nincsenek kisajátítva, amíg a burzsoázia uralma nincs megdöntve.

Kautskynál a dolog így fest: ha megmaradnak a választott tisztviselők, akkor megmaradnak a szocializmusban is a hivatalnokok, megmarad a bürokrácia! És éppen ez az, ami nem igaz. Éppen a Kommün példáján mutatta meg Marx, hogy a szocializmusban a tisztviselők megszűnnek „bürokraták", „hivatalnokok" lenni, éspedig abban a mértékben, *amilyen mértékben* bevezetjük a választottságon kívül *még* a bármikor való visszahívást is, *és még* a fizetésnek a munkás átlagbérére való lecsökkentését, *és még* a parlamentáris testületeknek „dolgozó, egyidejűleg törvényhozó és a törvényeket végrehajtó testületek" által való helyettesítését is.

Lényegében Kautsky egész érvelése Pannekoekkal szemben és különösen az a nagyszerű érve, hogy a szak- és pártszervezetekben sem tudunk meglenni hivatalnokok nélkül, azt mutatja, hogy Kautsky Bernsteinnek általában a marxizmus ellen irányuló régi „érveit" ismétli meg. Bernstein „A szocializmus előfeltételei" c. renegát könyvében a

„primitív" demokrácia eszméje ellen hadakozik, az ellen, amit ő „doktrinér demokratizmus"-nak nevez: kötött mandátumok, javadalmazás nélküli tisztviselők, az erőtlen központi képviselet stb. ellen. A „primitív" demokratizmus tarthatatlanságának bizonyítására Bernstein az angol trade-unionok tapasztalataira hivatkozik, úgy, ahogy azokat a Webb-házaspár magyarázza. Hetvenéves fejlődésük folyamán, úgymond, mégpedig állítólag „teljes szabadságban" végbement fejlődésük folyamán (német kiadás 137. old.), a trade-unionok meggyőződtek éppen a primitív demokratizmus teljes használhatatlanságáról és a megszokott módszerrel helyettesítették: a bürokratizmussal párosult parlamentarizmussal.

A valóságban a trade-unionok nem „teljes szabadságban", hanem *teljes kapitalista rabságban* fejlődtek, amely mellett természetesen „nem lehet elkerülni" az uralkodó rossznak, erőszaknak és hazugságnak tett olyan engedményeket, mint pl. a szegények kizárása a „felsőbb" igazgatásból. A szocializmusban elkerülhetetlenül újra feléled sok minden a „primitív" demokráciából, mert a civilizált társadalmak történetében elöször emelkedik fel a lakosság *tömege önálló* tevékenységre, éspedig nemcsak szavazások és választások alkalmával, *hanem a mindennapi közigazgatásban is.* A szocializmusban sorra *mindenki* résztvesz majd az igazgatásban és hamarosan megszokja majd azt, hogy senki se igazgasson.

Marx zseniális bíráló, elemző elméjével meglátta a Kommün gyakorlati rendszabályaiban azt a *fordulópontot*, melytől félnek s melyet nem akarnak elismerni az opportunisták, mert gyávák és mert nem óhajtják a végleges szakítást a burzsoáziával, és amelyet nem akarnak meglátni az anarchisták, vagy azért, mert hebehurgyák, vagypedig azért, mert nem értik meg általában a tömegekre kiterjedő

változások körülményeit. „A régi államgépezet szétrombolására gondolnunk sem szabad; hogyan boldogulnánk minisztériumok és hivatalnokok nélkül?" — így gondolkodik a szöröstől-böröstől nyárspolgárrá lett opportunista, aki alapjában véve nemcsak nem hisz a forradalomban, a forradalom teremtő erejében, de halálosan fél is tőle (mint ahogy félnek tőle a mi mensevikeink és eszereink).

„*Csak* a régi államgépezet szétrombolására kell gondolnunk, felesleges az elmúlt proletárforradalmak *konkrét* tanulságainak vizsgálatába mélyedni és azt elemezni, *hogyan* és *mivel* pótoljuk az elpusztítottat" — így elmélkedik az anarchista (természetesen az anarchisták legjava és nem az olyan, aki Kropotkin és Társai példájára, a burzsoázia nyomában kullog); ez az anarchistáknál a *kétségbeesés* taktikájához vezet és nem olyan konkrét feladatokkal számotvető forradalmi munkához, amely könyörtelenül merész és egyben figyelembe veszi a tömegmozgalom gyakorlati körülményeit is.

Marx megtanít bennünket arra, hogy mind a két hibát kikerüljük, megtanít arra, hogy rettenthetetlen bátorsággal pusztítsuk el az egész régi államgépezetet, de ugyanakkor arra is megtanít, hogy a kérdést konkréten tegyük fel: a Kommün képes volt arra, hogy néhány hét alatt *megkezdje* az *új*, proletár államgépezet kiépítését, azzal, hogy végrehajtott ilyen meg ilyen, a demokrácia gyarapítását és a bürokratizmus kiirtását szolgáló rendszabályokat. Tanuljunk a kommünároktól forradalmi bátorságot, tekintsük gyakorlati rendszabályaikat, mint a gyakorlatban nélkülözhetetlen és azonnal megvalósítható rendszabályok *vázlatát* és akkor, *ha ezen az úton haladunk*, el fogunk érni a bürokratizmus teljes megsemmisítéséig.

E megsemmisítés lehetőségét biztosítja az, hogy a szocializmus megrövidíti a munkanapot, a *tömegeket* új életre emeli fel, a lakosság *többsége* számára olyan viszonyokat

teremt, amelyek lehetővé teszik kivétel nélkül *mindenkinek* az „állami funkciók" gyakorlását, ez pedig elvezet minden állam *teljes elhalásához* általában.

> ...„A tömegsztrájk feladata — folytatja Kautsky — nem lehet az, hogy *szétrombolja* az államhatalmat, hanem csupán az, hogy a kormányt valamely meghatározott kérdésben engedékenységre bírja, vagy hogy egy, a proletariátussal szemben ellenséges kormányt egy vele szemben előzékeny (entgegenkommend) kormánnyal váltson fel... De soha és semilyen körülmények között nem vezethet ez" (vagyis a proletariátus győzelme egy ellenséges kormány felett) „az államgépezet *szétrombolásához*, hanem csak az erőviszonyok bizonyosfokú *eltolódásához* (Verschiebung) az *államhatalmon belül*... És politikai harcunk célja, ugyanúgy mint eddig, az marad, hogy az államhatalmat parlamenti többség útján foglaljuk el és hogy a parlamentet a kormány urává tegyük."[9] (726., 727., 732. old.)

Ez már a legtisztább és legútszélibb opportunizmus, lemondás a gyakorlatban a forradalomról, amelyet szavakban elismernek. Kautsky gondolata nem haladja túl a „proletariátussal szemben előzékeny kormány" gondolatát, újabb lépés vissza a nyárspolgáriasság felé, szemben az 1847-es évvel, amikor a „Kommunista kiáltvány" a „proletariátusnak uralkodó osztállyá emelését" tüzte ki célul.

Kautskynak az általa annyira imádott „egységet" a Scheidemannokkal, Plechánovokkal, Vanderveldékkel kell megvalósítania, akik mindannyian hajlandók egy, „a proletariátussal szemben előzékeny" kormányért küzdeni.

Mi ellenben szakítunk a szocializmusnak ezekkel az árulóival és harcolni fogunk az egész régi államgépezet szétrombolásáért, úgyhogy a felfegyverzett proletariátus maga *legyen kormánnyá*. Ez két homlokegyenest ellenkező dolog.

Kautskynak a Legienek, a Davidok, Plechánovok, Potrjészovok, Ceretelik, Csernovok kellemes társaságában

a helye, akik mindannyian hajlandók harcolni „az erőviszonyok eltolódásáért az államhatalmon belül", „a parlamenti többség megszerzéséért" és azért, hogy a „parlament ura legyen a kormánynak" — ezekért a felette nemes célokért, amelyek mind teljesen elfogadhatók az opportunisták számára, mert hiszen minden megmarad továbbra is a burzsoá parlamentáris köztársaság keretein belül.

Mi ellenben szakítunk az opportunistákkal és az egész öntudatos proletariátus velünk lesz abban a harcban, amely nem az „erőviszonyok eltolódásáért", hanem a *burzsoázia megdöntéséért*, a burzsoá parlamentarizmus *elpusztításáért*, a Kommün-típusú demokrata köztársaságért, illetve a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjei köztársaságáért, a proletariátus forradalmi diktatúrájáért folyik.

* * *

A nemzetközi szocializmus táborában Kautskytól még tovább jobbra állanak az olyanfajta irányzatok, mint a „Sozialistische Monatshefte" Németországban (Legien, David, Kolb és sokan mások, ideszámítva a skandináv Stauningot és Brantingot), mint a jaurèsisták[39] és Vandervelde Franciaországban és Belgiumban, mint Turati, Treves és az olasz párt jobbszárnyának többi képviselői, mint a fábiánusok és a „függetlenek" Angliában (a „független munkáspárt", amely a valóságban mindig függött a liberálisoktól) stb. stb. Mindezek az urak, akik a párt parlamenti munkájában és sajtójában igen nagy, sőt gyakran vezetőszerepet játszanak, kereken elvetik a proletariátus diktatúráját és mindannyian leplezetlenül opportunisták. Ezeknek az uraknak a szemében a proletárdiktatúra „ellentmond" a demokráciának!! Ezek lényegében miben sem különböznek komolyan a kispolgári demokratáktól.

Ha ezt a körülményt tekintetbe vesszük, akkor joggal vonjuk le azt a végkövetkeztetést, hogy a II. Internacionále

hivatalos képviselőinek túlnyomó többsége teljesen lesiklott az opportunizmusba. A Kommün tapasztalatait nemcsak elfelejtették, de meg is hamisították. Nemcsak nem vésték a munkástömegek tudatába azt, hogy közeledik az idő, amikor ki kell állniok a porondra, szét kell törniök a régi államgépezetet és azt újjal kell pótolniok, s hogy ilyen módon politikai uralmukat a társadalom szocialista átalakításának alapjává kell tenniök, — éppen az ellenkezőjét verték a tömegek fejébe s a „hatalom elfoglalását" úgy állították be, hogy az opportunizmus számára ezer hátsó ajtó maradt.

Annak a kérdésnek a meghamisítása és elhallgatása, hogy hogyan viszonylik a proletárforradalom az államhoz, óriási szerepet kellett, hogy játsszék akkor, amikor az államok az imperialista versengés következtében megerősödött katonai szervezeteikkel háborús szörnyetegekké lettek, amelyek emberek millióit irtják ki azért, hogy eldöntsék a vitát: Anglia vagy Németország, az egyik vagy a másik tőkéje uralkodjék-e a világon.*

---

* *A kéziratban ez következik:*

VII. FEJEZET

AZ 1905-ÖS ÉS AZ 1917-ES OROSZ FORRADALOM TAPASZTALATAI

A téma, amelyet a fejezet címe jelez, oly végtelenül nagy, hogy köteteket lehetne és kellene róla írni. A jelen brosúrában természetesen csak e tapasztalat legfőbb tanulságaira szorítkozhatunk, melyek közvetlenül arra vonatkoznak, hogy a forradalomban mik a proletariátus feladatai az államhatalommal kapcsolatban. *(Itt a kézirat félbeszakad. — Szerk.)*

UTÓSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ

Ezt a füzetet 1917 augusztusában és szeptemberében írtam. A VII. fejezet: „Az 1905-ös és 1917-es orosz forradalom tapasztalatai" vázlatban már készen is volt. De a címen kívül egyetlenegy sort sem tudtam belőle megírni: „megzavart" a politikai válság, az 1917-es Októberi Forradalom előestéje. Az ilyen „zavarásnak" csak örülni lehet. A brosüra második része (amely „az 1905-ös és 1917-es orosz forradalom tapasztalatairól" szól majd), talán sokáig várat még magára; kellemesebb és hasznosabb dolog „a forradalom tapasztalatait" végigcsinálni, mint írni róluk.

Petrográd, 1917 november 30.

A szerző

JEGYZETEK

[1] Az „*Állam és forradalom*" c. brosúrát Lenin 1917 augusztus—szeptemberében írta Helsingsforsban. A nyomdák túlterheltsége és lassú munkája miatt csak 1918-ban jelent meg. — *5*

[2] *Fábiánusok* — a szociálreformista, magát szocialistának valló „Fábiánus Társaság" tagjai, amelyet 1884-ben Angliában alapított a polgári értelmiség egy csoportja. A társaság nevét Fabius Cunctator (a késedelmeskedő) római hadvezérről vette, aki lassúságáról és arról a taktikájáról volt híres, hogy a döntő ütközetek elől kitért. Az 1914—18-as imperialista háború alatt a fábiánusok szociálsoviniszta álláspontou voltak. — *6*

[3] *Koalíciós kormány* — 1917 május 5-én, két hónappal a cárizmus bukása — 1917 február 27 (március 12) — után alakult kormány, amelyben a nagyburzsoázia képviselőin kívül a mensevik Szkóbeljev és Cereteli és a szociálforradalmár Csernov és Kerenszkij is résztvettek. A „miniszter-szocialisták" „demokratikus" beszédekkel és javaslatokkal álltak ki a nép elé, míg a burzsoázia vezérei az ő fedezetük alatt gyüjtöttek erőt támadásra a forradalom ellen. — *18*

[4] *Harmincéves háború* (1618—1648) — kezdődött mint a német feudális fejedelmek háborúja a császári hatalom ellen, később azonban az európai országok többségének a háborúba bevonása következtében nemzetközi jellegűvé vált. Ez a háború Németország további politikai feldarabolásához s az ország nagymérvű feldúlásához vezetett. — *26*

[5] *A gothai program kritikájával* („Széljegyzetek a német munkáspárt programjához" 1875 május 5) Marx azok ellen a súlyos opportunista hibák ellen lépett fel, amelyeket a német szociáldemokrácia vezetői elvi kérdésekben követtek el, amikor a 60-as évek óta fennálló két német munkáspárt — a Liebknecht és Bebel vezette Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt (az ú. n. „eisenachiak") és a lassalleánusok által vezetett Általános Német Munkásegylet — egyesült. Marx a programtervezethez fűzött „széljegyzeteit" az „eisenachiak" vezetőinek küldte el, közvetlenul

W. Brackénak, egy rövid kísérő levéllel. Az 1875 május 25-én, a gothai egyesülési kongresszuson elfogadott végleges program („Németország Szocialista Munkáspártjának Programja") Marx kritikáját csak lényegtelen pontokban vette figyelembe. A gothai program hivatalosan 1891-ig volt érvényben, amikoris az ú. n. „erfurti programmal" helyettesítették. Marx kritikáját magyarul lásd *Marx*. A gothai program kritikája. Moszkva, Idegennyelvű Irodalmi Kiadó 1947. — *27*

[6] *Legitim monarchia* — a „legitim" („törvényes") Bourbon-dinasztia uralma. A Bourbon-dinasztia Franciaországban 1789 előtt (a XVI. század vége óta) és a restauráció korában (1815—1830) volt uralmon. — *34*

[7] *Júliusi monarchia* — 1830 júliusában a forradalom elkergette a Bourbonokat és a trónt az Orléans-házból származó Lajos Fülöp foglalta el A júliusi monarchia elsősorban a finánctőke uralma volt. A burzsoázia többi része ki volt rekesztve az uralomból. 1848-ban a februári forradalom döntötte meg. — *34*

[8] *„Die Neue Zeit"* („Új Idő") — a német szociáldemokrácia elméleti folyóirata, 1883—1922. 1916-ig Karl Kautsky szerkesztette. — *41*

[9] 1905 decemberében folyt le a *moszkvai munkások* hősies *felkelése* a cári kormány ellen. A moszkvai felkelés veresége után Plechánov azt írta, hogy a munkásoknak „nem kellett volna fegyverhez nyúlni". Plechánovnak ezt az opportunista nézetét, amelyet valamennyi opportunista felkapott, Lenin könyörtelenül kigúnyolta és sok cikkben és beszédben leleplezte. Lásd többek közt: *Lenin*. Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1948. 155—163. old. („Előszó Marx Kugelmannhoz intézett leveleinek orosz fordításához.") — *44*

[10] Marxnak *Kugelmann*-hoz írt levelei németül először a „Neue Zeit"-ben jelentek meg (20. évf. 1901/02). A Lenin által sajtó alá rendezett orosz kiadás Pétervárott 1907-ben jelent meg. Lenin előszavát lásd *Lenin*, Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1948. 155—163. old. — *46*

[11] Az 1908 februári portugáliai és az 1908 augusztusi törökországi burzsoá forradalomról van szó. — *47*

[12] *Második császárság* — Louis Bonaparte, III. Napoleon császársága (1852—1870) Franciaországban. — *49*

[13] *Proudhonisták* — P. J. Proudhon (1809—1865) francia közgazdász, politikus. A kapitalizmus kispolgári bírálója. A tőkés rendszerrel szembeállította a kistermelők rendjét, akik az önnön munkájukkal előállított termékeket egymás közt a végzett munka arányában az „ingyen hitelt" nyújtó „népbank" által kibocsátott csereutalványok segítségével kicserélik. Proudhon elismerte a proletariátus szervezkedésének szükségességét, de csupán különféle szövetkezetek formájában, amelyek mintegy a kapitalizmus háta mögött építenék fel a szocializmust. Proudhon ellenezte a szakszervezeteket, sztrájkokat, az állam beavatkozását a munkaviszonyokba s általában a proletariátus részvételét a politikai harcban (ezért lett a békés „individuális" anarchizmus megalapítója). Az I. Inter-

nacionále idején a proudhonizmusnak a latin országok munkásmozgalmában erős befolyása volt. — *61*

[14] *Kommün* — „így hívták az olasz- és franciaországi városi polgárok városi közösségüket, miután hűbéruraiktól megváltották vagy kierőszakolták első önkormányzati jogaikat". (Engels jegyzete a „Kommunista kiáltvány" 1890 es német kiadásához.) — *64*

[15] *Blanquisták* — a francia szocialista mozgalom egyik iránya, amely a kiváló forradalmár Louis-Auguste Blanqui (1805—1881) nevéhez fűződik. A marxizmus és leninizmus klasszikusai Blanqui-t kiváló forradalmárnak és a szocializmus hívének tartották: ugyanakkor bírálták szektáriussága és összeesküvő módszerei miatt. „A blanquizmus — írta Lenin — az emberiségnek a bérrabságtól való megváltását nem a proletariátus osztályharcától, hanem egy nem nagy intellektuel kisebbség összeesküvésétől várja." — *69*

[16] *Engels.* Hogyan „forradalmasítja" Eugen Dühring úr a tudományt („Anti-Dühring"). Szikra 1948. (3. rész. II. fej.) — Ugyanaz: *Engels.* A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára. 2. sz.) Szikra 1948. (III. fej.). — *69*

[17] *Nevezetes levél* — t. i. a gothai programtervezet kritikája. Lásd 5. sz. jegyzet. — *75*

[18] A Németországi Szociáldemokrata Párt *erfurti programját* az erfurti pártkongresszus 1891 októberében fogadta el az 1875-ös gothai program (lásd 5. sz. jegyzet) helyébe. — *78*

[19] *A szocialisták elleni törvényt* — Németországban Bismarck kancellársága idején szavazták meg. 1878-tól 1900-ig volt érvényben. Ez a törvény betiltotta a Szociáldemokrata Párt valamennyi szervezetét, a munkás-tömegszervezeteket, a munkássajtót, elkobozta a szocialista irodalmat és minden módon üldözte, zaklatta (kiutasítás, bebörtönzés stb.) a munkásmozgalom aktív elemeit. — *80*

[20] *„Felülről végrehajtott forradalom"*-on Engels a szétforgácsolt német államok egységes állammá való egyesítését érti, ami központi célja és feladata volt az „alulról jövő", de elbukott 1848—49-es német polgári forradalomnak. A Német Birodalmat a reakciós porosz nemesség (junkerek) a nagyburzsoáziával szövetségben Bismarck vezetésével háborúk útján (1866 Ausztria ellen, 1870—71 Franciaország ellen) teremtette meg, amelyekkel kapcsolatban a kisebb német államokat erőszakkal kényszerítette arra, hogy magukat Poroszországnak alávessék, illetve a Német Birodalomban a porosz vezetést elismerjék. — *83*

[21] *Právda* (Igazság) — legális bolsevik napilap, mely Pétervárott jelent meg először 1912 április 22-én. Szervezője és vezetője Lenin és Sztálin. A lapot a cári kormány állandóan üldözte és ismételten betiltotta, de más címekkel újra meg újra megjelent. 1914 júliusában, az első háború előestéjén a kormány betiltotta. Csak a cárizmus megdöntése után jelent meg újra 1917 márciusban, mint a bolsevik párt központi lapja. A júliusi napok után a lap félig illegális lett és különböző címekkel jelent

meg. Régi nevét 1917 november 9-én vette fel újra. 1918 március óta Moszkvában jelenik meg, mint a SzK(b)P Központi Bizottságának és Moszkvai Bizottságának lapja. — *85*

22 *Marx.* A polgárháború Franciaországban. Szikra 1949. — *86*

23 *Cereteli* „történelmi" beszédét nem június 9 (22)-én, hanem 11 (24)-én mondotta a Petrográdi Szovjet Végrehajtó Bizottsága és az I. Szovjetkongresszus elnökségének együttes ülésén. Követelte a munkások lefegyverzését és kifecsegte, hogy az eszerek és a mensevikek katonai diktatúra számára egyengetik az utat. — *86*

24 1917 augusztusában, amikor Lenin e sorokat írta, az orosz papírrubel névértékének egyharmadánál is kevesebb értékű volt. — *89*

25 *Kötött* (imperatív) *mandátumok* — arra kötelezik a képviseleti testületekbe beválasztottakat, hogy a választóik megadta vonalat és utasításokat betartsák. Ha megszegik azokat vagy eltérnek a megadott vonaltól, a képviselőtől a mandátumot (megbízást) megvonják. — *89*

26 *Egyes marxisták* — Rosa Luxemburg és hívei Lengyelországban és Nyugaton, valamint a Bucsárin—Pjatakov-csoport a bolsevik párton belül. Lenin többek közt „A nemzetek önrendelkezési jogáról" c. brosúrájában bírálta e nézeteket. Lásd: Válogatott művek. 1. Szikra 1948. 815—873. old. — *89*

27 *Francia proudhonisták* — lásd 13. sz. jegyzet. — *92*

28 *Német lassalleánusok.* — A Ferdinand Lassalle (1825—1864) által 1863-ban alapított Általános Német Munkásegylet tagjai, illetve Lassalle politikai-taktikai nézeteinek és irányának hívei. A lassalleánusok szerint a kapitalizmus a polgári állam által támogatott termelőszövetkezetek segítségével fokozatosan átváltoztatható szocializmussá. Azt hirdették, hogy a munkásosztály forradalmi harcát fel kell cserélni az általános választójogért folyó harccal és a parlamenten belüli békés tevékenységgel. Lassalle és a lassalleánusok az ú. n. „vasbértörvény" helytelen elmélete alapján a munkásság gazdasági harcának nem tulajdonítottak jelentőséget, a szakszervezeti mozgalomra nem fordítottak figyelmet. Lásd még a Névmutatóban: Lassalle. — *92*

29 Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt II. kongresszusáról van szó, 1903 július—augusztus. A kongresszus Brüsszelben ült össze, a rendőri üldözés miatt azonban kénytelen volt üléseit Londonba áttenni. Ezen a kongresszuson alakult meg valóban az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt, itt fogadták el a párt programját és szervezeti szabályzatát, itt választották meg a párt központi vezető szerveit. A párt két irányzatának (a Lenin-vezette forradalmi és Martov-vezette opportunista irányzatnak) harca a pártnak két csoportra, a bolsevikok és a mensevikek csoportjára való szakadására vezetett. Ezek az elnevezések onnan erednek, hogy a párt központi szerveinek választásánál Lenin hívei kapták a szavazatok *többségét* (oroszul: „boljsinsztvo"), ellenfelei *kisebbségben* (oroszul: „menjsinsztvo") maradtak. — *93*

30 *1917 július 3—5-én* Petrográdon a munkások és katonák nagy-

arányú ösztönös tüntetése zajlott le. „Minden hatalmat a Szovjeteknek!" jelszóval. A bolsevikok még nem tartották időszerűnek a fegyveres felkelést, de amikor a forradalmi tömegek már kimentek az utcára, a bolsevikok élükre álltak és biztosították a tüntetések békés jellegét. A burzsoázia azonban a mensevikek és eszerek segítségével le akart számolni a forradalommal. Az Ideiglenes Kormány katonaságot vezényelt ki a tüntetők ellen. A tüntetés véres elfojtása után a kormány üldözni kezdte a bolsevik pártot, betiltotta a bolsevikok központi lapját, a „Právdá"-t, elfogatási parancsot adott ki Lenin ellen, aki kénytelen volt illegalitásba vonulni, letartóztatta a bolsevik párt több vezető tagját stb. A pártnak azonban, Lenin és Sztálin vezetésével, e roppant súlyos viszonyok közt is sikerült előkészítenie az Októberi Forradalom győzelmét. — *93*

31 A bolsevik *párt neve megváltoztatásának* kérdését Lenin 1917 „áprilisi téziseiben" vetette fel. „>Szociáldemokrácia< helyett, amelynek hivatalos vezérei az *egész* világon elárulták a szocializmust és átpártoltak a burzsoáziához (honvédők és ingadozó kautskysták), *Kommunista Párt*-nak kell neveznünk magunkat." (Válogatott művek. II. Szikra 1949. 10. old. Jegyzet.) Röglön utána javaslatát behatóan indokolta részletes téziseiben: „A proletariátus feladatairól forradalmunkban" (u. o. 42—46. old.). A VII. pártkongresszuson, 1918 márciusban elfogadták a javaslatot és az Oroszországi Szociáldemokrata (bolsevik) Munkáspárt nevét Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártra változtatták. — *93*

32 *Marx.* A gothai program kritikája. Moszkva, Idegennyelvű Irodalmi kiadó 1947. 34. old. — *98*

33 *Shylock* — az uzsorás típusa Shakespeare „A velencei kalmár" c. színművében. — *110*

34 *Az állam „elhalása"* kérdéséről lásd Sztálin elvtársnak a marxizmus államelméletét továbbfejlesztő fejtegetéseit a SzK(b)P XVIII. kongresszusán 1939 március 10-én mondott beszámolójában (*Sztálin.* A leninizmus kérdései. Szikra 1949. 706—713. old.) — *117*

35 Az *Internacionále* (1872) *hágai* (5.) *kongresszusa*, amelyen Marx és Engels jelen voltak, a bakunisták elleni harc jegyében folyt le. A kongresszus elfogadta a bakunisták felfogása ellen irányuló határozatot a politikai harc szükségességéről. Bakunint kizárták az Internacionáléból. — *119*

36 A II. Internacionále 5. kongresszusa (Párizs 1900 szeptember) azzal kapcsolatban, hogy a francia szocialista párt egyik vezetője, Millerand, 1899-ben, elárulva a szocializmust, belépett a burzsoá kormányba, megvitatta azt a kérdést, megengedhető-e szocialisták részvétele a burzsoá kormányban? A kongresszus Kautsky felemás „kaucsukszerű" határozati javaslatát fogadta el, amely egyfelől elítélte a szocialisták belépését a burzsoá kormányba, másfelől elismerte a belépés lehetőségét, ha a szocialista párt többsége képviselőjének tevékenységét a burzsoá kormányban jóváhagyja. — *121*

37 *Bernsteiniáda* — opportunista irányzat a nemzetközi szociál-

demokrácián belül, Eduard Bernstein német szociáldemokrata nevéhez fűződik, aki a polgári liberalizmus szellemében vette revízió alá Marx forradalmi tanítását. Revizionista bírálatát a legrészletesebben „Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie" — „A szocializmus feltételei és a szociáldemokrácia feladatai" c. 1899-ben megjelent könyvében fejtette ki. Bernstein hívei Oroszországban a „legális marxisták", „ökonomisták", bundisták, mensevikek voltak. A revizionizmus összefoglaló bírálatát lásd *Lenin.* Válogatott művek. I. köt. 75—83. old. („Marxizmus és revizionizmus".) — *122*

[38] Teljes címe: Karl Kautsky. „Der Weg zur Macht. Politische Betrachtungen über das Hineinwachsen in die Revolution" — „A hatalomhoz vezető út. Politikai elmélkedések a forradalomba való belenövésről." Berlin 1909. — *127*

[39] *Jaurèsisták* — a Francia Szocialista Párt túlsúlyban levő jobbszárnya, melynek az első világháborúig Jean Jaurès állt az élén, akit pacifista, a fenyegető háború elhárítására irányuló tevékenysége miatt néhány nappal a háború kitörése előtt, 1914 július 31-én egy reakciós soviniszta megölt. — *137*

NÉVMUTATÓ

Akszjentjev, N. D. (szül. 1878), jobboldali eszer, Kerenszkij kormányában miniszter. Az Októberi Forradalom után a Szovjethatalom elleni fegyveres harc aktív szervezője. — *18, 56*

Bakunin, Michail Alexandrovics (1814—1876), orosz forradalmár, anarchista. Ellenezte a proletariátus részvételét a politikai harcban, tagadta a proletárállamnak, a proletariátus diktatúrájának szükségességét. Marx és Engels könyörtelen harcot folytatott a munkásmozgalmat dezorganizáló Bakunin ellen. Bakunin, aki 1869-ben belépett az I. Internacionáléba, ezen belül fenntartotta a maga külön, titkos anarchista szervezetét és az Internacionáléra anarchista programot és taktikát akart ráerőszakolni. Az I. Internacionále 5., hágai kongresszusa (1872 szeptember) Bakunint kizárta. — Lásd még 35. sz. jegyzet. — *62, 77, 119*

Bebel, August (1840—1913), a német szociáldemokrácia és a II. Internacionále egyik alapítója és vezetője. Mint az 1869-ben Eisenachban megalakult Német Szociáldemokrata Munkáspárt — W. Liebknecht mellett — vezetője, a német egységnek „alulról jövő", forradalmi úton történő megvalósításáért harcolt. A német-francia háború (1870—71) idején internacionalista magatartást tanúsított. Marx és Engels befolyása alatt és irányításával proletár-forradalmi vonalon vezette az 1875-ben a lassalleánusokkal egyesült pártot, két fronton, a jobboldali és „baloldali" opportunisták ellen harcolva. „A munkásosztály erőinek előkészítése és összegyűjtése" időszakában „a munkásvezér példaképe" volt (Lenin). Ezidőben is elkövetett azonban egyes opportunista jellegű elvi és taktikai hibákat (az állam kérdésében, Dühring-vita, a szocialista-törvény első évében, ingadozások a lassalleanizmus maradványai elleni harcban). Engels halála után nem állott a proletár-forradalmi vezér feladata színvonalán. A nyílt reformizmussal és opportunizmussal (bernsteinizmus-revizionizmus) szemben erélyesen fellépett, de a gyakorlatban alkalmazkodott a német szociáldemokráciában és az egész II. Internacionáléban megerősödött opportunizmushoz és vezetője lett a német és a nemzetközi centrista irányzatnak. E korbeli hibáiért Lenin élesen bírálta. — *75, 77, 95—96, 101*

Bernstein, Eduard (1850—1932), — német szociáldemokrata, lásd 37. sz. jegyzet. — *52, 61—64, 120—123, 127, 131, 133—134*

Bismarck, Otto von, herceg (1815—1898) — 1861-től porosz miniszterelnök, 1867-től az Északnémet Szövetség kancellárja, 1871—1890 német birodalmi kancellár. Lásd még 19. sz. jegyzet. — *17*

Bissolati, Leonida (1857—1919) — olasz szociálsoviniszta. — *54*

Blanqui, Louis-Auguste (1805—1881) — francia forradalmár és szocialista, a marxizmus előtti szocializmus képviselői közül legközelebb állt a forradalmi kommunizmushoz. — Lásd még 16. sz. jegyzet. — *121*

Bonaparte, Louis, lásd Napoleon III.

Bracke, Wilhelm (1842—1880), német szociáldemokrata. Kezdetben lassalleánus, majd egyik alapítója és vezetője az „eisenachi" pártnak. Ellenezte az opportunista gothai programot. — Lásd még 17. sz. jegyzet. — *75, 95*

Branting, Hjalmar (1860—1925), svéd szociáldemokrata, a II. Internacionále egyik vezetője, szélső opportunista. 1917-ben pénzügyminiszter a liberális-szocialista kormányban. 1920-tól többízben miniszterelnök. — *54, 137*

Breskovszkája (Bresko-Breskovszkája), F. K. (szül. 1847), a hetvenes években narodnyik forradalmár nő, később eszer, majd fehéremigráns Amerikában. — *5*

Cavaignac, Eugène-Louis (1802—1857), francia tábornok, burzsoá-republikánus, az 1848 februári forradalom után hadügyminiszter, a legnagyobb kegyetlenséggel fojtotta el a párizsi munkások 1848 júniusi felkelését. — *86*

Cereteli, I. G. (szül. 1882), grúz szociáldemokrata, mensevik, a II. Állami Dumában a szociáldemokrata frakció vezetője. 1917 májusában az első koalíciós kormányban posta- és távíróügyi miniszter. Az Októberi Forradalom után emigrált. — Lásd még 23. sz. jegyzet. — *5, 18—19, 56, 58, 86—87, 91, 111, 137*

Cornelissen, Christian, holland anarcho-szindikalista. Az első világháború alatt soviniszta. — *112*

Csernov, V. M. (szül. 1876), az eszerek vezére és teoretikusa. Kerenszkij kormányában földmívelésügyi miniszter a júliusi eseményekig. Az 1918 január 5 (17)-én összeült és másnap a Szovjetkormány által feloszlatott Alkotmányozó Gyűlés eszer többsége őt választotta meg az A. Gy. elnökének. Résztvett a Szovjethatalom elleni fegyveres felkelések szervezésében. — *5, 18—19, 56, 91, 111, 136*

David, Eduard (1863—1930), német szociáldemokrata, a revizionisták „szakembere" agrárkérdésekben, szocialsoviniszta. Többízben miniszter. — *5, 54, 136—37*

Dühring, Eugen (1833—1921), egy minden tudományágra kiterjedő eklektikus filozófiai „rendszer" szerzője. Kispolgári utópikus szocialista tanításai a 70-es években erős befolyással voltak a német szo-

ciáldemokrácia egy részére. Engels az „Anti-Dühring"-ben (1876—1878) megsemmisítő bírálatnak vetette alá egész rendszerét. Az erőszak elsődleges voltát és mindenhatóságát hirdető társadalom- és államelmélete, Marx és a marxizmus elleni heves támadásai, valamint féktelen antiszemitizmusa miatt a német fasiszták nagy becsben tartották. — *22, 26, 69—70*

Engels Frigyes (1820—1895) — *6, 10—11, 13—30, 36, 39, 45, 67—96, 101, 109, 112, 116, 119, 122—26, 131*

Gé, A. J., anarchista, a Szovjethatalom híve, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság tagja, 1918-ban a fehérek a Kaukázusban megölték. — *112*

Grave, Jean (szül. 1854), francia anarchista, Kropotkin követője. Negyven éven át fejtett ki antimilitarista propagandát, de az első világháború alatt — szociálsoviniszta. — *112*

Guesde, Jules (1845—1922), francia szocialista, a francia munkásmozgalom marxista szárnyának vezetője, a 90-es évek óta a centrizmus képviselője, a háború (1914—1918) idején szociálpatrióta, a „honvédelem" kormányaiban tárcanélküli miniszter. — *5*

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831), a német klasszikus idealista filozófia legkiválóbb képviselője. Idealista dialektikus. Marx és Engels „Hegel dialektikájából csak annak racionális magvát» vették át, félredobva a hegeli idealista burkot és továbbfejlesztve a dialektikát, hogy annak modern tudományos formát adjanak". (*Sztálin.* A leninizmus kérdései. Szikra 1949. 632. old.) — *10*

Henderson, Arthur (1863—1935), az angol „munkáspárt" egyik vezetője, az első világháború alatt és utána is miniszter. — *54*

Hyndman, Henry Mayers (1842—1922), angol szociáldemokrata, eredetileg konzervatív polgári újságíró, 1881-ben Marx személyes befolyására szocialista propagandára tért át, 1883-ban a már két évvel előbb alapított Demokrata Föderációt Szociáldemokrata Föderációvá alakította át és szerkesztette hetilapját, a „Justice"-t („Igazságosság"). A Föderáció H. vezetése alatt a munkástömegmozgalomtól elszigetelt szektárius szervezet maradt. Az első világháború éveiben szociálimperialista, az Októberi Forradalom után a Szovjethatalom elleni fegyveres beavatkozás híve. — *6*

Jaurès, Jean (1859—1914), francia szocialista. — Lásd 39. sz. jegyzet. — *121, 137*

Kautsky, Karl (1854—1938), a német szociáldemokrácia és a II. Internacionále egyik vezetője és ideológusa. A II. Internacionále centrista áramlatának főképviselője. Az első világháború éveiben szociálpacifista, végérvényesen szakított a marxizmussal, árpártolt az imperialista burzsoázia táborába és a Szovjetunió elkeseredett ellensége lett. — Lásd még 36. sz. jegyzet — *6, 12, 17, 35, 37—38, 42, 52, 54, 62, 77—78, 88, 118, 120—33, 136*

Kerenszkij, A. F. (szül. 1881), eszer, a IV. Állami Dumában a

trudovik csoport tagja, az első világháború alatt szociálpatrióta, az 1917 Februári Forradalom után igazságügy- majd hadügyminiszter, a júliusi napok után a koalíciós kormány elnöke, a Kornyilov-lázadás után azonkívül hadseregfőparancsnok. Az Októberi Forradalom után résztvett a fehérgárdisták fegyveres fellépéseiben, majd emigrált. — *18, 85*

Kolb, Wilhelm (1870—1918), német szociáldemokrata, szélsőséges opportunista. Az első világháborúban szociálimperialista. — *137*

Kropotkin, Pjotr (1842—1921), orosz földrajz- és természettudós, az anarcho-kommunizmus teoretikusa. 1872-ben külföldön az I. Internacionáléhoz bakunista frakciójához csatlakozott. Visszatérve Oroszországba, résztvett a narodnyik mozgalomban. 1874-ben börtönbe került, 1876-ban megszökik. Külföldre emigrál, 1886-tól Londonban élt. Természettudományi irodalmi munkássága mellett, széleskörű anarchista propagandát fejtett ki. A termelőeszközöknek községenként és városonként történő társadalmasítása mellett szállt síkra, s a kommunizmus eszményének a szétszórt termelő közösségek laza szövetségét tekintette, minden központi szervezettség és vezetés nélkül. Tagadta a politikai hatalom, a proletárdiktatúra szükségességét. A világháború (1914—1918) idején szociálsoviniszta, az antant híve. Az 1917 Februári Forradalom után visszatért Oroszországba, a háború folytatása mellett nyilatkozott. Az Októberi Forradalom után, fenntartva anarchista elveit, elismerte a Szovjethatalom nemzetközi forradalmi jelentőségét és tiltakozott a külföldi intervenció ellen. — *112, 135*

Kugelmann, Ludwig (1828—1902) hannoveri német nőorvos, Marx tisztelője és odaadó barátja, de a marxizmus forradalmi lényegét nem sajátította el. Némi sikerrel segített megtörni a polgári sajtó összeesküvését a „Tőke" agyonhallgatására. 1862—1874 sűrűn levelezett Marxszal. Tájékoztatta őt a németországi viszonyokról. Résztvett az I. Internacionále lausannei (1867) és hágai kongresszusán. Marx hozzáintézett leveleiről lásd 10. sz. jegyzet. — *46*

Lassalle, Ferdinand (1825—1864), német író és politikus. A német munkásmozgalom történetében jelentős szerepe volt. Az 1860-as évek elején, amikor a munkásmozgalom egész Németországban fellendült, Lassalle megalapította (1863) az Általános Német Munkásegyletet s ezzel megteremtette a német munkásság első, a polgári-demokrata pártoktól független politikai tömegszervezetét. Ez Lassalle történelmi jelentősége. Lassalle ennek a szervezetnek politikáját Bismarck politikájával igyekezett egybehangolni. Bismarckkal már az Egylet megalapítása előtt titkos egyességre lépett, az Egyletet Bismarck hozzájárulásával alapította és a junker-nagybirtokos-burzsoá állammal való megegyezés útjára irányította. L. a német munkásmozgalom reformista áramlatának elindítója. — Lásd még 28. sz. jegyzet. — *95—96, 104—06*

Legien, Karl (1861—1920) német szociáldemokrata, a németországi szakszervezeti tanács elnöke (1890-től), a nemzetközi szakszervezeti szö-

vetség főtitkára (1913-tól), a német Reichstag tagja. Szélső opportunista. „A burzsoázia leghívebb láncos kutyája" (Lenin). Lenin 1913-ban közvetlenül ellene írta az egész Németországi Szociáldemokrata Párt „betegségét" — opportunizmusát élesen bíráló cikkét: „Mit nem kell utánoznunk a német munkásmozgalomból?" (*Lenin* Művei 4. kiad. 20. köt. 231—235. old., oroszul.) — *5, 54, 57, 157*

Liebknecht, Wilhelm (1826—1900), a német szociáldemokrácia és a II. Internacionálé egyik megalapítója és vezetője. Az 1848—49-es forradalom után Londonban élt (1862-ig). Itt Marx befolyása alatt szocialista lett. Következetes marxista nem volt. Számos elvi és taktikai hibájáért Marx és Engels élesen bírálta. A gothai egyesüléssel (1875) kapcsolatban elkövetett súlyos hibákért is (lásd 5. sz. jegyzet) elsősorban L. felelős. Gyakran hirdette a békés, „kulturális" forradalom lassalle-i eszméjét és tagadta az erőszak szerepét a szocialista forradalomban. Agitációs tevékenységében kifejeződő forradalmi lelkesedése mégis a legszorosabban összefűzte a német munkásmozgalom forradalmi szárnyával. Lenin a „Mi a teendő?"-ben (1902) mint a „néptribun" példaképét jellemzi (lásd Válogatott művek. Szikra 1948. 1. köt. 217—298. old.), 1907-ben pedig Liebknecht „Semmiféle kompromisszumot!" c. brosúrája orosz fordításához írt előszavában Lenin Liebknechtnek az ellenzéki polgári pártokkal való megegyezés kérdésében elfoglalt álláspontját a forradalmi taktika mintájának mondja és szembeállítja a mensevikek taktikájával. — *77, 80*

Luxemburg, Rosa (1870—1919), a nemzetközi munkásmozgalom kiváló szereplője, egyike a németországi Kommunista Párt alapítóinak, lángoló forradalmár és a munkásosztály ügyének fáradhatatlan harcosa. Lenin nagyrabecsülte a nemzetközi munkásmozgalomban szerzett érdemeit, de élesen bírálta a forradalmi marxizmusnak több igen fontos kérdésében, többek közt a nemzeti kérdésben elfoglalt félmensevik álláspontját. Luxemburg és a németországi baloldali szocialisták érdemeinek és hibáinak összefoglaló jellemzését lásd *Sztálin* elvtárs „A bolsevizmus történetének néhány kérdéséről" c. művében („A leninizmus kérdései." Szikra 1949. 420—428. old.) — Lásd még 26. sz. jegyzet. — *128*

Marx Károly (1818—1883) — *6, 9—12, 20—22, 24—39, 41—55, 57—58, 61—67, 69—71, 73, 75—76, 81—83, 86, 92, 95—100, 104—09, 112—13, 118—26, 128—35*

Mehring, Franz (1846—1919), a német szociáldemokrácia balszárnyának egyik vezetője, kiváló publicista, irodalmi kritikus, marxista történész, a Spartakus-Szövetség egyik vezetője. A Breszti béke után Kautskyval és az orosz mensevikekkel vitatkozva, határozottan síkraszállt a bolsevikok és a Szovjethatalom mellett. Tagja volt az 1918-ban megalakult Németországi Kommunista Pártnak. — *41*

Michajlovszkij, N. K. (1842—1901), a XIX. század 80—90-es éveiben a liberális narodnyikok vezetője, ideológusa. A 90-es évektől, mint a „Ruszkoje Bogatsztvo" („Orosz Gazdagság") c. folyóirat szerkesztője,

állandóan támadta a marxizmust. Az eszerek pártjuk egyik alapítójának tekintették. Szociológiai nézeteit Lenin „Kik azok a «népbarátok» és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen" (1894) c. könyvében (Szikra 1948) bírálta. — *14*

Millerand, Alexandre (1859—1943), francia politikus, aki a szocializmustól az imperializmusig „fejlődött". Az első szocialista, aki burzsoá kormány tagja lett (1899), azután többízben miniszter, 1920-ban miniszterelnök; támogatja a Szovjetoroszország elleni intervenciót és Wrangeljt, 1920—1924 köztársasági elnök. — Lásd még 36. sz. jegyzet. — *121*

Montesquieu, Charles-Louis (1689—1755), francia politikai író. Az alkotmányos monarchia szószólója, a francia mérsékelt liberalizmus megalapozója. — *64*

Napoleon I. (1769—1821). — *34, 88*

Napoleon III. (Louis Napoleon Bonaparte, 1808—1873), 1848 december 10. köztársasági elnök, 1852 december 2.—1870 szeptember 4. Franciaország császára. — *34—35, 39, 46*

Palcsinszkij, P. I., mérnök, államtitkár a Kerenszkij-kormányban, a nagyipatosok szabotázsának sugalmazója, az Októberi Forradalom után gazdasági vonalon működött, 1930-ban mint kártevőt agyonlőtték. — *18—19*

Pannekoek, Anton (szül. 1873), csillagász, hollandi baloldali szocialista („tribunista"), majd „baloldali" kommunista. Számos cikke és brosúrája a német szocialista sajtóban jelent meg. Résztvett a német kommunista mozgalomban is. 1922-től visszavonult a politikai tevékenységtől. — *125—33*

Plechánov, G. V. (1856—1918), az első orosz marxista csoportnak, a „Munka Felszabadítása"-nak megalapítója, a marxizmus kiváló propagandistája, döntő csapást mért a narodnyikok elméletére. Az OSzDMP II. kongresszusa (1903) után a mensevizmus egyik vezetője lett. Az 1914—1918-as imperialista háború alatt szociálsoviniszta. Az 1917-es Februári Forradalom után támogatta a polgári Ideiglenes Kormányt és az imperialista háború folytatása mellett szállt síkra. Az Októberi Forradalmat elutasította. Lásd még 9. sz. jegyzet. — *5, 44, 47, 54, 58, 62, 112, 118—19, 136*

Pominlovszkij, N. G. (1835—1863), orosz író. „Vázlatok egy papnöveldéről" c. művében (1862—1863) a múlt század 50—60-as éveiben az orosz papnöveldékben uralkodó nevelési rendszert és elvadult erkölcsöket állítja pellengérre. — *111*

Potrjészov, A. N. (1869—1934), a mensevizmus és a likvidátorság egyik vezetője. — *5, 136*

Proudhon, P. J. (1808—1865), francia közgazdász és politikus, lásd 13 sz. jegyzet. — *61—63, 70, 75, 119, 131*

Renandel, Pierre (1871—1935), szélsőjobboldali francia szocialista; 1914—1915 szociálpatrióta. — *5, 54*

Rubanovics, I. A. (1860—1920), narodovolec, majd eszer. A Nemzetközi Szocialista Iroda tagja az eszerek képviseletében. Az első világháború idején szociálsoviniszta. — *5*

Ruszánov, N. S. (szül. 1859), ifjúkorában narodovolec, 1917-ben a „Djelo Narodá"-nak, az eszerek központi lapjának társszerkesztője. Emigrált. — *56*

Scheidemann, Philipp (1865—1939), betűszedő, 1895 óta szociáldemokrata szerkesztő. Az első világháború előtt a német szociáldemokrácia centrumához tartozott, a háború kitörése után Eberttel együtt főképviselője volt a német szociáldemokrácia nacionalista háborús politikájának; szorosan együttműködött a német imperialista kormányokkal. 1918 novemberében mindent elkövetett, hogy a forradalmat megakadályozza és a monarchiát megmentse, de mikor ez nem sikerült, a „tények talajára" állt és a „Német Szocialista Köztársaság" népbiztosa lett 1919 miniszterelnök. 1918—19 Ebertlel és Noskéval együtt, a régi hadsereg ellenforradalmár tisztikara segítségével a német proletariátus forradalmi mozgalmait vérbefojtotta. „Az imperialista burzsoázia visszataszító lakája" (Lenin). — *5, 54, 57, 136*

Sembat, Marcel (1862—1922), a francia szocialista párt egyik vezetője, az első világháború idején szociálsoviniszta, miniszter. — *54, 57*

Spencer, Herbert (1820—1903), angol polgári filozófus (pozitivista) és szociológus (organikus iskola). Politikában liberális. Spencer elmélete szerint az állam nem az osztályok és az osztályharc megjelenése következtében keletkezett, hanem a „társadalmi funkciók bonyolulttá válása" következtében. Nézetei a múlt század 70—90-es éveiben az orosz értelmiség körében igen elterjedtek voltak. — *14*

Stauning, Thorwald (szül. 1873), dán szociáldemokrata, a dán parlament szociáldemokrata pártjának elnöke, reformista, az imperialista háború kezdetén belépett a kormányba, a német orientáció híve, a háború után többízben miniszterelnök. — *54, 137*

Stirner, Max (Kaspar Schmidt, 1806—1856), német anarcho-individualista; főműve: „Az Egyetlen és tulajdona" (1844). — *119*

Szkóbeljev, M. T. (szül. 1885), mensevik, Kerenszkij kormányában munkaügyi miniszter. — *18, 56*

Sztrúve, P. B. (1870—1944), orosz politikus, az ú. n. „legális marxizmus" képviselője a múlt század 90-es éveiben. 1905-ben a kadetpárt egyik vezetője. Az Októberi Forradalom után fehérgárdista. — *47*

Treves, Claudio, olasz szocialista, 1912-ig az „Avanti" szerkesztője; centrista utóbb nyílt opportunista. — *137*

Tugan-Baranovszkij, M. I. (1865—1919), orosz polgári közgazdász, „legális marxista", utóbb liberális, 1905 után kadet. — *107*

Turati, Filippo (1857—1932), olasz szocialista. Az olasz Szocialista Párt alapítóinak egyike (1892), majd reformista szárnyának vezetője. — *137*

Vandervelde, Emile (1866—1938), a Belga Munkáspárt vezetője; a II. Internacionále egyik legtekintélyesebb alakja, revizionista és reformista. Az első világháború kezdetétől 1921-ig, majd 1925 után ismét több ízben miniszter polgári koalíciós kormányokban. A Versaillesi Szerződés aláírója Belgium részéről A Szovjethatalom ellensége. — *5, 54, 57, 136—37*

Webb, Sidney (1859—1947) és Beatrice Webb-Potter (1858—1943), angol fábiánusok (lásd 2. sz. jegyzet) közösen írt „Ipari demokrácia" c., adatokban igen gazdag művéről van szó (1897), melyet oroszra Lenin fordított le „Az angol trade-unionizmus elmélete és gyakorlata" címmel (1898). — *134*

Weydemeyer, Joseph (1818—1866), német újságíró, „Igazi" szocialista, majd kommunista, a Kommunisták Szövetségének tagja, Marx és Engels barátja, 1849—50-ben egy baloldali demokrata lap szerkesztője (Darmstadt), 1851-ben Amerikába emigrált; tevékeny részt vett az amerikai munkásmozgalomban. 1852-ben ő adta ki New Yorkban Marx „Brumaire 18"-ját. — *41*

Zenzinov, V. M. (szül. 1881), eszer, 1917-ben az eszerek központi lapjának („Djelo Naroda") munkatársa. Az Októberi Forradalom után emigrált. — *56*

„Aki nem dolgozik, az ne is egyék" — 108
Állam
— burzsoá, keletkezése 36—37, 46—49
— burzsoá, megszüntetése *lásd* Proletárforradalom
— és demokrácia 24, 90, 114—16
— elhalása, eltűnése, elalvása, megszűnése 21—23, 27, 35, 51, 73, 96, 101—02, 103—04, 108, 116—17, 136; *lásd még* — megszűnése
— — gazdasági alapja 109, 116
— — Engels az állam elhalásáról 21—22
— — „elalvása" (Engels) 21, 23
— erőszakszervezet (osztályuralom szerve) 13—15, 17, 21, 23, 31, 33, 35, 91, 114
— feladata a kispolgárság szerint 12
— filozófiai fogalma 90
— fogalma Hegel szerint 10
— jellemzői 13, 36, 49; *lásd még* Állam, erőszakszervezet
— keletkezése 10—11, 15, 17, 20
— Kommün típusú *lásd* Új típusú állam
— központosított (burzsoá) 36—37, 46—49
— megszűnése és a demokrácia megszűnése 24, 90, 93—94, 102
— megszűnése és az osztályok megszűnése 70—71; *lásd még* — elhalása
— „politikai állam" 73, 116
— és szabadság 101, 109; *lásd még* Szabadság
— új típusú *lásd* Új típusú állam
— *lásd még* Anarchisták; Demokrácia; Föderatív köztársaság; Kommunista társadalom; Proletárforradalom
Államgépezet, régi, burzsoá, lerombolása *lásd* Proletárforradalom és államgépezet
Államkapitalista monopólium 5, 60, 78—79
Állami tisztviselők fizetése 51—52
„Államszocializmus" 79
Általános választójog a kapitalista államban 19
Amerika (Egyesült Államok) 15, 47, 82, 84
Anarchisták, anarchizmus
— és az állam kérdése 22, 71, 73—74, 120, 129—30, 134—35
— és Párizsi Kommün 119
— és az államgépezet szétzúzása 63
— és föderalizmus 63
— *lásd még* Marxizmus és anarchizmus
Anarchoszindikalizmus 54
Anglia 47, 82

Átmenet kapitalizmusból kommunizmusba *lásd* Kapitalizmusból a kommunizmusba...
Autonomisták 70, 72

Burzsoá demokrácia *lásd* Demokrácia, polgári
Burzsoá diktatúra *lásd* Demokrácia, polgári
Bürokrácia és katonai szervezet lásd Központosított állam
Bürokratizmus lényege 133

Centralizmus,
— és föderalizmus 131
— demokratikus 63, 81—82, 84, 85
— *lásd még* Párizsi Kommün és a nemzeti egység

Demokrácia
— elhalása, megszűnése *lásd* Állam elhalása
— fogalma 93, 113—14
— kapitalista 99—100, 102; *lásd még* Demokratikus köztársaság
— kispolgári, és az állam 12, 25
— legteljesebb 24, 114—16
— módosulása 101
— polgári, burzsoá diktatúra 43
— primitív 52, 134
— proletár 43, 51, 100—02, 126; *lásd még* Állam; Proletárdiktatúra
Demokratikus köztársaság
— lényege 18—19, 25, 79—85, 88, 91, 99—100
— és proletárdiktatúra 81
— 1917 Oroszország *lásd* Oroszország, 1917 február—augusztus
Diktatúra *lásd* Proletárdiktatúra; Demokrácia, polgári

Egyenlőség 105—07, 113—14
Engels
— „A család, a magántulajdon és az állam eredete" 10—13, 15—20
— „Anti-Dühring" 21—22, 25—26, 70
— „A lakáskérdés" 67—69
— „A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig" 22
— az erfurti programtervezet bírálata 1891 június 29. — 78—85
— előszó (1891) Marx „A polgárháború Franciaországban" c. művéhez 86, 91
— Internationales aus dem Volksstaat; előszó 1891 január 3. — 92
— levél Bebelhez 1875 március 28. — 75
— *lásd még* Marx—Engels
Erfurti programtervezet *lásd* Engels
Erőszak szerepe a történelemben (Engels) 25—26; *lásd még* Proletárforradalom

Februári Forradalom *lásd* Oroszország, 1917 február—augusztus
Forradalmak
— 1848—1851-es forradalmak tanulságai 32, 34—36, 38—40
— 1871-es francia *lásd* Párizsi Kommün
— 1905—1907-es orosz, burzsoá *lásd* Oroszország
— 1917-es Februári *lásd* Oroszország, 1917 február—augusztus
— *lásd még* Proletárforradalom

Hivatalnoksereg a polgári társadalomban 16—17, 36—40, 60; *lásd még* Proletárforradalom és az államgépezet

Imperializmus 5—6, 16, 18, 40, 47—48, 60, 78—79
— és szocialista forradalom 79
Internacionále II.
— opportunizmusa 79—80, 82, 118, 137—38
— Párizsi Kongresszus 1900. — 12

Kapitalista demokrácia *lásd* Demokrácia
Kapitalizmus
— monopolisztikus 40, 78—79; *lásd még* Imperializmus
— és parasztság *lásd* Parasztság a kapitalista társadalomban
— „tervszerűsége" 79
Kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet korszaka 43, 52—53, 98—101; *lásd még* Proletárdiktatúra
Kautskyzmus 12, 27, 42, 46, 63, 120—28, 136
Kispolgári demokrácia és az osztályharc 31
Kommün *lásd* Párizsi Kommün
Kommünök (középkori) 61, 63
„A Kommün nem parlamentáris, hanem dolgozó testület" 54—55, 126
„A Kommün már nem volt állam a szó szoros értelmében" 75—76, 95
Kommunista társadalom, Kommunizmus
— és államiság 97, 102—03
— első foka (szocializmus) 105—07, 111—14
— felső foka (kommunizmus) 109—11, 116—17
— és erőszak alkalmazása 94, 104
„Kommunista" és „szociáldemokrata" elnevezés 92—93, 112
Köztársaság *lásd* Demokratikus köztársaság

Lakáskérdés 67—69

Marx
— „A filozófia nyomora" 27—29
— „A gothai program kritikája" 27, 75, 95, 97—98, 104—07, 109, 119
— „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" 34—35, 89, 46, 48
— „A polgárháború Franciaországban" 45, 49—50, 53, 61, 64—65, 86, 122
— levél Brackéhez 1875 május 5. — 76
— levél Kugelmannhoz 1871 április 12. — 46
— levél Weydemeyerhez 1852 március 5. — 41
Marx—Engels
— „A kommunista kiáltvány" 27, 29—30, 33—35, 45, 49, 99, 122—24, 136
— előszó „A kommunista kiáltvány" 1872-es német kiadásához 45
Marxizmus
— és anarchizmus 22, 63, 71, 74, 120, 129—30, 135
— és fejlődéselmélet 96
— és proletárdiktatúra 41—42; *lásd még* Proletárdiktatúra
— meghamisítása 9, 11—12, 21—22, 26—27, 30—31, 41—43, 46, 70, 76, 118, 122; *lásd még* Opportunizmus
Marx módszere 36, 49, 58, 66, 97
Milícia 114
„Mindenki képessége szerint, mindenkinek szükségletei szerint" 109—10, 114
Munkásosztály *lásd* Proletariátus

Népállam, szabad 22, 24—25, 75 77, 97

„Népi" forradalom 46—48
Németország 1871—1914. 80—85, 99

Opportunizmus, opportunisták
— az államelméletben 20, 25, 30, 37, 66, 78, 81, 120, 123, 130, 132, 137
— és a forradalom kérdése 9, 22, 74, 118, 136
— a német szociáldemokráciában 127—28
— és osztályharc 11, 14, 42
— és vallás 87
— *lásd még* Internationále II.; Kautskyzmus
Osztályharc-elmélet és államelmélet 10—11, 32, 41—42; *lásd még* Állam
Önkormányzat, községi 84—85
Oroszország
— 1905—1907-es burzsoá forradalom 47—48, 120
— 1917 február—augusztus 12, 18, 37, 50, 56—57, 82, 85—87, 91
OSzMDP II. Kongresszusa 1903. — 93

Parasztság a kapitalista társadalomban 32, 53
Párizsi Kommün
— és államgépezet 31—33, 46, 53, 55, 57—58; *lásd még* — tapasztalata, tanulsága
— és anarchisták 119
— hibája: nem használta ki eléggé a forradalmi államhatalmat 51, 73—74
— „lényege, hogy a munkásosztály kormánya volt" 65
— „nem is volt állam a szó szoros értelmében" 75—76
— és a nemzeti egység 61—64
— és polgári forradalom 53, 87
— rendeletei 50—53, 57, 87, 134
— tapasztalata, tanulsága 23, 32, 40, 44—45, 49—50, 58—60, 66, 86—89, 132—35
Parlamentárizmus
— lényege 54—57, 126; *lásd még* Demokratikus köztársaság
— megsemmisítése 55—60
— és proletariátus 55, 57; *lásd még* Proletárforradalom és az államgépezet lerombolása
Polgári demokrácia *lásd* Demokrácia
Proletariátus hegemóniája 31—33, 53, 101
Proletárdiktatúra 21, 23, 27, 30—33, 41—43, 51, 98, 100—03, 126
— és demokratikus köztársaság 81—82
Proletárforradalom, proletariátus
— és az államgépezet lerombolása 23, 27, 38—40, 46—48, 58, 63, 101, 122, 130, 132, 137
— feladata, hogy a munkásosztályt uralkodó osztállyá emelje 30, 32, 59
— és imperializmus 79
— *lásd még* Párizsi Kommün tanulságai
Proudhonisták 70—71

Reformizmus *lásd* Opportunizmus

Szabadság 99, 101, 109
„Szabad népállam" *lásd* Népállam, szabad
Számvitel és ellenőrzés 115—17
„Szociáldemokrata" és „kommunista" elnevezés 92, 112
Szocializmus 107—08, 114, 135; *lásd még* Kommunista társadalom első foka
— és bürokrácia 133

— és demokratizmus 90
— és kommunizmus 112—14
Szociálsoviniznus 5—6
Szovjet állam 103, 111, 137

„Uralkodó osztállyá szervezett proletariátus" (Marx) 30—31, 33, 35, 66

Új típusú állam 49, 54—58, 103, 111, 135, 137; *lásd még* Párizsi Kommün

Vallás 87—88
„Választójog, általános, a munkásosztály érettségének fokmérője" 19
Világháború, első 16

TARTALOM

Előszó az első kiadáshoz 5
Előszó a második kiadáshoz 7

I. Osztálytársadalom és állam
1. Az állam — az osztályellentétek kibékíthetetlenségének terméke 9
2. Felfegyverzett emberek külön alakulatai, börtönök stb. .. 13
3. Az állam — az elnyomott osztályok kizsákmányolásának eszköze 16
4. Az állam „elhalása" és az erőszakos forradalom 21

II. Állam és forradalom. Az 1848—51-es évek tapasztalatai
1. A forradalom előestéje 29
2. A forradalom eredményei 34
3. Hogyan tette fel a kérdést Marx 1852-ben 41

III. Állam és forradalom. Az 1871-es Párizsi Kommün tapasztalatai. Marx analízise
1. Miben áll a kommünárok kísérletének hősiessége? 44
2. Mivel kell pótolni a szétzúzott államgépezetet? 49
3. A parlamentarizmus megsemmisítése 54
4. A nemzeti egység megszervezése 61
5. Az élősdi állam megsemmisítése 64

IV. Folytatás: Engels kiegészítő magyarázatai
1. „A lakáskérdéshez" 67
2. Vita az anarchistákkal 70
3. Levél Bebelhez 75

4. Az erfurti programtervezet bírálata 80
5. Az 1891. évi előszó Marx „Polgárháború Franciaországban" című művéhez 86
6. Engels a demokrácia megszüntetéséről 92

V. Az állam elhalásának gazdasági alapjai
1. A kérdés feltevése Marxnál 95
2. Átmenet a kapitalizmusból a kommunizmusba 98
3. A kommunista társadalom első foka 104
4. A kommunista társadalom felső foka 109

VI. A marxizmus opportunista elsekélyesítése
1. Plechánov vitája az anarchistákkal 119
2. Kautsky vitája az opportunistákkal 120
3. Kautsky vitája Pannekoekkal 128
Utószó az első kiadáshoz 139
Jegyzetek 140
Névmutató 146
Tárgymutató 154

Az elméleti színvonal emeléséért!

A MARXIZMUS-LENINIZMUS KIS KÖNYVTÁRA

Minden kötete a marxi-lenini elmélet egy-egy főkérdésével ismerteti meg az olvasót

1. *Lenin:*	Marx Károly és Engels Frigyes	Ft 2·—
2. *Engels:*	A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig	„ 2·—
3. *Engels.*	Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása	„ 2·—
4. *Marx:*	Bérmunka és tőke	„ 2·—
5. *Marx:*	Bér, ár és haszon	„ 2·—
6. *Marx-Engels:*	A történelmi materializmusról	„ 2·—
7-8. *Marx-Engels:*	A kommunista kiáltvány	„ 4·—
9. *Plechánov:*	A materialista történelemfelfogásról	„ 2·—
10-11. *Lenin:*	Kik azok a „népbarátok" és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen?	„ 4·—
12. *Plechánov:*	A személyiség történelmi szerepének kérdéséhez	„ 2·—
13. *Engels:*	A szakszervezetekről	„ 2·—
14-15. *Lenin:*	A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban	„ 4·—
16-17. *Sztálin:*	A leninizmus alapjairól	„ 4·—
18. *Sztálin:*	A dialektikus és a történelmi materializmusról	„ 2·—
19-20. *Lenin:*	„Baloldaliság" — a kommunizmus gyermekbetegsége	„ 4·—
21-23. *Marx:*	Osztályharcok Franciaországban 1848-1850-ig	„ 6·—
24-25. *Lenin:*	Állam és forradalom	„ 4·—
26-27. *Lenin:*	Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka	„ 4·—
28-29. *Lenin:*	A proletárforradalom és a renegát Kautsky	„ 4·—
30-32. *Lenin:*	Mi a teendő?	„ 6·—
33-35. *Lenin:*	Egy lépés előre, két lépés hátra	„ 6·—
36. *Sztálin:*	Leninről	„ 2·—
37. *Sztálin:*	Marxizmus és nemzeti kérdés	„ 2·—
38. *Lenin:*	A nemzetek önrendelkezési jogáról	„ 2·—
39. *Sztálin:*	A leninizmus kérdéseihez	„ 2·—
40-41. *Marx:*	Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája	„ 4·—
42-44. *Engels:*	A család, a magántulajdon és az állam eredete	„ 6.—
45-48. *Lenin:*	Az irodalomról	„ 8·—
49-51. *Engels:*	A német parasztháború	„ 6·—

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Marx:	A polgárháború Franciaországban
Marx-Engels:	Művészet—irodalom

SZIKRA KIADÁS